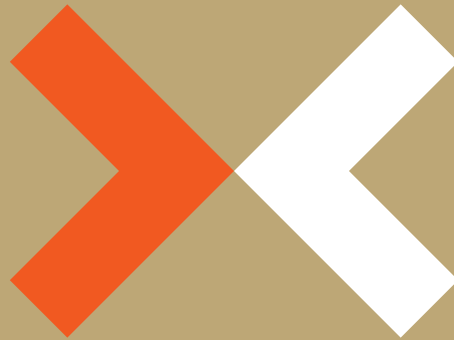
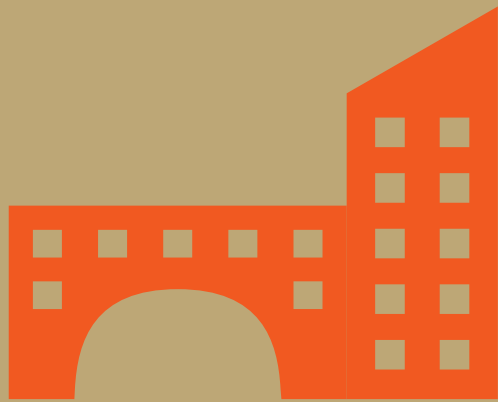

...tussen stad & polder...

GEBIEDSGERICHT WERKEN IN
ZUID-HOLLAND IN **21** VERHALEN

In deze verhalenbundel komen de mensen aan het woord die werken en wonen in verschillende gebieden in Zuid-Holland. Vanuit hun eigen perspectief en rol leveren zij een actieve bijdrage aan de ontwikkeling in hun gebied. Hun ervaringen bieden waardevolle inzichten voor het werken in deze gebieden. Als we willen leren van al deze verhalen en recht willen doen aan alle vertellers, dan vraagt dat om een actieve houding van de lezer. Lees ze met nieuwsgierigheid, als professional maar bovenal als mens.

Deze verhalenbundel is een van de producten van het actieeertraject Gebiedsgericht Werken, dat we zijn begonnen bij de start van het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied. Samen leren en evalueren zijn cruciaal voor de samenwerking in de gebiedsprocessen en voor de ontwikkeling van een vitaal landelijk gebied. Verhalen vertellen is daarbij belangrijk omdat we daarmee communiceren, verbinden en ideeën en waarden delen.

Onze provincie heeft talrijke kennis-, onderwijs- en onderzoeksinstituten, die tot de top in hun vakgebied behoren. Met ACCEZ brengen we deze kennis dichtbij de mensen die werken aan complexe opgaven in het landelijk gebied. Zo ontsluiten we kennis, ervaring en praktijkwijsheid en leren we samen door te doen.

Geniet van de mooie verhalen en de portretfoto's van de mensen die ze vertellen. Ze bieden een doorkijk in de rijkdom van Zuid-Holland. Die rijkdom verdient een empathische blik en een luisterend oor.

Robert Tekke,

opdrachtgever circulair en economie bij de provincie Zuid-Holland

Petrouchka den Dunnen,

opdrachtgever Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied

bij de provincie Zuid-Holland (tot 1 maart 2026)

inhoud...

1. TUSSEN MOERAS EN POLDER IN ROTTERDAM NOORDRAND	10
2. PARELS, WEIDVOGELS EN VERBINDING MET DE BURGERS	16
3. DE BOER AAN HET ROER: SAMENWERKEN AAN VERTROUWEN IN DE TOEKOMST	22
4. BOERIN MET BODEMWIJSHEID	30
5. EEN SCHERP OOG VOOR DE ALBLASSERWAARD	34
6. BOEREN IN DE BOTERHUISPOLDER DOEN HET ZELF	40
7. NET NIEUW BIJ DE PROVINCIE	44
8. 25 JAAR GEMEENTEAMBTENAAR IN HET GROENE HART: LOKALE KENNIS CENTRAAL STELLEN	48
9. DE BOSWACHTER VERTELT: POLITIEKE KEUZES BEPALEN DE TOEKOMST VAN DE HOLLANDSE DUINEN	52
10. WAT ALS WE DE TAPUIT EN DE TOEKOMST MEER STEM HADDEN GEGEVEN?	58
11. GEEN DROGE VOETEN ZONDER SAMENWERKING	62
12. VAN UITDAGINGEN VOOR HET GEBIED MAAK IK KANSEN	68
13. HOE BOUW JE AAN RELATIES DIE MEE VERANDEREN?	74
14. WAAROM BOEREN BLIJVEN MEEDOEN IN GEBIEDSPROCESSEN	80
15. CREATIEF SAMENWERKEN OM DOELLEN TE HALEN	82
16. GEBIEDEN ALS MEER-DAN-MENSELIJK SAMENSPEL	86
17. MEEGAAN IN DE TRANSITIE OF EEN OPENLUCHTMUSEUM MET BLOEMBOLLEN?	90
18. ALS COLLECTIEF DE LEIDING NEMEN	94
19. TUSSEN GEBIED EN GROTERE KRACHTEN	100
20. VANUIT EMOTIE DE OVERSTEEK MAKEN IN DE TAAL VAN HET GEBIED	102
21. EILAND VAN DORDT: SOMS KUN JE MAAR BETER MEEBEWEGEN	110

De mensen die we interviewden voor deze bundel zijn allemaal uniek. Elk gesprek opende een eigen wereld met een authentiek verhaal. Ook Marrit en Bas van boerderij Buitenverwachting in Hoogmade pakken alles op hun eigen manier aan. We maakten deze foto op hun bedrijf. Speciaal voor de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen hebben ze een bord met daarop de leus 'Er is geen planeet B' bij de rotonde geplaatst, zodat iedereen het kan zien. Zonder politieke partij erbij. Het bord is een replica van hun staldeur en drukt uit hoe Marrit en Bas denken. Ze hebben een duidelijke visie op de toekomst van hun gebied: 'Er moet ruimte zijn voor diversiteit.' Marrit: 'Een model van groei past bij sommigen, maar niet bij ons. Wij zijn juist kleiner geworden, en willen op ons bedrijf mens en natuur samenbrengen, op een manier waarbij dierenwelzijn, gastvrijheid, voedselproductie, samen leren en biodiversiteit centraal staan. Uiteindelijk is het de balans tussen al die elementen die het werk hier mooi maken. Groot in klein zijn, is ons groeimodel.'

KORTE SAMENVATTING

Zicht op samenhang via verhalen

Verhalen zijn een goede voedingsbodem voor reflectie en leren. In een verhaal komt veel samen: personages, gebeurtenissen, heden, verleden en toekomst, de omgeving, persoonlijke beleving. Waar beleid en wetenschap vaak de neiging hebben om elementen te isoleren, geven verhalen zicht op de samenhang.

De verhalen die we hier presenteren, komen voort uit een methode die actieleren wordt genoemd. Hiermee onderzochten we gebiedsgericht werken in de provincie Zuid-Holland. Met als uitkomst belangrijke inzichten voor en over dat werken in gebieden. In een context van boerenprotesten, wantrouwen richting overheden en groeiend besef van een onzekere toekomst, raken de bemoedigende en inspirerende kanten van het werken in gebieden weleens op de achtergrond. Terwijl die juist zoveel inzicht kunnen geven.

De verhalen in deze bundel werden geschreven door onderzoekers en studenten, op basis van interviews, gesprekken en sessies met boeren, ambtenaren, procesbegeleiders en natuurorganisaties betrokken bij gebiedsgericht werken. Elk verhaal biedt een uniek perspectief. De successen, uitdagingen, beperkingen en potentie van gebiedsgericht werken komen hierbij aan bod.

Deze bundel laat zien dat gebiedsgericht werken geen wondermiddel is, maar een complexe praktijk die onder druk staat van veranderend beleid, tegenwerkende markt-omstandigheden en lastige machtsverhoudingen. Verandering blijkt vooral mogelijk waar vertrouwen, duidelijke keuzes – inclusief zeggenschap, experimentele kennis en het verbinden van natuur en landbouw – samenkomen, en daadwerkelijk worden ondersteund door beleid.

Bronnen

1. Sandercock, L. (2004). Out of the closet: The importance of stories and storytelling in planning practice. In *Dialogues in Urban and Regional Planning*. Routledge.
2. Kim, J.-H. (2015). *Understanding Narrative Inquiry: The Crafting and Analysis of Stories as Research*. SAGE Publications.
3. Fernandes, S. (2017). *Curated Stories: The Uses and Misuses of Storytelling*. Oxford University Press.

Inleiding

Tekst: Marleen Buizer en Mara de Pater

Hoe komen we samen verder richting een duurzaam landelijk gebied? Dat is de kern uit de verhalen in deze bundel.

De vertellers laten zien wat in hun ogen van belang is en leggen verbanden tussen karakters, gebeurtenissen en omstandigheden. Daarmee is hun vertelling ook een constructie, gemaakt vanuit een bepaald perspectief met een bepaalde bedoeling¹. Tegelijk heb jij, de lezer, je eigen interpretatie, door het verhaal te spiegelen aan je eigen ervaringen en inzichten. Dat maakt verhalen zo geschikt om niet alleen te raken, maar om ook te reflecteren en kennis te ontwikkelen – of het nu is in onderzoek, in leerprocessen, of in gesprekken over beleid².

Deze bundel is een resultaat van hoe wij – onderzoekend – aan de slag zijn gegaan om te leren over gebiedsgericht werken. Daarbij kozen we bewust voor verhalen en storytelling. Want het landschap, de mensen, de historie en dynamiek in het gebied bepalen de praktijk, en voor het kennen en verbeteren van die praktijk is ervaringskennis nodig. Kennis die tot uiting komt in het bonte palet dat voor je ligt. Met verhalen die verschillen van toon, stijl, aard en inhoud – en dat is precies de bedoeling.

We hopen dat ze aanleiding geven voor gesprek, iets losmaken, vragen oproepen, misschien wel wrijving veroorzaken – en daarmee ruimte scheppen voor leren. Want hierdoor kunnen nieuwe inzichten

ontstaan. En ... verhalen hebben kracht – en dus ook macht. Wat verteld wordt, en wat níet, bepaalt mede welk beeld blijft hangen. Denk aan beleidsverhalen die economische groei als vanzelfsprekend kenmerk van positieve verandering presenteren, of verhalen die landen of gebieden indelen in termen als ‘ontwikkeld’ of ‘onderontwikkeld’, of ‘centrum en periferie’. Zulke keuzes doen iets. Zo kunnen verhalen ook bepaalde stemmen overschaduwen of zelfs stilhouden³.

Ook onze verhalen zijn gekleurd. Vanuit het idee dat er iets moet veranderen in het landelijk gebied om tot een ecologisch verantwoorde en sociaal rechtvaardige toekomst te komen. We hopen bij te dragen aan die verandering. Door meer ruimte te geven aan perspectieven die minder vaak een podium krijgen, zoals het perspectief van de provinciale gebiedsmanager, de kleinschalige natuurinclusieve boer, de vrijwillige ecooloog, of de watersnip die het zomerseizoen in Zuid-Holland doorbrengt.

De verhalen in deze bundel kennen drie vormen. De meeste zijn gebaseerd op narratieve interviews, waarbij we het verhaal opbouwden en aanscherpten met de geïnterviewden. De interviews zijn momentopnamen. Soms is er na het schrijven van het verhaal veel veranderd of hebben geïnterviewden inmiddels andere functies. Toch bevatten deze verhalen nog steeds waardevolle inzichten in de dynamiek van het gebiedsgericht werken. De bundel bevat daarnaast enkele samengestelde verhalen, geïnspireerd op ons onderzoek in bredere zin en ontwikkeld zonder een concreet personage als vertrekpunt. We gebruikten deze verhalen bij grotere sessies om te prikkelen, aan te zetten tot denken en gesprekken op gang te brengen. Tot slot zijn er korte schetsen, die we gebruikten als aanknopingspunt voor verdere dialoog.

Ja, we zien blikvernuwing door polarisatie in het publieke debat. Maar in de bundel bemerken we juist diepgang en aanknopingspunten voor meer nuance en positieve verandering. De bundel sluit af met een reflectie op wat wij steeds zien terugkeren en wat volgens ons van belang is voor de toekomst.

We nodigen je uit om te gaan lezen: verhalen van inspirerende vertellers over ontwikkelingen in de wereld van gebiedsgericht werken!

MARLEEN BUIJZER EN MARA DE PATER

1.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Thomas Fransen met Kees van Oorschot op de Belevenisboerderij in Schieveen, in oktober 2024.

● **WIE:** Kees van Oorschot, ambtelijk opdrachtgever gemeente Rotterdam

● **WAT:** inrichting van de Noordrand tot polderlandschap dat landbouw, natuur en recreatie verenigt

● **WAAR:** Rotterdam Noordrand

Tussen moeras en polder in Rotterdam Noordrand

Ondanks obstakels en spanningen kwam in de Noordrand een bijzondere invulling van het landschap tot stand. Kees van Oorschot van gemeente Rotterdam wist met zijn inzet Natuurmonumenten en boeren bij elkaar te brengen.

In de ochtend fietst Kees het gebied binnen waarin hij al jaren werkt. De lucht is grijs boven het uitgestrekte polderlandschap, aan de horizon hangen grote wolken in vormen die de uitdrukking 'onder de rook van Rotterdam' tot leven brengen. En dat klopt; het centrum van de stad ligt op slechts een half uurtje fietsen van hier. Kees komt aan bij Belevenisboerderij Schieveen, een plek die door de eigenaar, de gemeente, Natuurmonumenten en lokale bewoners is omgetoverd tot een natuur- en recreatieplek voor gezinnen. Kinderen klauteren op speeltoestellen in de modderige tuin en rennen rond met natte schoenen. Uit de stal met geiten klinkt geblaat. Ernaast ligt de koeienstal, ingericht als informatiepunt met een boerderijwinkel en een huiskamer.

Binnen is het vol en warm. Ouders houden hun kinderen in de gaten door de grote ramen terwijl ze een kop koffie drinken bij de bar. Een groepje mensen schuift stoelen aan de kant om een kraampje op te bouwen. Naast koffie en wol kun je hier ook andere streekproducten kopen: in een automaat ligt lokale kaas en in de diepvries vlees van de boerderij. Al met al is het een drukke bedoening: de kinderen spelen, de volwassenen praten en lachen, buiten mekkeren de geiten.

KEES VAN OORSCHOT

Het is in deze levendigheid dat Kees aankomt; zijn zachte stem en rustige voorkomen in groot contrast met het rumoer om hem heen. Hij draagt een wit overhemd met blauwe stippen, en samen met zijn licht kalende hoofd geeft dit hem een zakelijke uitstraling. Maar zijn directe blik en open houding vullen die eerste indruk aan met warmte. Hij begroet de mensen achter de bar met een glimlach, bestelt een stuk cake, en gaat bij me aan tafel zitten. Hij biedt me de helft van zijn cake aan en legt twee landschapskaarten op tafel, met in het midden de belevenisboerderij en daaromheen het grotere gebied waarvan dit deel uitmaakt: de Noordrand.

De Noordrand en de koers van Kees

Project Noordrand ontstond als onderdeel van een groots havenuitbreidingsplan, het Project Mainportontwikkeling Rotterdam. In dit plan zou het havengebied met 1000 hectare groeien in de Tweede Maasvlakte en kwam er ook een uitbreiding van 750 hectare natuur. Hiervan zou 600 hectare ten zuiden van Rotterdam komen in het Buijtenland van Rhoon, en de andere 150 hectare ten noorden van de stad. Dit gebied werd mettertijd uitgebreid met nog eens 400 hectare in de polder Schieveen om zo een rand te vormen ten noorden van de stad, vandaar de naam.

De grond bij de Noordrand bestaat uit veen. Van oorsprong was dit een moeras, maar net als op veel andere plekken is het in de loop van de tijd ingedeeld als poldergebied, met grasland en vee. Deze dubbele geschiedenis – een natuurgeschiedenis van moeras en een landschaps-geschiedenis van polder – speelde op toen het gebied als natuurgebied werd bestempeld. Natuurmonumenten, eigenaar van een groot deel van de grond, zag het gebied het liefst hersteld tot moeraslandschap, met kronkelende paden en ongestoorde natuur.

Dit werd gezien als uitbreiding van de Ackerdijkse Plassen, die al in bezit van Natuurmonumenten waren. Maar het idee stuitte de boeren tegen de borst. Een moeras zou hun landbouwactiviteiten beëindigen. Ze stelden daarom een alternatief voor: een polderlandschap dat landbouw, natuur en recreatie zou verenigen. Zo kon het landschap van de afgelopen decennia behouden blijven en konden de boeren doorgaan met hun werk. Hun voorstel sloot ook aan bij de tijdgeest, waarin stadslandbouw opkwam. Toch wisten ze de ecologen van Natuurmonumenten en de gemeente niet te overtuigen. Het was binnen deze spanningen dat Kees het project binnenstapte.

KEES IS BIJ ELK OVERLEG, IEDERE OPENINGS-CEREMONIE EN IN ALLE VIDEO'S OVER HET GEBIED

Kees van Oorschoot heeft altijd een sterke affiniteit met de natuur gehad. Hij bracht zijn jeugd door op een boerderij en studeerde later landschapsarchitectuur. Via werk als landschapsontwerper en planoloog kwam hij bijna twintig jaar geleden bij de gemeente Rotterdam, en maakte daar voor het eerst kennis met de Noordrand. Ondanks verschillende nieuwe functies binnen de gemeente zorgde hij ervoor dat hij betrokken bleef bij de Noordrand, zodat hij zijn opgebouwde kennis en relaties kon inzetten voor het succes van het project. Tegenwoordig is hij de ambtelijk opdrachtgever en het gezicht van de gemeente voor de Noordrand. Kees is bij elk overleg, iedere openingsceremonie en in alle video's over het gebied aanwezig. Hij vertelt hoe hij te midden van deze spanningen het gesprek tussen moeras en polder wist te veranderen.

De toewijding van de wethouder

Kees herinnert zich twee momenten waarop de dynamiek veranderde, beide op initiatief van dezelfde persoon: toenmalig wethouder Alexandra van Huffelen. Het eerste moment vond plaats op het stadhuis van Rotterdam. Na vele discussies met Natuurmonumenten nodigde Van Huffelen de regiodirecteur van Natuurmonumenten uit in haar kantoor. Dit was een keerpunt voor de regiodirecteur. Kees: 'Het stadhuis is een indrukwekkende plek, zeker met het uitzicht vanuit het kantoor van Van Huffelen. Deze wethouder heeft een natuurlijke uitstraling, er is goede koffie, mooie schilderijen aan de muur. Dat straalt allemaal toewijding uit. En ja, misschien ook ... het was voor Natuurmonumenten erop of eronder.'

Het tweede keerpunt was met de boeren. Van Huffelen en Kees woonden een bijeenkomst bij op een boerderij in de Akerdijkse Plassen, waar twintig kritische boeren waren samengekomen. Van Huffelen, goed verzorgd en met chauffeur gearriveerd, ging met hen in gesprek. Niet achter een spreekstoel of in een formele opstelling, maar van mens tot mens, zittend op een tafel. Haar motto 'Vanaf nu doen we het anders' sloeg aan. De spanning ging opeens van weerstand naar nieuwsgierigheid. 'Mensen hebben het daar nog steeds over als ik bij ze langskom', zegt Kees.

Bij opvolgende wethouders verschilt de toewijding. Enerzijds vanwege politieke kleur, maar ook omdat het project op papier al zo goed als af is. Toch weet Kees nog steeds bestuurders naar gesprekken of openingen te krijgen, wat de betrokkenheid en motivatie in stand houdt. 'Het gebied blijft ontwikkelen, daar heb je ook het bestuur bij nodig.' Maar toewijding is alleen het begin voor Kees, daarna komen de langdurige relaties.

De relaties van Kees

Kees wordt door velen gezien als het gezicht van de gemeente in de Noordrand. Hij kent de mensen persoonlijk en onderhoudt goede contacten met verschillende betrokken partijen. Zo belt hij regelmatig met lokale partijen en organisaties als Natuurmonumenten, en onderhoudt contact met de toezichthouders van het grotere project, ook als dit niet bij zijn taak hoort. Hij komt zelfs over de vloer bij de meest kritische boeren, in een poging wederzijds vertrouwen op te bouwen.

Dit vertrouwen is het resultaat van consistentie: de gemeente heeft genoeg ambtenaren en ruimte voor langdurige projecten, waardoor dezelfde gezichten de leiding kunnen blijven houden. Het doel van al dit vertrouwen is dat betrokken partijen elkaars inzichten leren begrijpen en samen kunnen toewerken naar een compromis.

Polderen op het veen

Een voorbeeld van zo'n compromis is het Polderpad, een fietspad dat werd aangedragen als idee om de polder goed toegankelijk te maken van oost naar west. Er was echter al snel weerstand bij de bewoners. Bij doorvraag werd duidelijk dat die niet tegen een fietspad waren, maar beducht voor fietsers die met hoge snelheid het gebied zouden doorkruisen, waardoor de lokale bewoners er niet van konden genieten. Anderen vreesden dat dit fietspad zou bijdragen aan het plan om de landbouw te vervangen door puur natuur en recreatie. Om deze zorgen weg te nemen, werd besloten om het pad in de lijnen van de bestaande polders te vormen. Door de vele hoeken en korte rechte stukken werd snel fietsen onmogelijk en maakten polders er per definitie deel van uit. Dit werd zelfs expliciet in de naam opgenomen: het Polderpad.

'ALS MENSEN EENMAAL OM ZIJN, BLIJKT HET DE MOEITE WAARD TE ZIJN'

Het succes van Kees in het polderen, heeft naast vertrouwen ook te maken met andere aspecten, zoals eigendom. De gemeente Rotterdam bezit een groot deel van de grond en kon daardoor de pachtvoorwaarden aanpassen. Natuurmonumenten, die namens de gemeente het beheer voert, koppelde deze lage pacht prijzen aan natuurgerichte voorwaarden. Boeren die hun eigen grond bezaten, voelden zich echter minder geroepen om de natuureisen te volgen, en het was lastiger om hen te overtuigen. Wanneer mensen eenmaal om waren, bleek het wel de moeite waard te zijn, vindt Kees. 'Zodra zo'n proces rond is, zijn de mensen ook trots op wat er is gekomen, en wat niet.'

De realiteit van de Noordrand

Soms wordt het werk in de Noordrand bemoeilijkt door 'papieren werkelijkheden': regels en beslissingen die niet altijd stroken met de realiteit van het landschap en de wensen van de betrokkenen. Een voorbeeld hiervan is de verdeling tussen landbouw- en natuurgrond. Op de provinciekaarten worden vergelijkbare percelen soms als natuurgebied en soms als agrarisch gebied aangewezen. Dit leidt tot verschillen in subsidievoorwaarden voor gebieden die in werkelijkheid nauwelijks van elkaar verschillen. 'Dat zijn dingen waarvoor de boeren naar mij toekomen', zegt Kees. 'Maar dat kan ik ze ook niet uitleggen.'

Zo'n situatie doet zich voor in het zuidelijke deel van de polder Schieveen, waar plannen voor een bedrijventerrein een risico vormen voor de boeren natuur. Dit gebied heeft officieel een agrarische bestemming, maar daarnaast hoge natuurwaarden door het beheer van Natuurmonumenten en de inzet van en samenwerking met boeren.

DIT ALLES LEIDDE TOT EEN LANDSCHAP DAT ANDERS WAS DAN OORSPRONKELIJK GEPLAND

De Noordrand is ondanks deze obstakels tot stand gekomen door een combinatie van toewijding, goede relaties en het sluiten van compromissen. Dit heeft geleid tot een landschap dat anders is dan oorspronkelijk gepland: geen moeras, geen pure natuur. Wel zijn de sloten en bermen verbreed. Kees vermoedt dat deze aanpassingen zelfs meer natuurwaarde bieden dan het oorspronkelijke moerasplan.

De Belevensboerderij symboliseert deze polderende benadering: een plek waar kinderen spelen, boeren hun streekproducten verkopen en bezoekers de geiten aaien na een dag in de Noordrand, voordat ze terugkeren naar hun eigen wereld. Zo ook Kees, die zijn kaarten weer in zijn tas stopt en het geroezemoes achter zich laat. Hij stapt op de fiets, en met de lucht nog steeds grijs boven het uitgestrekte landschap, fietst hij over het Polderpad de stad weer tegemoet.

2.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Rianne van Zandbrink en Marleen Buizer met Jasper Meerkkerk, biologische boer, vleesveehouder, op zijn bedrijf in oktober 2024. Het is geschreven door Rianne.

- **WIE:** Jasper Meerkkerk, biologische boer met blaarkoppen, en Prachtlintpartner
- **WAT:** vleesveehouder, weidevogelbeheer, slootkantbeheer, zorgboerderij
- **WAAR:** Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

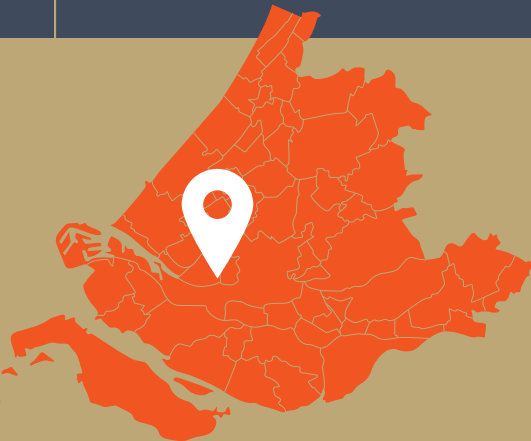
Parels, weidevogels en verbinding met de burgers

Soms moet je jezelf heruitvinden en nieuwe stappen maken. Vanuit je waarden, je bedrijf en de mogelijkheden die er zijn. Daarbij kom je van alles tegen: hard werken, kritiek en de kloof tussen boer en burger, maar ook 'ontzettend veel plezier'!

'Toen ik in 2011 in het bedrijf van mijn ouders stapte vroeg ik me af: hoe gaan we alles vormgeven? Tot 2017 waren we een gangbaar melkveebedrijf, gericht op maximale productie, al zijn mijn ouders hier zo'n twintig jaar geleden al een zorgboerderij gestart. Ik ben de zevende generatie boer in dit familiebedrijf, dat ik samen met mijn ouders run.

'WE HADDEN GEWOON PECH'

Aanvankelijk bouwden we een stal voor 120 melkkoeien. We kozen voor een systeem met een melkrobot, maar die bleek totaal niet te functioneren. Dat heeft ons veel geld gekost en het was een moeilijke periode. De invoering van de fosfaatrechten pakte ook ongunstig voor ons uit, omdat we voor vier ton aan rechten moesten kopen om de stal vol te krijgen. We hoopten nog op een uitzondering, maar dat is niet gelukt. We hadden gewoon pech.

Daarom zijn we teruggegaan naar 60 melkkoeien, en dat ging goed. In maart 2024 besloten we de melkkoeien weg te doen en over te stappen op vleesvee. De combinatie van de melkkoeien, een vrij grote zorgboerderij en het weidevogelbeheer zorgde ervoor dat we het te druk kregen. Nu hebben we 65 blaarkoppen op 45 hectare land, waarvan 12 hectare natuur en 14 hectare intensief weidevogelbeheer.

Stap voor stap: Parel, Prachtlint en prachtsloten

Nadat we teruggegaan waren naar 60 melkkoeien, zijn we stap voor stap nieuwe dingen gaan ontwikkelen. In november 2016 kwam ik een natuurfreak tegen die vroeg: “Joh, is een Parel niet wat voor jou?” Dat betekende dat er allerlei struiken zouden worden aangeplant. Het leek goed te passen en in 2017 zijn we gestart. We waren in de buurt de eersten die ermee aan de slag gingen. Parels zijn onderdeel van het Prachtlint. Met het Prachtlint proberen we in de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden de argusvlinder te helpen. De aanplant van de eerste struikjes was een klein stapje, maar het jaar erna – toen de struiken nog helemaal niet zo groot waren – werd de rups van de argusvlinder al gevonden. We zagen al snel veel insecten. Dat vond ik leuk, dus ik dacht: laten we eens kijken wat we nog meer kunnen.

Daarna zijn we aan de slag gegaan met de slootkanten. We hebben prachtsloten en willen de biodiversiteit in de slootkanten verhogen, bijvoorbeeld door slingerend te maaien. De eerste drie meter langs de slootkant wordt niet gemaaid. We laten 40 procent van het gras staan in het voorjaar en 40 procent in het najaar. Het jaar daarna maaien we precies andersom. Als je dat continu doet, blijft er altijd 20 procent van de vegetatie staan.

De pluspunten van agroforestry

In 2023 is hier onderzoek gedaan door de provincie naar de slootkanten. Er zijn 25 tot 30 percelen onderzocht. Op de eerste en tweede plaats stonden percelen van Staatsbosbeheer, met 107 en 87 verschillende plantensoorten, en wij stonden op de derde plaats met 37 soorten. Met vrij normaal beheer hebben we dus al 37 verschillende soorten planten gehaald. Dan doe je iets goed!

In een andere pilot zijn we bezig met agroforestry*. Daar zijn we in 2020 mee begonnen. Ik zie veel pluspunten. In warme zomers geven de bomen schaduw aan de koeien, je draagt bij aan biodiversiteit en voor insecten creëer je een microklimaat rond de bomen. Agroforestry botst hier niet met het weidevogelbeheer – dat vraagt om een open landschap – omdat we de bomen vooral rond de bebouwing planten.

Verantwoordelijkheid van ieder mens

Inmiddels ken ik sommige vlindersoorten, maar nog niet allemaal. Onderzoekers telden 800 procent meer grove insecten, 200 procent meer vlinders en libellen en 80 procent meer kikkers. Dat zijn gewoon hele grote aantallen. Wij zijn als christenen in de maatschappij bezig met hoe we de wereld doorgeven aan de volgende generatie. Elk mens heeft een verantwoordelijkheid met wat hij of zij doet en wij hebben een boerderij met land. Dus als je hoort dat het slecht gaat met de biodiversiteit in Nederland, dan ga je daar wat aan doen. Inmiddels noem ik mezelf een landschapsbeheerder. Als landschapsbeheerder maak ik nog steeds producten, maar ik krijg ook betaald voor wat ik doe voor het landschap. Dat idee moet nog wel doordringen in Nederland.

Nu is de uitdaging wel dat ik voor tien kilometer sloten maar duizend euro vergoeding krijg. Daar kan ik nooit alles voor doen. Dus dat loopt vast. Er komt in 2026 wel veel geld beschikbaar voor natuurbeheer,

dus dat gaat langzaam de goede kant op. Dan ga je boeren op een positieve manier belonen. Ik denk dat het heel erg belangrijk is om uit die negatieve flow te komen die er nu is. Ik bedoel, je zal maar PAS-melder* zijn op dit moment.

Weidevogels verbeteren het bodemleven

We zijn klein begonnen met weidevogelbeheer, maar het werd steeds groter. De weidevogels vind ik echt fantastisch. Voor intensief weidevogelbeheer moet je dertig nesten per 100 hectare hebben. Wij hebben zestig nesten op 14 hectare! Ik vind dat de weidevogel cultuurhistorisch bij Nederland hoort. Het is niet voor niets dat de grutto onze nationale vogel is. Weidevogels horen bij de boerderij van vroeger. Ik zeg altijd dat ik een boerderij van Ot en Sien heb, maar dan in het nu.

Toen we een jaar of acht geleden begonnen met weidevogelbeheer startten we eigenlijk vanaf nul. Het gebruik van vaste mest was heel belangrijk om te komen waar we nu zijn. Daardoor krijg je meer wormen, die goed voedsel zijn voor de vogels en door vaste mest maken de vogels betere nestjes. Veel weidevogels betekent dat het bodemleven goed is. En een goed bodemleven zorgt weer voor gezonde koeien.

Onze plasdras* is heel goed voor insecten. Een weidevogelkuiken eet zo'n tienduizend insecten per dag. Ik zou een dagtaak hebben aan het tellen van die insecten. De nieuwste pilot waar we aan meedoen is onderwaterdrainage, om de plasdrassen van onderaf nat te houden. Dat moet ook goed zijn voor de insecten.

'JE MOET ER ECHT PLEZIER IN HEBBEN, ANDERS HOUD JE HET NIET VOL'

Het gebied met rust laten is erg belangrijk. Tot 15 juli moet je rust houden. Dat kost geld, want de kwaliteit van je voer wordt dan minder. Aan de andere kant krijg ik subsidie voor mijn weidevogels, en ik haal er ook ontzettend veel plezier uit. Ik vind dat je weidevogels voor 200 procent moet doen. Als boeren het er een beetje bij doen, worden er niet veel kuikens groot. Ik zie bij mij vrijwel nooit een tweede leg. Een tweede leg betekent dat het eerste nest niet gelukt is. Het probleem daarvan is dat de kuikens dan niet groot genoeg zijn als ze naar Spanje moeten trekken.

Weidevogelbeheer moet je zo zien: aan het eind van het jaar zegt je baas dat je 24 uur werkt en dat heel goed doet, en het jaar erop moet je voor hetzelfde loon 32 uur werken. Je mag er eigenlijk niet aan verdienen. Dus je moet er echt plezier in hebben, anders houd je het niet vol. In ons gebied is de dichtheid aan weidevogels enorm. Ik ben nu met de provincie aan het kijken of ik het weidevogelbeheer nog iets kan uitbreiden.

Een gebiedsbod met z'n dertigen

De prachtsloten zijn ingediend bij de provincie Zuid-Holland voor hun Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Het Nationaal Programma Landelijk Gebied* is natuurlijk weer van tafel, wat het onzeker maakt of er steun voor het plan blijft. We hebben met een groep van dertig boeren een gebiedsbod gedaan. De provincie wil nog wel extra investeren in weidevogelbeheer, dus ik hoop dat de prachtslotenpilot door kan gaan. De dertig boeren zijn allemaal Alblasserwaarders uit de gemeente Molenlanden, plus een paar van de gemeenten daaromheen. Ik geloof vijf uit Sliedrecht, twee uit Papendrecht en één of twee uit de Alblasserdam.

'DIT IS ECHT DALEND VEENLANDSCHAP, HOE GA JE DAARMEE OM?'

Wij zitten hier op het diepste puntje van de polder, wij zijn de badkuip van de Alblasserwaard. Kenmerkend voor het gebied zijn de vele slootjes. Dit landschap is al honderden jaren oud. We zijn 800 jaar geleden begonnen met de slootjes graven. Het is wel echt dalend veenlandschap, dus je moet je afvragen hoe je daarmee omgaat. Ik heb zelf de keuze gemaakt om blaarkoppen te gaan houden omdat het lichtere koetjes zijn die echt alleen maar gras kunnen eten. Maïs moet je naar mijn idee in dit gebied gewoon niet telen omdat het land dan braak ligt in de winter. Ik ben een jaar of vier geleden gestopt met maïs voeren. Eerst teelden we zelf nog wel maïs in Langerak. Daar kon het nog wel, maar dat vond ik niet fantastisch. Uiteindelijk denk ik dat het vlees van een koe die alleen maar gras eet het lekkerste is. Dus ja, wat is dan echt Alblasserwaard? Naar mijn idee is dat het landschap met de vele slootjes en de grazende koe.

Verskil van mening

Wij hebben best wel te maken gehad met mensen die het niet met mij eens waren. Ik ben een biologische boer. Soms wordt dat als irritant gezien, er wordt gezegd dat ik de andere boeren moet steunen. Dat vind ik natuurlijk ook. Voor mijn vrouw was het heftig dat je 's avonds wordt opgebeld met nare opmerkingen. Ik denk gewoon iets anders dan een gemiddelde boer. Ik haal veel lol uit die weidevogels en de prachtsloten. Nu is het wel zo dat ik gestopt ben met melken, dus dan word je in deze regio eigenlijk niet meer als representatief gezien. We zitten hier met 370 boeren waarvan 330 melkveehouders. Dat is dus een meerderheid, maar democratie betekent ook rekening houden met minderheden. Als je daarmee stopt, dan is de democratie weg.

Maar goed, tien jaar geleden was mijn mening zoals die van anderen. De boeren die acht jaar geleden zeiden dat ik gek was, zijn nu ook dingen anders gaan doen. Dat is ook wel weer leuk om te zien.

De kloof tussen boer en burger

We doen vaak mee met pilots en proberen daarvan te leren. Soms kost het tijd en geld, soms levert het financieel ook nog wat op. Ik ben er inmiddels van afgestapt dat ik het allemaal gratis doe, want het kost ook tijd en moeite. Maar ik heb er dus ook veel lol in en veel van geleerd. Zo is de zuidelijke glazenmaker, een hele bijzondere libel, drie keer gezien in de Alblasserwaard, waarvan ook een keer hier. Ik zeg altijd, veel goede dingen zijn begonnen met een subsidie. Subsidie is in Nederland soms een vies woord. Maar is er wat mis mee? Ja natuurlijk, ik had het liefst dat alles betaald wordt uit de producten, maar als de burger daar niet meer voor wil betalen, moeten we het op een andere manier doen.

'IK LAAT GRAAG ZIEN WAAR WE MEE BEZIG ZIJN; BURGERS ZIJN HIER WELKOM'

Ik zie in Nederland een enorme kloof ontstaan tussen burgers en boeren. Boeren hebben altijd te weinig verteld wat ze doen. Burgers zien dat er in de supermarkt altijd genoeg eten is, dus ja waar zouden ze zich druk om maken? Volgens mij is het zo dat 99,7 procent van de mensen eet wat 0,3 procent van de mensen produceert. Om de kloof kleiner te maken, moet je toch met elkaar in contact komen. Vandaar dat ik vind dat die mensen gewoon hier moeten komen. Ik laat graag zien waar we mee bezig zijn, daarom verwelkom ik burgers in onze boerderijwinkel.

Wij hebben een verantwoordelijkheid, maar de burger ook. Als we vergelijken hoeveel procent van het inkomen in 1940/1950 naar voedsel ging, en hoe dat nu is, dan is het nu echt een stuk minder. Sommige boeren zouden open staan voor het wegdoen van een aantal koeien als ze bijvoorbeeld 75 eurocent voor een liter melk zouden ontvangen. Maar momenteel is er nog schaalvergroting omdat de opbrengst veel lager is en onze kosten blijven toenemen.

Nog geen verdienmodel

Wij hebben een biologische boerderij, maar het vlees van onze koeien verkopen we als niet biologisch in onze boerderijwinkel. Dat komt doordat de slager waar wij de koe heen brengen niet biologisch is. De biologische slager zit ver weg, en dan kan ik de koe niet meer zelf brengen. Dus ik kies ervoor om de koe te brengen naar de slager hier dichterbij. Ik kan daar met de trekker komen. Ik zie de dieren als kalf geboren worden, ik zie ze opgroeien en groot worden, dus wil ik ze ook zelf wegbrengen. Alleen het allerlaatste stukje zie ik niet. Maar voor de rest heb ik alles zelf in de hand en dat vind ik belangrijk. Dus ja, we kunnen ons vlees niet biologisch verkopen. Maar tegelijkertijd, als ik dit uitleg aan klanten, dan begrijpen ze dat en kopen ons vlees toch. Door het niet voor een biologische prijs te verkopen, ben ik misschien wel een dief van mijn eigen portemonnee, maar ik heb gewoon liever dat mensen een goed stuk vlees kopen en dat ze weten waar ze het van kopen dan dat ze het uit de supermarkt halen.

Ik zie de agroforestry waar wij mee bezig zijn nog niet echt als een verdienmodel. Het fruit van die boom moet je rapen of plukken en je moet natuurlijk elk jaar snoeien. Ik zie er wel een kans in om in contact te komen met burgers. Wij proberen hier zoveel mogelijk burgers naar toe te krijgen, via open dagen waar wel duizend mensen op af komen. Ik dacht, als we dat nu ook gaan organiseren als het fruit rijp is, als een

soort plukdag, dan mogen mensen een emmer vol rapen voor een bedrag. Volgende week komt de burgemeester de eerste boom planten, dus het duurt nog wel even voordat die boom groot is, maar zo zie ik wel dat we meer burgers op het erf krijgen.

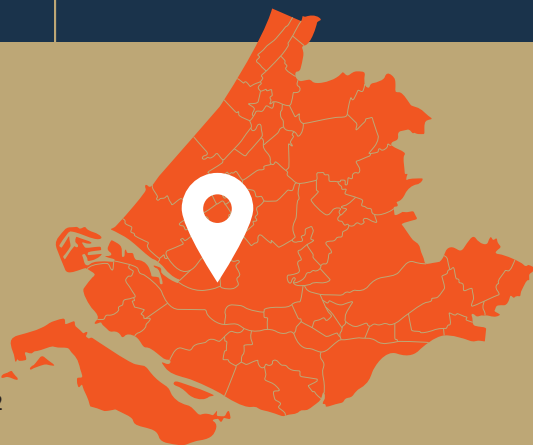
We moeten vooral kijken naar hoe we boer en burger bij elkaar krijgen. Dat is van belang. Uiteindelijk is het de burger die ons product koopt. En mijn droom is fruitbomen met de koeien eronder.'

3.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Renee ten Dam met Caroline van de Veerdonk, procesbegeleider van Boer aan het Roer binnen het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland Veenweide in 2023.

- **WIE:** Caroline van de Veerdonk, procesbegeleider Boer aan het Roer op veen
- **WAT:** begeleiding gebiedsproces, o.a. waterinfiltratiesystemen
- **WAAR:** Poldergebied Spengen, Bovenkerkerpolder

De Boer aan het Roer op veen: samenwerken aan vertrouwen in de toekomst

Ontwerpsessies zijn de kiem voor toekomstige samenwerking. Maar dan wel bottom-up en integraal in een agrarisch collectief waarin boeren zelf met ideeën komen. Voor alle betrokkenen een andere manier van werken, die veel oplevert.

Spengen is een bijzonder poldergebied, waar sterk verenigde boeren zich in verschillende projecten hardmaken voor een duurzame toekomst van hun polder. In een eerder traject zetten ze de schouders onder de aanleg van een gezamenlijk waterinfiltratiesysteem*. In De Boer aan het Roer op veen werken de boeren aan een toekomstplan van Spengen, samen met het waterschap, agrarisch collectief en andere gebiedspartijen. Met als uitgangspunt dat boeren en hun eventuele opvolgers een goede boterham kunnen blijven verdienen. En dat óók duurzaamheidsdoelen voor klimaat, natuur en omgeving worden gerealiseerd.

Gedeeld verleden brengt boeren sneller bijeen

‘Het is de eerste polder waar we keken naar een toekomstvisie voor 2050: als je vooruitkijkt, hoe ziet de polder er dan uit in 2030 of zelfs 2040? Welke thema’s zijn dan belangrijk? Het werd snel duidelijk dat de boeren echt een binding hadden met elkaar, waardoor we sneller door het proces heen konden lopen.

RICK SCHERPENZEEL EN CAROLINE VAN DE VEERDONK

Ook toen in juni 2022 de stikstofreductiekaart* werd gepubliceerd, bleek dat de boeren in de polder Spengen zich sneller weer verenigden. Tot mijn grote verrassing staken toen juist de jongere melkveehouders de koppen bij elkaar en belden mij op: “We hebben overlegd om samen een oplossing te zoeken voor de stikstofproblemen in deze polder. We willen zelf met een idee komen.” Dat kon ik natuurlijk alleen maar toejuichen. Deze bottom-up werkwijze past uitstekend bij de werkwijze van De Boer aan het Roer.

Ik weet niet of dit zonder hun gedeelde verleden ook zo snel was gebeurd. In andere polders heb ik dat nog niet gezien. Door de ervaring van samen dingen ondernemen en projecten oppakken, vind je makkelijker vertrouwen in elkaar. Ik denk dat vertrouwen in alle gebiedsprocessen cruciaal is: tussen boeren onderling, tussen boeren en overheden én tussen boeren, overheden en de procesbegeleider. Deze boeren hadden samen al een mooi resultaat bereikt. En dat geeft vertrouwen.

Laat het bottom-up gebeuren

Graag deel ik een ervaring die meer een inzicht voor mijzelf is. Ik ben een echte procesbegeleider en werk veel met overheden en maatschappelijke organisaties. Af en toe werk ik ook met inwoners die zich verenigd hebben, in dit geval dus de boeren. Ik heb gemerkt dat zo’n bottom-up proces een wat andere aansturing vraagt. Ik ben zelf snel geneigd het initiatief te nemen om dingen voor elkaar te krijgen, maar het werkt beter om het initiatief meer bij het gebied te laten.

‘BETROKKENEN MOETEN JE IDEEËN OOK ALS HAALBAAR ERVAREN’

Zo hadden we helemaal aan het begin van De Boer aan het Roer een gezamenlijke startbijeenkomst met de boeren van Spengen en de Bovenkerkerpolder. Die was in het voorjaar, een hele drukke tijd waarin agrariërs het land op moeten om te maaien. Ik deed een voorstel voor de planning, hoe wij die voor ons zagen. De dag daarna werd ik gebeld door een van de boeren uit Spengen: “Ja, leuk verhaal gisteren, maar het gaat ons iets te hard. Wij hebben meer tijd nodig om te bedenken of we überhaupt iets willen met een toekomstvisie, en zo ja, hoe we dat willen gaan doen.” Dat leerde mij dat de betrokkenen je ideeën ook als haalbaar moeten ervaren. Dus vroeg ik ze hoe ze zelf de planning voor zich zagen. Vanaf dat moment is het eigenlijk heel goed gaan lopen. Sindsdien doe ik dat in alle polders zo. Ik kom niet met een vooropgezette planning, maar vraag hoe ze het voor zich zien. Dat werkt heel goed.

In Spengen betekende dat een tweede startbijeenkomst, alleen voor de boeren uit deze polder. Ze vonden het toch prettiger om onder elkaar te zijn, en kwamen uit op: “We willen hier wel mee verder. We hebben al een verleden met samenwerken en we vinden de toekomst van de polder belangrijk.” Er was er veel meer commitment, ook omdat we meebewogen en de boeren de tijd gaven.

Samen sessies vormgeven

Uiteindelijk begonnen we in de zomer met ontwerpssessies. Dan is het ook wat rustiger op het boerenbedrijf. We hebben toen een paar dagen bij elkaar gezeten om samen een toekomstvisie te maken in ontwerpatelier*. Dat kost de boeren ook veel tijd, ze zijn dan de hele dag niet op hun bedrijf. Tijdens die dagen merkten we dat het voor agrariërs best lastig is om zo lang bij elkaar te zitten. In Spengen vroegen de boeren of we de sessies konden inkorten tot een halve dag en vroeger beginnen. Dus werd het de ochtend, met één extra sessie

om de toekomstvisie goed af te ronden. Dat vonden de jonge boeren veel prettiger. Zo hebben we dat samen vormgegeven.

'SOMS IS HET VERSTANDIG OM NOG EVEN TE WACHTEN MET AAN DE SLAG GAAN'

Tegelijkertijd hebben overheden vaak een heel ander idee van tijd. Die kijken wanneer de beleidsdoelen gehaald moeten zijn en baseren daar hun planning op. Dat kan soms behoorlijk conflicteren. Het is dan mijn rol om die twee partijen te verbinden. Als ik merk dat het te hard gaat voor de boeren, ga ik in gesprek met overheden over de signalen die ik krijg. En zeg dat ik denk dat het verstandig is om nog even te wachten met aan de slag gaan. Daar is dan meestal wel begrip voor. Andersom komt trouwens ook voor: beleidsmakers kunnen voorstellen doen die nadelig zijn voor boeren. Het kan dan soms héééél lang duren voordat boeren antwoorden krijgen op hun vragen.

De Boer staat aan het Roer, samen met anderen

Ik doe graag zelf een stakeholderanalyse, liefst aan het begin van het proces. Voor mij is dat een belangrijk moment om contacten te leggen met de provincie, de gemeente, het agrarisch collectief, LTO Noord enzovoorts. Dan krijg ik een beeld hoe die partijen tegenover een toekomstvisie staan. Agrarische collectieven zijn de intermediair tussen boeren en overheden. Dat is begonnen met het agrarisch natuur- en landschapsbeheer*, zeven jaar geleden. Er kwam een subsidiepot waarmee boeren allerlei maatregelen voor agrarisch natuurbeheer konden uitvoeren. De agrarische collectieven coördineerden dat voor de boeren. Dat doen ze nog steeds, maar eigenlijk werkt het zo goed dat de collectieven er steeds meer bij zijn gaan doen, zoals de biodiversiteit

vergroten, het weidevogelbeheer en soms ook de kwaliteit van de boerensloten.

Het zijn bijzondere organisaties, met vrijwilligers en boeren die op strategisch niveau meedenken. Soms worden er ook mensen van buitenaf ingehuurd als projectleider of coördinator. Het is een hele interessante mix van vrijwilligers en professionals. Via subsidies creëren zij kansen om het landelijk gebied beter te maken. Het zijn echte doeners. Deze collectieven hebben een hele mooie rol. Binnen De Boer aan het Roer denken ze vooral mee en brengen ze hun kennis in over wat er wel en niet mogelijk is in een gebied.

Beter verdienen is noodzaak

Na de stakeholderanalyse zijn we begonnen met keukentafel-gesprekken. Die gaan in op het bedrijf van de agrariër. Hoe ze de toekomst zien voor hun bedrijf, waarvoor ze eerder uit bed komen en wat voor hen belangrijke thema's zijn op polderniveau. Dat kan per boer erg verschillen. Toch blijken er rode draden te zijn, zoals de weidevogels. Alle boeren hebben daar iets mee, daar ligt hun passie: ze vinden het mooi als de jonkies worden uitgebroed en om ze weg te zien gaan zodra ze volwassen zijn.

Zorgen over de toekomst vormen een andere rode draad: kan ik nog doorboeren op het land waar ik zit? En wat betekent dit voor mijn verdienenmodel? Die tweede vind ik echt een aandachtspunt. Voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer krijgen boeren een vergoeding van slechts 80 procent van de onkosten, en geen realistische uurvergoeding, terwijl ze een maatschappelijke dienst leveren. Dat kan eigenlijk niet zo.

‘VEEL BEWONDERING VOOR BOEREN DIE OOK EEN BAAN BUITENSHUIS HEBBEN’

Hier zit een juridische motivatie achter: overheden mogen van de Europese Commissie geen marktconforme vergoeding verlenen aan sectoren, dat wordt gezien als staatssteun. Het risico is echter dat er geen redelijke compensatie komt voor meer maatschappelijke taken die we bij de boer willen neerleggen. Ik vind dat daar snel een oplossing voor moet komen.

Boeren staan best open voor nieuwe activiteiten, zowel op bedrijfs- als polderniveau. Zo zie je steeds meer zorgboerderijen, recreatie of onderwijs op het erf. Er zijn ook best veel boeren die nog een baan buiten de deur hebben, of waar de vrouw werkt voor voldoende inkomen. Ga er maar aanstaan: dan moet je als je thuiskomt nog tot acht uur 's avonds met de koeien aan de slag. Ik heb daar veel bewondering voor.

Ontwerpsessies: ruimte voor creativiteit

De ontwerpsessies werden gefaciliteerd door de Wageningen Universiteit (WUR). Zij hanteren de RIO-methode. Eerst inventariseren we welke doelen iedereen belangrijk vindt. Vervolgens bekijken we deze doelen op tegenstrijdigheden, bijvoorbeeld de spanning tussen een goed verdienmodel en je inspannen voor natuur- en weidevogelbeheer. Deze tegenstellingen zijn de elementen die de toekomstvisie bepalen. Het is mooi om te zien hoe dat werkt. Bij rijk en regio dient er meer aandacht te komen voor het agrarische verdienmodel. Zolang dat er niet is, kunnen we eigenlijk weinig extra vragen van de boer.

Daarnaast heeft de WUR ook de kennis in huis voor het uitzoeken van inhoudelijke zaken. Na publicatie van de stikstofkaart stelden ze voor om van alle bedrijven die meededen aan deze sessie in beeld te brengen hoe het precies met de ammoniakuitstoot op de bedrijven zat. Niet om naar buiten te brengen, maar om daar zelf gevoel voor te krijgen. Het bleek een goed voorstel, waarmee we de boeren weer een stapje verder kregen in het proces.

‘IK HAD DIT NOOIT VERWACHT, HET IDEE IS SPONTAAN ONTSTAAN VANUIT DE BOEREN’

In de Bovenkerkerpolder gebeurde tijdens de ontwerpsessies ook iets moois. Een van de boeren zei daar: “We hebben nu hele voor de hand liggende thema’s benoemd voor de toekomstvisie. Kunnen we niet iets heel creatiefs bedenken?” Toen kwam een ander naar voren: “Nou, ik loop al langer rond met het idee of we iets met alternatieve energie kunnen.” Daaruit ontstond het idee om samen een mestvergistingsinstallatie te maken en daarmee de oudere huizen in Amstelveen van warmte te voorzien. Dat staat nu ook in de toekomstvisie. Ik had dit nooit verwacht, het idee is spontaan ontstaan vanuit de boeren. Zo’n proces met ontwerpsessies stimuleert dus ook creativiteit. We willen nu voor dit plan een haalbaarheidsstudie gaan doen. Dat vinden de gebiedspartijen spannend, het vormt een drijfveer om door te gaan.

Eén aanspreekpunt voor boeren

De publicatie van de stikstofkaart kwam middenin de ontwerpsessies, toen we eigenlijk al een gevoel van afronding hadden. Waar we in Spengen gelijk door konden, hebben we in de Bovenkerkerpolder drie maanden pauze gehouden, waarin we het tijd gaven totdat de boeren weer openstonden om verder te denken over de toekomst.

In elke polder is wel een agrariër die het vertrouwen heeft van de andere boeren en aan wie we kunnen vragen: “Goh, hoe is het nu? Kunnen we al verder?” Het is heel fijn om zo’n aanspreekpunt te hebben. In Spengen is het een van de jongere boeren, dezelfde die mij belde toen het te snel ging in het beginstadium. In de Bovenkerkerpolder is het juist een wat oudere boer, die als voorzitter van de agrarische natuurvereniging iedereen in de polder kent en hun vertrouwen heeft. Zo iemand dient zich meestal vanzelf aan, of andere boeren zeggen: “Oh, dan moet je Kees hebben, vraag die maar!”

Zorg voor de uitvoering

Na de ontwerpessies maakt de WUR een concept-toekomstvisie. Die bespreken we in één of twee rondes met alle deelnemers van de ontwerpessies. De stuurgroep van De Boer aan het Roer vroeg me iets te verzinnen zodat het plan ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd. We hebben een bestuurlijke intentieovereenkomst opgesteld waarin gebiedspartners toezeggen om in de uitvoering samen op te trekken. Tijdens het proces benoemen we samen een kwartiermaker die de uitvoering gaat oppakken. Daarnaast leek het mij goed om een financieel overzicht te maken van alle potjes met geld die er zijn voor uitvoering van de plannen uit de toekomstvisie.

We hebben tijdens de bijeenkomsten gewoon gevraagd of de deelnemers ideeën hadden wie de kwartiermaker kon zijn. In Spengen wilde Waterschap HDSR (Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden) het wel proberen, samen met de provincie. De boeren steunden dat, ze hebben vertrouwen in het waterschap. Maar ze willen de provincie er actief bijhebben, omdat die uitvoerder is van het NPLG* en van belang in het (tijdelijk) aankopen van gronden.

Grond in beweging

Grondstrategie is heel belangrijk. Hoe ga je bijvoorbeeld om met andere partijen die grond hebben in de polder? Zo hebben projectontwikkelaars jaren geleden grond opgekocht in de Bovenkerkerpolder in de verwachting dat daar ooit huizen gebouwd gaan worden. We hebben hen bewust niet uitgenodigd in de ontwerpessie, omdat ze te veel een commercieel belang hebben. Wel informeerden we ze over het proces. In Spengen pacht een van de boeren zijn grond van een projectontwikkelaar, die we wel betrokken omdat hij belangrijk was. Niet bij de ontwerpessies, voor het tekenen van de overeenkomst voor samenwerking in de uitvoering.

EEN VIERDE POLDER VOOR DE BOER AAN HET ROER

Daarnaast is kavelruil in alle polders van belang. Dat is een middel om het boerenbedrijf efficiënter te maken, maar ook een kans om andere dingen te regelen. In de Middelburg en Tempelpolder (MT-polder) klopten de boeren hiervoor vier jaar geleden aan bij de provincie Zuid-Holland: “Wij hebben een plan. Kunnen we hiermee aan de slag, en kunnen jullie dat betalen?” De provincie wilde daar wel aan meewerken, maar alleen als er eerst een brede toekomstvisie voor de polder zou komen. Dan kan kavelruil een middel zijn om die toekomstvisie op onderdelen uit te voeren. Dus werd ik gebeld door de programmamanager van de provincie Zuid-Holland: “Ik heb nog een vierde polder voor De Boer aan het Roer!”

Op eigen initiatief

Ook in de MT-polder kwam het initiatief dus vanuit de boeren. Het zijn allemaal bijzondere polders met een eigen verhaal. Dat vraagt om maatwerk per polder. We begonnen De Boer aan het Roer met een lijst van vijftwintig polders. Via telefoontjes probeerden we beeld te krijgen waar energie zat bij de boeren om van onderop en integraal, samen met andere gebiedspartners, een toekomstvisie voor de polder te maken. Daar kwamen drie polders uit, waar later deze vierde polder is bijgekomen. We hebben de pilot bottom-up en integraal opgezet met de vraag: "Werkt de vooraf uitgedachte aanpak?" En de ervaring leert: "Ja, dat werkt."

Ik heb nog geen gebiedsprocessen geleid die vanuit de overheid zijn geïnitieerd. Ik denk eigenlijk niet dat het werkt als zo'n proces van bovenaf wordt opgelegd. Toch is het in sommige gebieden misschien nodig. Dat moeten we uitproberen, hoe je boeren die niet staan te trappelen toch kan verleiden mee te doen. Het kan een kans zijn om aan te sluiten bij een bestaande behoefte, zoals kavelruil. Of bij betere verdienmodellen, dat wil elke boer wel. Maar ja, zolang er nog geen nationaal landbouwakkoord is... Daar hebben we last van binnen De Boer aan het Roer: het ontbreken van een landelijk toekomstperspectief voor boeren. Je merkt een soort gelatenheid bij de boeren, ze voelen zich niet gehoord: "De overheid stelt geen duidelijke doelen, biedt ons geen toekomstperspectief of verdienmodel, dus waarom zou ik mij inzetten voor biodiversiteit of waterkwaliteit? Dat kost allemaal extra tijd, en niemand weet wat ik ervoor terugkrijg."

Achter de schermen

Er gebeurt ook veel achter de schermen. Laatst mailde een boer me, omdat hij geïrriteerd was over de opstelling van het waterschap. Ik dacht: "Wat heb ik gemist? Het waterschap heeft toch heel netjes

het verhaal verteld en duidelijk gemaakt dat hun boodschap misschien niet leuk is, maar dat dit wel is wat ze verwachten voor de polder." Toch is het logisch dat boeren het waterpeil belangrijk vinden. Dat de drooglegging in de toekomst niet op veertig centimeter gehouden kon worden, wilde er bij deze veehouder niet in.

Vervolgens ga ik bellen of schrijf ik een antwoord. Dan ben ik echt de intermediair tussen het waterschap en de boer: ik probeer beide belangen te verbinden en daar een verhaal van te maken. Zo'n mail schrijf je niet in vijf minuten, daar moet ik goed over nadenken. Ik heb dan ook contact met iemand van het waterschap: "Ik krijg dit signaal en kijk er zo tegenaan, heb jij nog aanvullingen? Klopt het inhoudelijk wat ik zeg? Of kan ik het beter anders formuleren?" De boodschap van het waterschap, en de data en berekeningen die daarachter zitten, zijn namelijk best complex. En het waterpeil is ook absoluut het spannendste punt in deze polder.

Iederéén verandert, nu wij nog ...

Op andere plekken is dat weer anders. In Spengen was de waterinfiltratie al gerealiseerd. Daar wilden de boeren geen formeel peilbesluit, maar een droogleggingsbesluit. Het waterschap gaf aan dat dit niet kon omdat het peilbesluit vaststaat in de wet, zij zich aan de regels moet houden en goedkeuring vereist is door hun bestuur. Ik heb toen een gesprek georganiseerd en het waterschap bleek bereid om te kijken hoever ze (ook bestuurlijk) kan komen met een droogleggingsbesluit.

'IEDEREEN MOET AFSTAND DOEN VAN GANGBARE WERKWIJZEN EN GEWOONTEN'

Dat vind ik een mooie uitkomst. Want we zitten midden in een transitie, wat betekent dat iedereen moet veranderen, niet alleen één sector of partij. Overheden, consumenten, erfbetreders, boeren... Iedereen moet afstand doen van gangbare werkwijzen en gewoonten. Het mooie van zo'n gebiedsproces is dat er ruimte voor verandering ontstaat. Als boeren of andere partijen, zoals een agrarisch collectief of gemeente, iets al heel lang willen, kan dat in een gebiedsproces een impuls krijgen. Daarom vraag ik ook vertegenwoordigers van de gemeente om naar onze sessies te komen en samen in gesprek te gaan. Als procesbegeleider kijk ik steeds hoe ik partijen dichterbij elkaar kan brengen. Dat is mijn rol en dat doe ik ook heel graag: het "oliamannetje" tussen de partijen zijn.

De intentieovereenkomst: hobbels op de weg

Of er momenten zijn waarop ik dit werk minder leuk vind? Daar moet ik even over denken. Misschien als overheden zich star opstellen. Ik ben dat nog niet zo veel tegengekomen, maar zodra het juridisch wordt, kunnen overheden nogal inflexibel zijn. Dat irriteert me, dan denk ik: "Kom op joh, probeer het ook eens op een andere manier en stel je open voor nieuwe ideeën." Maar over het algemeen is het heel leuk om verbinder in gebiedsprocessen te zijn.

In één polder had ik met iemand van het waterschap en de provincie heel hard gewerkt om een gedragen concept-intentieovereenkomst te maken. Vervolgens zei de provincie – terecht – dat die ook nog langs hun jurist moest. Dat is logisch, maar de overeenkomst kwam vervolgens terug met enkele formele en juridische passages... En de hele ziel was eruit. Hier konden we niet mee aankomen bij de boeren. Toen hebben we de overeenkomst herschreven. De jurist gaf aan welke juridische elementen er écht in moesten blijven staan. Dat is dan even slikken, maar we zijn er wel uitgekomen.

Zo is de intentieovereenkomst er toch nog op tijd gekomen, onder hoge druk vanwege de provinciale en waterschapsverkiezingen begin 2023. In de Bovenkerkerpolder moeten we nu juist wachten met de conceptovereenkomst, omdat er na de verkiezingen nog geen portefeuilleverdeling voor bestuurders is.

De kiem voor toekomstige samenwerking

Het persoonlijk contact met boeren en overheden blijft heel belangrijk. Dan denk ik: "Ik moet even Kees bellen, eens vragen hoe het gaat." Hij vindt het dan heel leuk dat je belt. Belangstelling tonen en vertrouwen hebben in de persoon, dan kom je verder. Respect hebben voor elkaar en goed luisteren. Ik merk dat boeren zich echt niet gehoord voelen door de overheid en hoor vaak: "Er wordt wel over ons gepraat, maar niet met ons." En daar hebben boeren, denk ik, gelijk in. Ik probeer agrariërs in deze processen steeds wél te betrekken, en vraag bijvoorbeeld wie er mee wil als we een afspraak hebben bij de gemeente. Dat wordt echt gewaardeerd, en boeren maken daarvoor tijd vrij. Ik hoop dat boeren en overheden door deze gebiedsprocessen elkaars werelden beter gaan begrijpen.

In de ontwerpssessies leggen we een kiem voor de toekomstige samenwerking. Zo'n proces van De Boer aan het Roer loopt maar één tot anderhalf jaar, daarna gaat de uitvoering van start en dat is een proces van jaren. Ik hoop dat de samenwerking die we gecreëerd hebben blijft bestaan. Een jaar is kort, maar ik denk dat het voldoende is om een basis te leggen voor vertrouwen en samenwerking. Er hoeft echter maar dít te gebeuren – vingerknip – en het vertrouwen staat weer onder spanning. Toch bleek het vertrouwen dat in Spengen is opgebouwd tijdens het aanleggen van waterinfiltratiesystemen duurzaam. Ik hoop dat we dat in de andere gebiedsprocessen ook samen kunnen bereiken.'

[OP DEBOERAANHETROEROPVEEN.NL](https://opdeboeraanhetroeropveen.nl) MEER OVER BOER AAN HET ROER

1.

Dit is een bewerkte versie van een verhaal geschreven door Marleen Buizer, en geïnspireerd op gesprekken en sessies met verschillende boeren in Zuid-Holland. Het werd gedeeld als keynote tijdens de Transitiewerkplaats van de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht op de Gebiedendag in oktober 2024, en gepubliceerd op de website van de rurale sociologie website van Wageningen Universiteit.

● **WIE:** natuurgerichte melk/vleesveehouder

● **WAT:** deelnemer
Wij.land-boerennetwerk

● **WAAR:** Zuid-Holland

Boerin met bodemwijsheid

Er zijn boeren die vanuit oude wijsheid toekomstbestendig omgaan met hun land en de dieren. Dat is nog niet zo eenvoudig. Het maatwerk van een gebiedsproces kan deze natuurgerichte boeren goed steunen.

Met plezier stel ik Josette aan u voor. Josette heeft het bedrijf van haar ouders kunnen overnemen. Niet te groot, niet te klein. Met 70 hectare is het voldoende om van te leven. Josette is trots op de flinke koppel blaarkoppen en MRIJ-dubbeldoel-koeien* die ze op haar land houdt. De sterke dieren kunnen het ruwvoer, afkomstig van het ruige grasland, goed verteren, en hoewel haar koeien niet véél vlees produceren, word het alom gewaardeerd om de heerlijke smaak. Dat geldt trouwens ook voor de melk en de kaas, de belangrijkste producten van Josettes bedrijf. Ze probeert met haar gezin de boerderij draaiende te houden op een manier waarvan ze denkt dat die toekomstbestendig is.

Uitspraken die richting geven

‘Pleeg geen rooibouw’, was het credo van haar ouders, en ‘Geef je ogen altijd goed de kost’. Zulke uitspraken blijven hangen. Die laatste heeft Josette heel serieus genomen; ze heeft aandacht voor alles om zich heen. Niet alleen met haar ogen, maar ook door te ruiken aan de grond en te voelen hoe kruimelig van structuur, droog of vochtig die is. Geregeld gaat ze op haar knieën in het gras zitten, schraapt de grond een beetje om, onderzoekt wat voor beestjes ze tegenkomt, graaft wat verder en laat de aarde door haar handen gaan.

IN CONTACT MET AARDE, PLANT EN DIER

Ze bewondert dan de kruiden, en ziet dat ze gezond zijn. Eén van de blaarkoppen komt vandaag lekker tegen haar aan staan. Ze voelt het warme lijf, ruikt de kenmerkende geur van het dier en duwt een beetje terug. Ze kan zich niet herinneren dat deze koe dit eerder heeft gedaan – ze is zeker in een aanhankelijke bui. Toch even de horens bekijken, zou er iets zijn? Maar alles voelt goed, en even later ziet ze het dier rustig herkauwen.

Verdorie, het werkt!

Josette kijkt uit over de polder en constateert tevreden dat haar koeien in gezond grasland grazen. Géén strakke lappendeken van Engels raaigras hier. En geen heermoes of jakobskruid te bespeuren! Ze heeft wat geëxperimenteerd, vorig jaar, door nieuwe kruiden te zaaien. Dat had te maken met het grondwaterpeil, dat in overleg met het waterschap omhoog is gebracht. Ze was door de vernatting* toch wat huiverig voor leverbot en maagdarmpwormen. Vanwege de kosten en het risico op resistentie weigert ze chemische middelen te gebruiken tegen de parasieten. Vandaar de experimenten met nieuwe planten. En verdorie, het werkt!

Leren van anderen

Met een kleine groep andere boeren die op deze manier hun land bestieren, heeft ze regelmatig contact om ervaringen uit te wisselen. Josette is niet zo'n lezer. Het Handboek kruidenrijk grasland* op veen dat de organisatie Wij.land onlangs uitbracht, ligt nog in de stapel paperassen op de keukentafel. De volgende bijeenkomst gaat het over de relatie tussen de verschillende kruiden en voederwaarde of VEM*.

Daar wil ze graag meer over weten. De keer daarna gaat het over kalfjes bij de koe – een onderwerp dat vanuit haar ervaringen eveneens veel vragen bij haar oproept. Daar wil ze beslist bij zijn. Ze is benieuwd naar de werkwijze van andere boeren, ook als het gaat om verschraving van het land, waar ze – ondanks de veengrond – naar streeft. Haar vragen legt ze graag voor aan de anderen!

Vragen over het gebiedsproces

In haar directe omgeving deelt Josette niet zoveel met andere boeren. Er is wel een gebiedsproces gaande, maar daar kan ze haar vragen niet kwijt. Gebiedsproces? Hoezo gebied? denkt ze soms. De zestien gebieden van de provincie Zuid-Holland zijn ook maar een bedenksel dat met goede bedoelingen op een kaart is gezet. Het is alweer lang geleden dat haar burens een kijkje bij haar kwamen nemen en zelf heeft ze niet zoveel met het waterinfiltratiesysteem* dat bij enkele omliggende boerderijen wordt aangelegd. Plastic buizen in de grond – ze vraagt zich af wat dat doet met het bodemleven. En al die andere maatregelen die worden genomen in dit gebied – hoe verhouden die zich tot haar eigen experimenten? Soms zou ze willen dat ze dáár wat meer steun voor kreeg, al was het alleen maar in de vorm van meedenkkracht.

STIKSTOFKRAKER? HET GAAT NIET OM CHEMIE ALLEEN!

Maatregelen zoals een stikstofkraker* zijn niets voor haar – niet alleen vanwege de hoge kosten, maar vooral omdat ze de mest van haar koeien nu juist op haar eigen land wil toepassen zodat ze geen kunstmest van elders hoeft aan te voeren. Het gaat niet om chemie alleen!

Nee, het gaat om een heel levend systeem waar biologie, fysica en chemie, mens, en dier in onderlinge samenhang en verbondenheid hun rol spelen.

Maatwerk en brood op de plank

Josette heeft heldere ideeën over de toekomst van het landelijk gebied. Daar zou ze best meer steun en aandacht voor willen, en dan liefst maatwerk, want elk boerenbedrijf is anders en biedt weer andere (on)mogelijkheden en kansen. En er moet ook brood op de plank komen. Josette glimlacht terwijl de koeien haar volgen naar de boerderij. Dat zou nog eens een gebiedsproces zijn: al die verschillende invalshoeken en ervaringen die elkaar versterken op weg naar een toekomstbestendig landschap!

5.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Thomas Fransen met ecooloog Richard Slagboom, in oktober 2024 in de Alblasserwaard.

WIE: Richard Slagboom, zelfstandig ecooloog voor provincie, diverse lokale overheden, Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), bedrijven en Stichting Werelderfgoed Kinderdijk

WAT: advies en controle van de natuurmaatregelen die boeren moeten implementeren

WAAR: Alblasserwaard, Nieuw-Lekkerland, Kinderdijk

Een scherp oog voor de Alblasserwaard

Richard is ecooloog tussen de molens en boerderijen bij Kinderdijk. Zijn werk bestaat onder meer uit onderzoek en advies. Gedreven en met een duidelijke mening over biodiversiteit en landschapsbeheer.

De bus vertrekt vanuit het bruisende Rotterdam, met wegen vol auto's en scooters die elkaar snel inhalen, en rondom het rumoer van de grote stad. Maar naarmate we verder rijden – tien minuten, twintig minuten, drie kwartier – verandert de drukte in een serene rust. De horizon opent zich en daar, in de verte, doemen de iconische molens van de Kinderdijk op, een beeld dat buitenlanders onmiddellijk associëren met Nederland. Deze molens, al honderden jaren in bedrijf, zijn de stille arbeiders die het water uit de veengebieden naar de Lek pompen.

Ontmoeting in het buitengebied

Op een heldere dag zou de skyline van Rotterdam zich aftekenen tegen de lucht, maar vandaag is de hemel bedekt met een grijze deken van wolken. We zien enkel twee grote elektriciteitsmasten, die energie van de elektriciteitscentrale in Geertruidenberg naar de Randstad brengen. We rijden het dorp Nieuw-Lekkerland binnen, een typische arbeiderswijk, met lage rijtjeshuizen, de achtertuinen als puzzelstukjes aan elkaar geschakeld zodat de kinderen elkaar kunnen opzoeken zonder bemoeienis van de ouders.

Hier, in zijn tuinhuis, ontmoeten we Richard, de ecooloog. Een imposante man met een licht grijzend baardje en een wandelpet, een verrekijker om zijn nek. Hij praat veel en openhartig, vanaf het eerste 'hallo'. Over de achtergrond van zijn wijk (woningen gebouwd bij de scheepswerf), de omgang met de burens (goed), de interessante combinatie van strenggelovigen uit de Biblebelt en de arbeiders van de scheepswerven. Hij zegt chagrijnig te zijn omdat Feyenoord gisteren de match verloor, maar we merken het niet aan hem. Af en toe onderbreekt hij zichzelf als er een vogel voorbijvliegt: 'Dat moet een ... zijn.'

De ecooloog van Nieuw-Lekkerland

We spreken met Richard de ecooloog, maar zijn verleden als beveiligers en docent is nog steeds voelbaar. Hij noemt de dingen zoals ze zijn, zonder opsmuk of zelfcensuur. Zijn drijfveer? Kennis delen. Ruim twintig jaar geleden begon zijn passie voor de natuur. Via vrijwilligerswerk bij Natuur- en Vogelwacht 'De Alblasserwaard' en RAVON (Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland) hield hij de stand van de vogels, reptielen en amfibieën in de gaten.

Tegenwoordig werkt hij als zelfstandige voor de provincie, diverse lokale overheden, bedrijven en Stichting Werelderfgoed Kinderdijk. Een aanzienlijk deel van zijn tijd besteedt hij aan het adviseren en controleren van de natuurmaatregelen die boeren moeten implementeren. Zijn bezoeken aan de boerderijen verlopen altijd in een gemoedelijke sfeer; hij kent de boeren goed en deelt de laatste nieuwtjes uit het dorp met hen. Naast deze ontmoetingen verdiept hij zich ook in de leefomgeving van vogels en planten, zo onderzoekt hij hoe exoten het ecosysteem beïnvloeden.

De exoten van Kinderdijk

We stappen naar buiten en stoppen meteen bij het eerste water; een kale, troebele sloot. 'Moet je kijken! Totaal geen doorzicht meer: alle waterplanten weg, en het zit vol met exoten zoals Amerikaanse rivierkreeften en grote waternavel', zegt Richard, met een mengeling van frustratie en educatief docentschap. 'Ook wordt er voor de doorstroming water van mindere kwaliteit ingelaten, gisteren zag ik hier nog vissen happen naar zuurstof!' Hij neemt ons mee naar een van de molens van Kinderdijk, 'de allermooiste, volgens de molenaar.' Die heeft hij vooraf even gebeld om te kijken of hij thuis is: 'Ha, ik ben hier met wat onderzoekers van de universiteit, we komen effe langs.'

NATUURGEBIED NAAST BEMESTE GRASLANDEN IS GEEN GELUKKIGE COMBINATIE

Het riet in de boezems van Kinderdijk, ooit weelderig en levendig, verkeert in een dramatische staat van verval. 'Gelukkig is er steeds meer aandacht voor herstel van de rietlanden, maar daarvoor hebben we flink aan de bel moeten trekken', zegt Richard. Momenteel loopt er een pilot om oevers te herstellen, verbossing tegen te gaan en het riet af te rasteren. Dit alles zorgt ervoor dat de ganzen er niet meer bij kunnen. Richard vindt natuurgebied met daarnaast bemeste graslanden geen gelukkige combinatie. Ganzen broeden in de beschermde omgeving en vinden vlak daarnaast in de polder een gedekte tafel met het meest voedselrijke gras dat er is. Volgens Richard is de oplossing extensiveren, zodat het gebied minder aantrekkelijk wordt voor ganzen.

De pleister en het grotere plan

Hij vertelt hoe het ecosysteem nu wordt verbeterd, onder meer via projecten zoals de groenblauwe dooradering*. Deze aanpak, die ooit begon in steden maar nu steeds vaker in het landelijk gebied terugkomt, beoogt 10 procent van de grond ecologisch verantwoord in te richten om achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen en mogelijk zelfs te herstellen. Dit gebeurt door het terugbrengen van streekeigen landschapselementen zoals rietkragen, elzensingels en knotwilgen. Daarin spelen boeren een sleutelrol, omdat zij het meeste land bezitten of pachten.

Volgens Richard kan dit een sterke impuls geven voor de biodiversiteit, maar is er ook structurele verandering nodig. 'Eigenlijk zou je willen dat de hele landbouw extensiever wordt', zegt hij. 'Dan heb je een stuk minder opbrengst, maar ook minder maatschappelijke kosten als gevolg van bodemdaling*, uitstoot en slechte waterkwaliteit. Dat is ook veel waard, zo niet meer.' Boeren zouden dan wel betaald moeten worden voor hun bijdrage aan cultuurhistorisch landschap, biodiversiteit, waterberging* en het tegengaan van bodemdaling.

VOOR VOEDSELVERWERKING EN VERKOOP MOET DE FOCUS LOKAAL LIGGEN

'Dan maar een stuk minder export van melkpoeder naar China', zegt Richard, 'maar wél een mooie, biodiverse polder. Met kleinschalige landschapselementen en schoon water. Daar zou ik als burger graag aan willen meebetalen. Natuurlijk moet er wel genoeg voedsel overblijven voor de eigen bevolking. Maar op dit moment exporteren we 80 procent van onze landbouwproducten. Dat kan echt wel iets minder.'

De focus moet lokaal liggen voor voedselverwerking en verkoop, vindt hij: 'Binnen een cirkel van 20 kilometer rond de Alblasserwaard wonen meer dan een miljoen mensen, dus daar zijn afzetmogelijkheden zat.'

De grootste vijand van de boer

Volgens Richard zitten we nu in een vicieuze cirkel: 'De prijs van alleen al de grond gaat vooral omhoog omdat agrarische bedrijven dringend terrein nodig hebben om mest kwijt te kunnen. Als je erover nadenkt, is het eigenlijk heel vreemd dat land waar je stront op mag gooien bijna vijf keer zoveel waard is als land met een natuurbestemming.'

'BIZAR HOEVEEL EIGENAREN VAN AGRO-FOOD-BEDRIJVEN IN DE QUOTE 500 STAAN'

Juist die intensivering* gaat ten koste van het aantal boeren. Voor veel kleine boeren is het huidige systeem niet meer op te brengen, die worden opgeslokt door de veelal grotere intensieve bedrijven. 'Voor m'n werk ben ik veel in de polder, daar inventariseer ik onder andere voor het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer*. Dan merk ik dat veel boeren overdag niet thuis zijn omdat ze nog een baan ernaast hebben. Ik ben geen econoom, maar vind het wel vreemd dat je van een miljoeneninvestering – want dat is het gemiddelde boerenbedrijf – niet rond kan komen. Soms denk ik wel eens dat alleen de Rabobank en de agro-industrie hier beter van worden. Kijk voor de gein maar eens in de Quote 500. Bizar hoeveel eigenaren van agro-food-bedrijven hierin staan.' Richard wil hier dan ook met nadruk de aandacht op vestigen: 'De grootste vijand van de boer is misschien wel de intensieve veehouderij.'

Schaduw boven de gemeenschap

Teruglopend van Kinderdijk naar Richards tuinhuis werpen we een blik op het dorp, met in de verte de silhouetten van de twee elektriciteitsmasten. Richards schoonouders wonen daar vlakbij. De plannen om nog een hoogspanningsleiding aan te leggen, hangen als een schaduw boven de gemeenschap.

Volgens Richard brengt de toekomst nog veel verandering en zullen we ons veel meer moeten gaan richten op onze eigen leefomgeving. Daar hebben we overheden voor nodig. 'Die moeten de vicieuze cirkel van intensivering en schaalvergroting doorbreken,' zegt hij, 'en kiezen voor een duurzame toekomst. Nu luisteren ze alleen maar naar de belangen van de agro-industrie en haar aandeelhouders. Op die manier krijgen boeren nooit een echte kans om extensief en natuurinclusief te gaan boeren.' En er is ook nog een wereld buiten de boeren. 'Ik snap wel dat er veel aandacht uitgaat naar de situatie van de agrariërs. Maar laten we eerlijk zijn: die vormen, zelfs in de Alblasserwaard, nog geen 2 procent van de totale bevolking.'

Maar met het huidige politieke klimaat heeft Richard er een hard hoofd in. Dat frustriert hem. Dat, en die nederlaag van Feyenoord.

6.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Ckees van Oijen en Daphne Aangenendt met veehouder Fernand de Willigen, in oktober 2024. Het is geschreven door Daphne en Ckees.

- **WIE:** Fernand de Willigen, melkveehouder die zich met drie burens verenigde in Stichting Wei en Water
- **WAT:** duurzame toekomstvisie voor bedrijven, omgeving en behoud van het cultuurlandschap, door doelgericht samenwerken van melkveebedrijven
- **WAAR:** Boterhuispolder en omliggende polders rond de Kagerplassen

Boeren in de Boterhuispolder doen het zelf

Het leek zo mooi: met eigen ideeën en initiatieven op kleinere schaal doorpakken voor meer resultaat. Vier boeren sloegen de handen ineen om te werken aan een duurzame toekomstvisie voor hun bedrijven, de omgeving en het behoud van het cultuurlandschap. Toch stagneert het proces nu, hoe kan dat?

Het begon allemaal zo'n drie jaar geleden, toen Fernand de Willigen met zijn burens in gesprek ging over de uitdagingen in hun gebied. De Boterhuispolder en de omliggende polders rond de Kagerplassen stonden voor flinke opgaven. Ze spraken over duurzaamheid, toekomstbestendigheid en de vraag hoe ze samen verder konden in dit prachtige veenweidegebied. Uiteindelijk zaten ze met vijftien boerenbedrijven om de tafel. Dit was het startpunt van het gebiedsproces Kagerplassen fase 1.

Onder begeleiding van de organisatie Wij.land en met financiering van de provincie, deden ze een nulmeting. Hoe stond het gebied ervoor? Hoe ver waren ze verwijderd van landelijke doelen, zoals die van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG)*? Het resulteerde in een rapport, maar toen het geld op was, stopte het proces.

Slagvaardiger in klein verband

Ondanks de afronding blijft er animo bij een groep van vier boeren om samen verder te gaan, onafhankelijk van Kagerplassen fase 2, de fase waarin vooral naar oplossingen zou worden gekeken voor acute problemen zoals de mestcrisis en de afschaffing van derogatie*. Hoewel ook fase 2 waardevol is, voelt de boer in Boterhuispolder zich met zijn directe burens, twee melkveehouders, en een boer die vooral logies en vergaderruimte runt, niet helemaal thuis in deze crisisgerichte aanpak. Ze werken een duurzame toekomstvisie uit voor hun bedrijven, de omgeving en het behoud van het unieke cultuurlandschap, met het idee dat ze met z'n vieren slagvaardiger zijn en beter vooruit komen als ze onafhankelijk van de anderen in het gebied opereren.

EEN STICHTING, VEELBELOVENDE BIJEENKOMSTEN EN CONCRETE PLANNEN

Ze richten Stichting Wei en Water op en roepen hulp in van een ontwerp bureau voor ondersteuning. Hun doel is een integraal gebiedsplan te ontwikkelen dat verder kijkt dan individuele belangen. Een plan waarin natuur, recreatie, landbouw en historie hand in hand gaan, met vee dat daarbij past. Ze organiseren bijeenkomsten om ideeën op te halen bij gemeenten, waterschappen en natuurorganisaties. De eerste sessies verlopen veelbelovend. Een half jaar later presenteren ze hun concrete plannen, in de hoop op steun en ideeën voor samenwerking.

De kracht van kleinschaligheid

Wat deze initiatiefnemers van anderen onderscheidt, is hun schaal en focus. Ze kijken hoe melkveebedrijven doelgericht kunnen samen-

werken. Denk aan jongvee en droge koeien* in de ene polder, en een duurzame melkschuur met recreatieve en educatieve functies in de andere. Zo zien ze kansrijke verdienmodellen ontstaan, en kansen om economische en ecologische doelen te verenigen, met respect voor het eeuwenoude cultuurlandschap.

HET MOET DUURZAMER EN NATUURINCLUSIEVER, MAAR HOE?

De weg is niet zonder obstakels. De grootste uitdaging blijft het gat in de financiering dichten, gevolgd door het verkrijgen van vergunningen en ruimte in bestemmingsplannen. Gebouwen zijn verouderd, investeren lijkt lastig als je dat nooit terug kunt verdienen. De kleinschaligheid en slechte bereikbaarheid maken ondernemen moeilijk. Veel boeren hebben hetzelfde probleem: het moet duurzamer en natuurinclusiever, maar hoe?

Van erfdenken naar gebiedsdenken

Enerzijds vindt de gemeente de plannen wel interessant, maar kan geen financiële steun bieden. Daardoor vragen de boeren in de Boterhuispolder zich af hoe ze hun extensieve landbouw op lange termijn kunnen volhouden. Anderzijds is het de betrokken boeren niet duidelijk hoe de provincie de verzamelde informatie over het gebied in plannen meeneemt. Toch zorgt de druk vanuit de overheid om te verduurzamen voor motivatie om door te gaan. De boeren maken zich met name zorgen over hoe er met vertrouwelijke data wordt omgegaan. Wie heeft daarover eigenlijk de controle? Blijven de data van hen, of gaat de provincie ermee aan de haal? Tussen de vier boeren zit dat onderlinge vertrouwen wel goed, daarom gaan ze samen aan de slag.

Ze kijken naar het belang van het hele gebied, ofwel: 'van erfdenken naar gebiedsdenken'. Ze willen experimenteren, bijvoorbeeld met slootbeheer en ecologische filters, maar daarvoor hebben ze medewerking nodig van instanties, zoals waterbeheerder Hoogheemraadschap van Rijnland.

Hoop en toekomst

De boer blijft optimistisch. Hun stichting Wei en Water positioneert hen goed en heeft een duidelijk gezicht naar buiten. Alles draait om de balans tussen activiteiten zoals de veehouderij, natuur en recreatie. Die moeten elkaar versterken. Maar de tijd dringt. Zonder samenwerking, investeringen en een helder toekomstbeeld kan de visie van Wei en Water geen werkelijkheid worden. Met de steun van hun stichting en het vertrouwen in hun gezamenlijke aanpak, staan de vier boeren klaar voor de toekomst: 2025 moet het jaar van uitvoering worden.

Achteraf

Na dit interview wordt de gebiedssamenwerking in de Boterhuispolder ruw verstoord. De pacht van een van de samenwerkende boeren, die van rechtswege gebonden is aan een beperkte termijn, wordt niet verlengd. Daarmee komt de toekomst van een van de deelnemers van Land van Wei en Water op losse schroeven te staan. Via een aanbestedingsprocedure worden nieuwe pachters gezocht, en gevonden. Omdat zij kapitaal kunnen inbrengen, winnen zij de procedure. Door de plotselinge verandering wordt ook het initiatief, met veel elementen gebaseerd op collectiviteit, ontwricht. Later wordt de procedure vanwege procesfouten verworpen, waarna de pachters toch kunnen blijven.

Maar eind goed, is niet al goed. Ook al wordt de pachtwet door deze gebeurtenis nationaal onderwerp van discussie, toch heeft het hele proces vooralsnog geen winnaars. De onzekerheid voor alle betrokkenen blijft. De aanvankelijk gekozen pachters hebben daarnaast een grote teleurstelling te verwerken. Ook zij wilden verduurzamen.

Geen winnaars, wel vragen

Als het doel van overheden is samenwerking ten gunste van een natuur- en mensvriendelijke toekomst van het landelijke gebied te bevorderen, kunnen er dan ecologisch-maatschappelijke randvoorwaarden verbonden worden aan pachtafspraken, in plaats van de 'hoogste bieder' te belonen? Waarom wint het denken in termen van kapitaal en concurrentie het hier van andere waarden voor het landelijk gebied? Dat vragen ook de boeren van het gebiedsinitiatief Wei en Water zich af: boterhuispolder.nl/actueel

Dit verhaal is geschreven door Marleen Buizer en geïnspireerd op gesprekken met gebiedsmanagers en uitgesproken tijdens een bijeenkomst op het Provinciehuis in Den Haag, op 13 november 2025, voor alle medewerkers van de provincie Zuid-Holland die werken in gebieden.

- **WIE:** gebiedsmanager provincie
- **WAT:** begeleiden gebiedsprocessen, schakel tussen boerenbedrijven en andere lokale partijen enerzijds en beleidsmakers anderzijds
- **WAAR:** provincie Zuid-Holland

Net nieuw bij de provincie

Hoe houd je alle kikkers in de kruiwagen en zorg je dat die dan ook nog vooruit rijdt richting duurzaamheidstransformaties? Als gebiedsmanager kun je ervan wakker liggen.

Martha is nog niet zo lang bij de provincie. Ze werd enthousiast toen ze een vacature las voor gebiedsmanager. Ze heeft niet zoveel met het woord 'manager'. Het klinkt voor haar veel te veel alsof ze de touwtjes in handen moet houden. Tegelijkertijd sprak het tweezijdige van de functie haar echt aan. Ze zag zichzelf al voor zich, met één been onder de keukentafel op boerenbedrijven en op de bijeenkomsten van de agrarisch natuurvereniging. En met haar andere been onder de vergadertafel in het provinciehuis, het gemeentehuis en het Waterschapshuis. Het moest te doen zijn, dacht ze, verschil maken door die werelden met elkaar te verbinden. Ze zou niet de touwtjes in handen nemen, maar ruimte en vertrouwen zoeken, de bal direct spelen, en de vragen die opborrelden uit het gebied op de goede plek leggen. Als voormalig consultant in de procesbegeleiding weet ze dat die verbindingsrol haar goed past. Martha heeft al flink wat ervaring opgedaan met het bij elkaar brengen van de werelden die centraal staan in de vacaturetekst.

Schakelen tussen concreet en meer abstract

Wat haar in haar vorige werk begon tegen te staan, was het hoppen van project naar project. Daardoor moest ze steeds nieuwe relaties aangaan. Juist op het moment dat ze zich vertrouwd begon te voelen met een project en de betrokkenen, moest ze weer verder. Voor haar gevoel geeft een baan als gebiedsmanager meer structuur en brengt het de mensen die over het beleid gaan dichterbij. Ze zitten, bij wijze van spreken, in haar eigen achtertuin!

Ze ziet de baan als een prachtige kans om snel te schakelen tussen initiatieven en ideeën uit wat haar eigen werkgebied zou worden, en het meer abstracte beleid dat duurzaamheidstransformaties in het landelijke gebied in beweging moet zetten. Daarmee heeft ze goud in handen, denkt ze.

VEEL OP STAP, KAPLAARZEN IN DE AUTO EN TOEWERKEN NAAR VERANDERINGEN

Nu Martha, vanwege haar enthousiasme, aangenomen is voor de baan en ze er middenin zit, denkt ze vaak terug aan de dromerij van toen ze solliciteerde. Dat gevoel wil ze vasthouden! Want dat stelt haar in staat van haar nieuwe rol te houden. Als vrienden haar vragen hoe het is om nu ‘ambtenaar’ te zijn, legt ze hen uit dat het niet zo is dat ze de hele tijd opdrachten vanuit de hiërarchie aan het uitvoeren is, of continu vastzit aan strakke procedures en deadlines voor het indienen van allerlei materiaal. Ze vertelt dat ze juist veel op stap is, dat haar kaplaarzen standaard in haar auto liggen, en dat ze – met die oh zo belangrijke mensen in haar achtertuin – ook nog wat invloed heeft op het echt toewerken naar veranderingen in het landelijk gebied.

Onrustige droombeelden

En toch heeft ze de laatste weken last van slapeloze nachten en nare dromen. In een van die dromen staat ze in de startblokken, gaat het startpistool de lucht in, en bij de knal blijken de kaplaarzen die ze voor de gelegenheid heeft voorzien van spikes, aan de startblokken vast te blijven plakken. Ze weet zich in haar droom los te wrikken, maar komt niet vooruit, en als dat eindelijk lukt, ziet ze dat er steeds een nieuwe horde bijkomt. Ze is deel van een team en moet aan het

einde van haar afstand het estafettestokje doorgeven, maar in een volgende droom belandt het stokje op de grond. Het rolt van haar weg, zodat ze machteloos en alleen aan de grond vastgeplakt blijft zitten. Gelukkig is een van haar teamgenoten zich bewust van Martha's penibele situatie. Ze komt naar haar toe rennen, maar heeft een nieuwe opdracht bij zich, een nieuw format dat Martha moet invullen en indienen. Dat proces herhaalt zich eindeloos. Een aantal van haar collega's blijkt in haar dromen bovendien in andere banen te lopen, zodat ze hen niet kan bereiken.

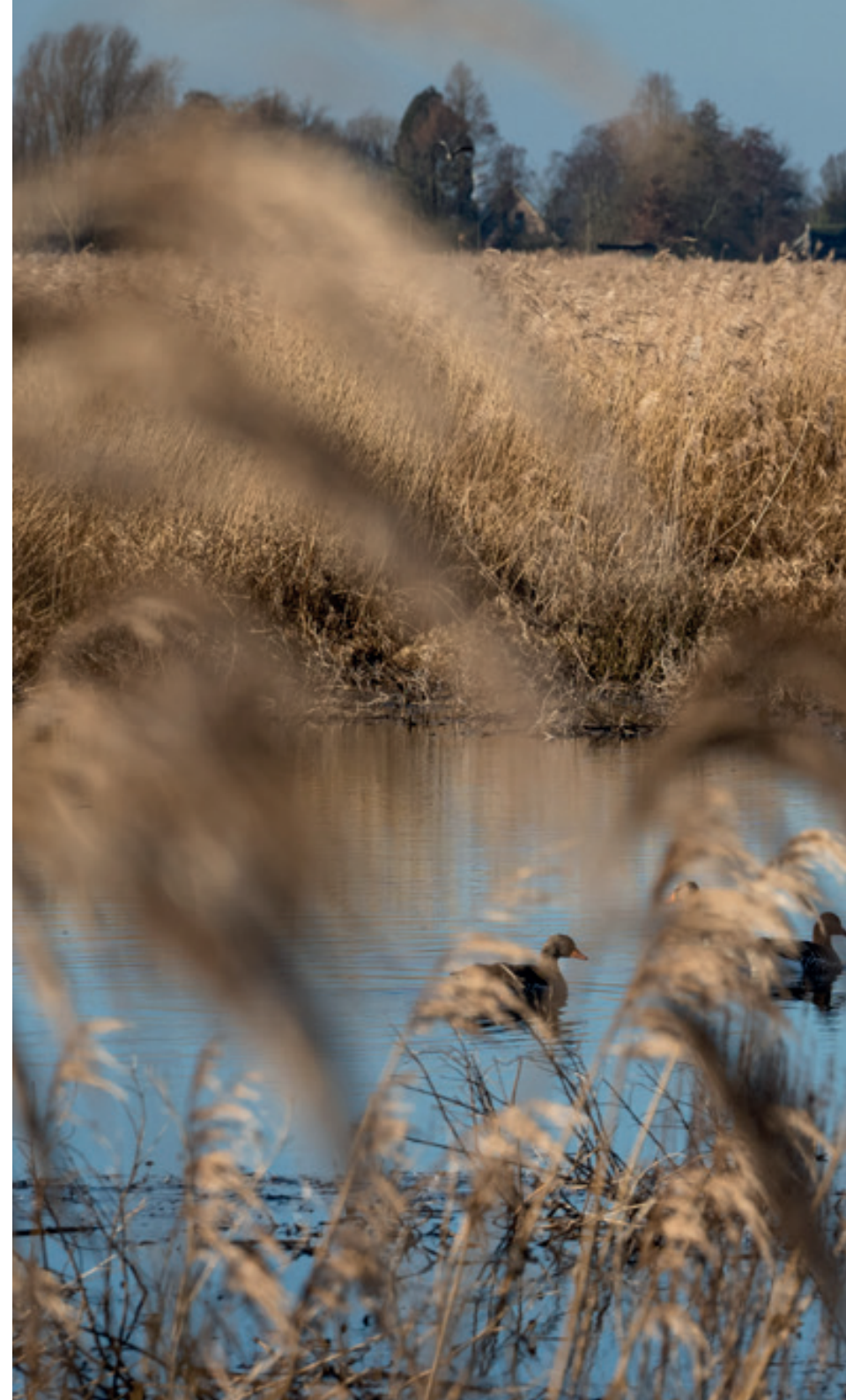
ZE HEEFT DE WIJSHEID NIET IN PACHT, MAAR WEEET ÉÉN DING HEEL ZEKER ...

Martha schrikt dan meestal wakker en raakt aan het piekeren. Hoe zorgt ze ervoor dat ze de mensen in haar gebied niet teleurstelt? En dat het positieve dat zij ondanks de polariserende politiek weten op te brengen niet verdwijnt door wéér onzekerheid over kaders, financiering en regels? En hoe zorgt ze ervoor dat haar collega's van beleid en van grondzaken, en ook haar ambtelijk opdrachtgever, die toch een stukje verder weg staan van wat zij in haar gebied recht onder haar neus ziet gebeuren, blijven lopen? Martha realiseert zich, dat zij de wijsheid niet in pacht heeft, maar één ding weet ze heel zeker: de dingen moeten in een positieve richting blijven bewegen.

Als team meer tegenwicht

Na weer zo'n droom begint iets heel belangrijks bij haar te dagen: ze staat hier niet alleen in. Ze kan gewoon zeggen tegen haar collega's dat ze worstelt met de onduidelijkheid, dat ze samen stappen wil zetten in de goede richting. Wat die 'goede richting' precies is, daar

kunnen ze het over hebben, daar moeten ze het over hebben!
Het is niet zo erg als dat gepaard gaat met wrijving. Maar als ze het bespreekt, weegt het vallen en opstaan tenminste niet meer zo zwaar op alleen haar schouders. Martha wil als team wat meer tegenwicht kunnen bieden, en de veranderingen die nodig zijn in beweging kunnen zetten. Ook als het politieke draagvlak daarvoor ontbreekt. Haar gedachten voelen nog als een open eindje, en vanwege de drukte twijfelt ze of ze zich zal opgeven voor de grote bijeenkomst over het gebiedsgericht werken. Uiteindelijk hakt ze de knoop door. En hier is ze, op de dag over gebiedsgericht werken.

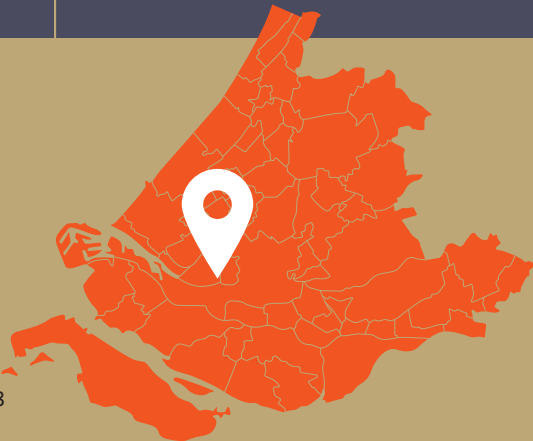

8.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Thomas Fransen en Mara de Pater in oktober 2024 met Wilfred de Bruijn van de gemeente Nieuwkoop in het gemeentekantoor in Ter Aar. Dit verhaal is geschreven door Mara.

- **WIE:** Wilfred de Bruijn, procesmanager omgeving van gemeente Nieuwkoop
- **WAT:** netwerken tussen provincie, waterschappen, belangenorganisaties*, bewonersverenigingen, terreinbeheerders en individuele boerenbedrijven op zoek naar manieren om landbouw, recreatie en natuur te verenigen.
- **WAAR:** Nieuwkoop en omstreken, Groene hart

25 Jaar gemeenteambtenaar in het Groene Hart: lokale kennis centraal stellen

Dit is een verhaal dat nog lang niet is afgelopen, en waaraan Wilfred steeds weer met inspiratie iets toevoegt. Ondanks spanningen tussen verschillende partijen weet hij mensen bij elkaar te brengen door maatwerk te leveren. Niet met methoden, maar op gevoel.

Wilfred werkt vanuit een duidelijke filosofie: 'Niet doen alsof je alles weet' en 'Geen verhaaltjes ophangen.' Deze principes vormen de kern van zijn benadering en zijn een belangrijke drijfveer voor hem, of hij nu met bestuurders, boeren, of gewone inwoners aan tafel zit. Hij deed een studie Land, Water en Milieubeheer met afstudeerrichting Natuur en Landschapstechniek aan Hogeschool Van Hall Larenstein. Zijn eerste echte baan vond hij bij gemeente Liemeer, waar hij zich als medewerker ruimtelijke ordening richtte op de groene buitengebieden. Toen Liemeer in 2007 opging in de gemeente Nieuwkoop, werd hij beleidsmedewerker natuur en landschap. Nu, 25 jaar later, is hij procesmanager omgeving.

WILFRED DE BRUIJN

Natura 2000-gebied als potentiële dreiging

In die 25 jaar is zijn dossier, volgens Wilfred, steeds ingewikkelder geworden: de druk op de ruimte is gegroeid, de thema's hebben een toenemende complexiteit en verwevenheid, en de urgentie is steeds groter. Hij ziet hoe de spanning tussen natuur en landbouw oploopt, maar ook binnen de agrarische sector zelf. Boeren hebben verschillende opvattingen en voelen zich soms meer thuis bij groepen zoals Agractie of Farmers Defence Force, die vaker de confrontatie zoeken dan traditioneel gebeurt bij de LTO. Tegelijkertijd lopen in de samenleving de ideeën over natuurbescherming en biodiversiteit uiteen. 'Sommigen zien een koe in de wei al als natuur,' zegt Wilfred, 'maar vanuit beleidsperspectief heb je het pas over natuur als er een beschermd natuurgebied ligt.' Als voorbeeld noemt hij de periode voor 2014, toen er een Natura 2000-gebied* aangewezen werd in Nieuwkoop. Voor de gemeente voelde dat destijds als een potentiële dreiging voor de belangen van de bewoners. Een Natura 2000-gebied zou namelijk de toegestane activiteiten in en rond het gebied beperken. Ondanks dat de gemeente natuur belangrijk en waardevol vindt, en biodiversiteitsherstel mede als haar verantwoordelijkheid ziet, was de status van Natura 2000-gebied niet direct welkom. De gemeente Nieuwkoop was op zoek naar manieren om landbouw, recreatie en natuur te verenigen.

ELK GEBIEDSPROCES KAN TOT EEN ANDERE UITKOMST LEIDEN EN HET IS NOOIT AF

Deze uiteenlopende perspectieven maken het landschap een speelveld van tegenstellingen. Voor Wilfreds praktijk betekent dit ten eerste dat het beheer en gebruik van gebieden niet eenduidig is – elk gebiedsproces kan tot een andere uitkomst leiden en

gebiedsprocessen zijn nooit af – en bij gebiedsprocessen heeft hij met steeds meer actoren te maken. Hij noemt de provincie, waterschappen, belangenorganisaties*, bewonersverenigingen, terreinbeheerders* en individuele boerenbedrijven als belangrijkste partijen.

Gebiedsprocessen op gevoel

De 25 jaar bij (min of meer) dezelfde gemeente hebben hem ervaring gegeven hiermee om te gaan. Hij geeft aan dat er voor zijn rol, tussen gebiedsprocessen en omgevingsbeleid, geen blauwdruk is. Het zit in zijn karakter om maatwerk te leveren. Wilfred: 'Ik ben niet zo van de methoden. Ik doe het op gevoel.' Alles verloopt in een goed proces van mensen meenemen, belangen afwegen en vertrouwen opbouwen. Een voorbeeld daarvan is zijn aanwezigheid bij keukentafelgesprekken van de provincie Zuid-Holland. Hoewel de gemeente Nieuwkoop formeel geen rol heeft in de kwesties rond het onteigenen* van landbouwgronden, vroegen meerdere grondeigenaren of Wilfred bij het gesprek kon aanschuiven. Als vertrouwd gezicht van de gemeente kon Wilfred een brug helpen slaan tussen de doelen van de provincie en de zorgen van de grondeigenaar.

'JE MOET GEEN VALSE VERWACHTINGEN WEKKEN'

In de periode 2019 tot 2021 was Wilfred als projectleider betrokken bij het opstellen van een omgevingsvisie* voor Nieuwkoop. In dat proces waren grofweg 3.000 van de ongeveer 30.000 inwoners van de gemeente uit elke laag van de samenleving betrokken. Het was voor Wilfred vanzelfsprekend dat betrokkenen laagdrempelig mee konden doen. Hetzelfde gold voor een Position Paper, een richtinggevend document dat de gemeente opstelde met boeren. De gemeente wilde de lokale kennis centraal te stellen en betrokkenheid van de boeren

benutten op thema's die raakten aan het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG)*. Maar Wilfred heeft ook een kanttekening over deze participatie: 'Je moet geen valse verwachtingen wekken.' Hij legt uit dat vroeg betrekken, duidelijk uitleggen wat het doel is, niet bang zijn om nee te verkopen en aangeven wat je wel en niet weet, belangrijke onderdelen van gebiedsparticipaties zijn.

Onzekerheid vertalen naar duidelijkheid

Hij benadrukt dat samenwerking betekent dat je je niet boven de partijen moet plaatsen. Als gemeente ben je geen autoriteit die alleen maar vertelt wat er moet gebeuren. Je bent, zéker als lokale overheid, een onderdeel van de samenleving. Je moet je kwetsbaar durven opstellen, luisteren en duidelijk maken dat je anderen nodig hebt voor de uitvoering. Dat betekent ook omgaan met onzekerheid en politieke druk. Wilfred heeft regelmatig ervaren dat landelijke beslissingen grote lokale gevolgen hebben. Hij ziet het als zijn taak om die onzekerheid te vertalen naar duidelijkheid voor de inwoners. En soms moet je gewoon eerlijk zeggen dat je het ook niet precies weet.

UIT ERKENNING VAN HET STIKSTOFPROBLEEM ONTSTOND HET FIELDLAB GROENE HART

Juist door die open houding is Wilfred meerdere keren verrast door initiatieven van boeren in het Groene Hart. Zo noemt hij de groep boeren die aangaven dat ze niet meer wilden ontkennen dat er een (stikstof)probleem is, en onderdeel willen zijn van de oplossing. Hij omschrijft hoe er door verschillende partijen eerst met scepsis gereageerd werd. Maar uiteindelijk is er een Fieldlab uitgekomen waar op diverse wijzen geëxperimenteerd wordt met onder andere stikstofreductie. Dit Fieldlab Groene Hart heeft inmiddels onder-

steuning van Nieuwkoop en haar buurgemeenten, drie verschillende provincies en het Rijk.

Medeoverheden zijn medeverantwoordelijk

De afgelopen 25 jaar leverden Wilfred een goed netwerk en een gunstige positie binnen het gemeentehuis op. Binnen zijn relatief kleine gemeentelijke organisatie weet hij zijn collega-ambtenaren en bestuurders snel te vinden. Hij zegt daar net zo'n houding aan te nemen als in de gebieden: helder communiceren, openstellen en kwetsbaar durven zijn.

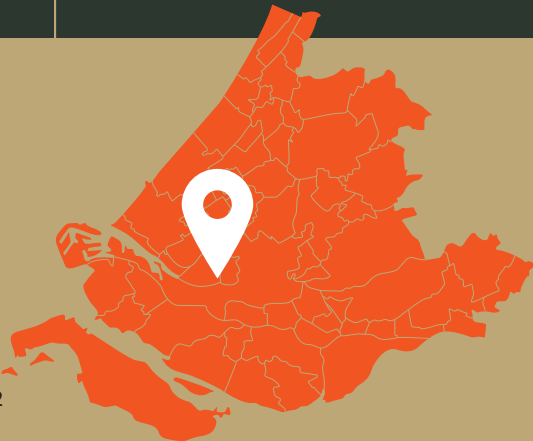
Hij zoekt ook actief medeoverheden op, soms om zijn ervaringen te delen, soms om de belangen van de gemeente te verdedigen, maar vooral om samenwerking te zoeken. Zijn perspectief op de verhoudingen tussen de verschillende overheden is genuanceerd. Enerzijds zegt hij dat medeoverheden medeverantwoordelijk zijn en van elkaar afhankelijk in de uitvoering. Hier klinkt die bekende open en kwetsbare houding in door. Anderzijds vindt hij dat een gemeente niet klakkeloos over moet nemen wat een provincie of landelijke overheid zegt. Hier neemt hij een stilliger positie in. Hij vindt dat je op inhoudelijke gronden het gesprek aan kan gaan met medeoverheden, ook als dat voorbij je formele bevoegdheden gaat. De gemeente heeft nu eenmaal de lokale kennis en contacten die nodig zijn bij beslissingen die op provinciaal en landelijk niveau gemaakt worden. Soms is daar wat conflict voor nodig.

Wilfred kan nog uren doorpraten, zijn verhaal is nog lang niet afgelopen. Na 25 jaar werkt hij nog altijd vol inspiratie en ideeën aan vertrouwen opbouwen en praktische oplossingen zoeken die natuur, landbouw en recreatie versterken en dichterbij elkaar brengen.

9.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Isis de Wit met Joël Haasnoot, boswachter in het Hollands Duingebied, in juni 2024.

- **WIE:** Joël Haasnoot, boswachter publiek
- **WAT:** verbindt bezoekers met het natuurgebied door educatie, rondleidingen en voorlichting, beheert en controleert de recreatieve voorzieningen (paden, bankjes) en handhaaft zo nodig
- **WAAR:** Hollands duingebied

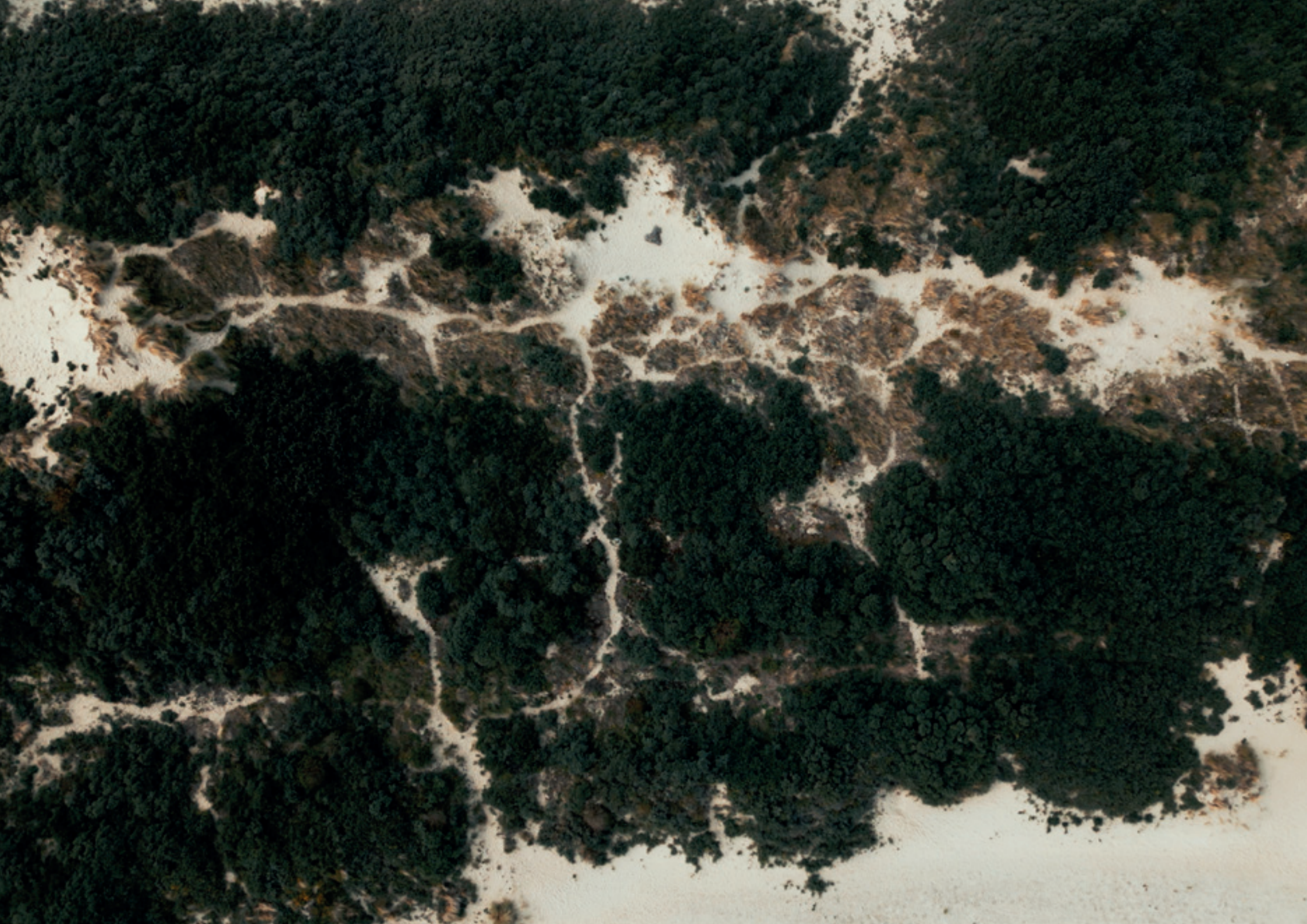

De boswachter vertelt: politieke keuzes bepalen de toekomst van de Hollandse duinen

Veel mensen willen genieten van de natuur, maar haar rijkdom en diversiteit staan onder druk door ons handelen. Hoe kunnen we alle voordelen die de natuur biedt, blijven beleven en benutten? Een boswachter over keuzes maken en de natuur als bondgenoot.

Van jeugdherinneringen tot werkplek

'Ik heb altijd een sterke binding gehad met het Hollands Duingebied, aangezien ik geboren en getogen ben in Katwijk. Als kind speelde ik al in de duinen en leerde ik het gebied goed kennen, lang voordat ik hier als boswachter aan de slag ging. Nu is deze plek voor mij zowel in mijn functie als boswachter als in mijn vrije tijd een oase van rust. In mijn vrije tijd ben ik een fanatieke vogelaar. Wekelijks trek ik eropuit voor een moment voor mezelf, waarin ik alleen kan zijn in dit prachtige gebied. Dan ben ik uitsluitend bezig met welke vogels ik zie en hoor. De duinen zijn voor mij echt een plek om te genieten en tot rust te komen.

Verschillende soorten boswachters

Staatsbosbeheer beheert een groot deel van het Hollands Duingebied volgens de missie van de drie B's: Beschermen, Beleven en Benutten. Vanuit deze missie zijn er verschillende soorten boswachters, elk met hun eigen specialisatie, mijn functie is boswachter publiek. Natuur is belangrijk voor ons als mensen, en dat dragen wij uit in ons werk. Wij ervaren het zelf en laten anderen zien hoeveel ze aan natuur hebben, wat zowel het benutten als beleven omvat. Als boswachter publiek ben ik de schakel tussen bezoekers en Staatbosbeheer. Ik geef excursies, sta de media te woord en zorg voor de recreatieve inrichting, zoals de borden en de bankjes. Naast de boswachters hebben we ook een grote groep vrijwilligers en een team van Binnenwerk, dat bestaat uit acht jongens en meiden die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt. Zij draaien volledig mee in ons team, waardoor we gezamenlijk bijdragen aan het behoud en de beleving van dit prachtige gebied.

Een mozaïek van landschappen

Als je door het Hollands Duingebied wandelt, zie je de vele verschillende landschappen die de duinen rijk zijn. Daardoor is er een enorme diversiteit aan planten en dieren in dit natuurgebied. Meer dan 1000 jaar geleden was het westen van Nederland grotendeels een kwelder. Vanuit de zee werden de eerste duinen oostelijk opgeworpen, waardoor hier de oudste duinen liggen. Het duingebied breidt zich echter nog steeds uit; aan de westkant vind je de jongere duinen. Door de overvloedige regenval dit jaar ligt het duin er prachtig bij. Deze neerslag heeft een nieuwe dynamiek gebracht die zowel ik als bezoekers die hier al hun hele leven komen, nog niet eerder hebben gezien. In de duinvalleien ligt nu veel water, wat ongebruikelijk is voor deze tijd van het jaar. Dit heeft geleid tot een toename van onder anderen kieviten, libellen, kikkers en padden, en laat zien hoe dit gebied constant in beweging is.

Het karakter van het gebied behouden

Het steeds dichter begroeide duin is ook een voorbeeld van hoe het gebied voortdurend verandert. Wat we hier zien is dat de duinen steeds meer vastgelegd zijn. Voorheen was het duingebied veel opener. Zand had de ruimte om op te waaien, neer te komen en een nieuw duin te vormen, waardoor er veel meer zandplekken waren. Het dichtgroeien van het duin heeft te maken met twee factoren. De eerste is de afname van het aantal konijnen. Het konijn is van oudsher een belangrijke beheerder; door het grazen van struiken en grassen en het graven hielden ze het gebied open. Het aantal konijnen is drastisch omlaag gegaan door een virus, waardoor er nog maar 10 procent van de populatie uit de jaren 80 over is.

'HET LIEFST ZOU IK ZEGGEN: LAAT DE NATUUR ZIJN GANG GAAN EN GRIJP NIET IN'

De tweede factor is de stikstofproblematiek. Alle grassen en struiken om ons heen groeien extra hard door de stikstofneerslag die hier valt in een van oorsprong voedselarm gebied. Als wij niets zouden doen, zou het gebied dichtgroeien. Dan kun je je afvragen: wat is daar erg aan? Het liefst zou ik zeggen: laat de natuur zijn gang gaan en grijp niet in. Maar als we dat doen, verliezen we veel unieke soorten, zoals de zandhagedis en het duinviooltje, die op weinig andere plekken voorkomen. Dan winnen als het ware de generalisten. We willen het karakter van het gebied te behouden, daarom voeren we veel beheerwerkzaamheden uit. Zo verwijderen we plukken duindoorn, en laten we Schotse hooglanders en schapen grazen.

Bewustwording in het duingebied

Dit gebied wordt door veel mensen gebruikt om te recreëren. Wandelaars, trimgroepjes en ruiters vallen allemaal onder de B van Beleven, maar brengen ook negatieve effecten met zich mee. In landen als Zweden en Noorwegen, met een lage bevolkingsdichtheid, kan je de natuur meer loslaten. Hier willen we de natuurwaarden behouden, dus bezoekers moeten op de aangelegde paden blijven. Doen ze dat niet, dan wordt bijvoorbeeld het broedseizoen van vogels verstoord en raken reeën in paniek. Ook merk je dat vegetatie verdwijnt als er te vaak overheen gelopen wordt. We kijken zorgvuldig waar we paden aanleggen. Hoe dicht bij de ingang, hoe meer wandelpaden er zijn. Maar hoe verder je het gebied ingaat, hoe meer kwetsbare flora en fauna er te vinden is en hoe minder wandelpaden er zijn. Ik heb het idee dat het verzadigingsniveau van ons padennetwerk wel bereikt is, zeker op drukke piekdagen. Zolang mensen zich aan de regels houden die wij in dit gebied hebben opgesteld, hoeft dit niet negatief te zijn en kunnen we makkelijk een miljoen bezoekers per jaar ontvangen. Dit proberen wij gebruikers ook bij te brengen via excursies en groepen die ik hier uitnodig en rondleid.

De boodschap overbrengen

Als boswachter publiek loop ik veel met verschillende groepen rond in het gebied. Zo had ik laatst een groep uit de politiek op bezoek, die ik duidelijk de stikstofproblematiek in dit gebied kon laten zien. Het mooie aan deze bezoeken is dat het voor deze mensen concreet wordt; ze zien daadwerkelijk wat stikstof met het gebied doet, waardoor het voor hen echt gaat leven. Ik maak dan ook duidelijk dat het beheerwerk dat wij doen, een politieke keuze blijft. Zij kunnen beslissen om er geen geld meer in te investeren, en dat is hun keuze.

Maar ik leg ze uit wat de gevolgen van die keuze zijn voor veel dier- en plantsoorten en voor ons mensen. Als je dit wilt behouden, betekent het dat er geïnvesteerd moet worden. Door bezoekers het gebied te laten zien, wordt het meer dan alleen een beleidspunt of een krantenartikel. Zo komt de boodschap over en wordt er met elkaar over gepraat.

Het prijskaartje van de natuur

Als Staatsbosbeheer proberen wij de balans tussen recreatie en natuurbehoud te bewaren. We houden nauwlettend de groei van het toerisme in de gaten, dat tegenwoordig het hele jaar door plaatsvindt, niet alleen tijdens het zomerseizoen. Daarnaast monitoren we ook de ontwikkeling van de nieuwe woonlocatie Valkenhorst, grenzend aan dit natuurgebied. Het plan is om hier 5600 nieuwe woningen te bouwen, wat gelijk staat aan 10.000 extra mensen die hier komen recreëren. Ons doel is om een bufferzone te creëren, zodat mensen die bijvoorbeeld hun hond uitlaten niet direct in het Natura 2000-gebied komen, maar wel kunnen genieten van de natuur.

De natuur heeft ook een eigen belang

Uiteindelijk streven wij ernaar om het gebied te beschermen tegen de invloed van de mens en om de stem van de natuur te laten horen. Als maatschappij zijn we vaak gewend om steeds meer te willen. Dit kan er nog wel af – denken we al snel – of: dat stukje kan ook weg. Maar uiteindelijk blijft er dan niets meer over. De natuur heeft namelijk ook een eigen belang; het is een systeem dat constant verandert. Door alle menselijke activiteit overleeft maar een klein stukje van dit systeem zonder hulp. Om de natuur in haar volle glorie te kunnen blijven benutten en beleven, is bescherming noodzakelijk.

Om dat te doen, werken we in het Nationaal Park Hollandse Duinen samen met verschillende partijen zoals drinkwaterbedrijf Dunea, het Hoogheemraadschap van Rijnland en de gemeenten. We stemmen alle zaken over het gebied met elkaar af en versterken zo de positie ervan. Bijvoorbeeld door gezamenlijk te bepalen waar we meer bezoekers kunnen toelaten en waar juist minder.

‘DE POSITIEVE BIJDRAGE VAN NATUURGEBIEDEN KUN JE LASTIG IN GELD UITDRUKKEN’

Het belangrijkste is dat wij als maatschappij gaan bepalen wat we ervoor over hebben om van de natuur te kunnen blijven genieten. Natuurgebieden dragen als recreatiegebied ook bij aan de volksgezondheid; het is een plek waar je kunt ontsnappen aan auto's, treinen en vliegtuigen en op een sportieve manier kunt ontspannen. Helaas is dit lastig in geld uit te drukken, omdat er geen rekenmodellen zijn die daar een prijskaartje aan kunnen hangen. Dit maakt onze positie lastig, want in de maatschappij draait alles om geld; we willen weten wat iets kost en oplevert. Voor de natuur is dit moeilijk, omdat natuurbehoud kosten met zich meebrengt zonder directe financiële opbrengsten. Het enige wat wij kunnen doen, is mensen zoals beleidsmakers stimuleren door ze uit te nodigen in dit soort gebieden, zodat zij midden in de Randstad ook deze rust ervaren.

10.

Dit verhaal, geschreven door Mara de Pater, is geïnspireerd op gesprekken met deelgebiedsmanagers in Zuid-Holland. Het werd op 8 januari 2025 gedeeld tijdens een presentatie aan ambtenaren van de provincie.

● **WIE:** deelgebiedsmanager overheid

● **WAT:** partijen bij elkaar brengen voor een natuurinclusieve en duurzame toekomstvisie

● **WAAR:** provincie Zuid-Holland

Wat als we de tapuit en de toekomst meer stem hadden gegeven?

Als deelgebiedsmanager maak je zowel successen als teleurstellingen mee. Genoeg om te overdenken en jezelf een spiegel voor te houden.

Manon blikt rond de jaarwisseling altijd terug op de belangrijkste gebeurtenissen en ontwikkelingen in haar leven in het afgelopen jaar op het gebied van werk, familie, hobby's, et cetera. Dit was het tweede jaar dat ze bij de provincie Zuid-Holland werkte als deelgebiedsmanager. Ze begon zich dit jaar steeds meer thuis te voelen in de organisatie en in haar rol, maar toch zitten een aantal dingen haar niet lekker. Ze zet een grote pot thee en gaat met een notitieboekje aan de keukentafel zitten om aan haar reflectie te beginnen.

De boel op een rijtje

Eerst zet ze alle belangrijke momenten op een tijdlijn: een heel aantal bijeenkomsten in 'haar' gebied waar ze aan werkt, leerbijeenkomsten op het provinciehuis, beleidsontwikkelingen binnen de provincie. Maar ook een hele lijst aan invloedrijke momenten die ver buiten haar macht lagen: het doorvoeren van de natuurherstelwet in de EU, boerenprotesten in Brussel, het nieuwe kabinet en het stopzetten van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG)* afgelopen september.

ZE HEEFT DE BELANGRIJKSTE SPELERS OM DE TAFEL KUNNEN HOUDEN

Terwijl ze dit opschrijft, is ze trots dat ze ondanks deze turbulente externe ontwikkelingen haar eigen werk in het gebied heeft kunnen doorzetten. Er waren zeker spanningen, maar ze heeft de belangrijkste spelers in het gebied om de tafel kunnen houden. Haar verbindende houding was dan ook wat ze in haar sollicitatiegesprek centraal stelde. Ze is blij dat ze dat waar heeft weten te maken. Zowel in het gebied als binnen de provincie – met de vele beleidsafdelingen die invloed hebben op het gebied.

Prangende vragen

Maar naast die verbindende kracht bleek ze het afgelopen jaar ook andere vaardigheden nodig te hebben. Is ze daarin tekortgeschoten? Is dat wat haar dwarszit? Manon heeft vaker dan voorheen keuzes moeten maken voor het gebied. Maar die keuzes leken niet altijd helemaal aan te sluiten bij de gesprekken die ze eerder in het gebied had. Was het nou echt logisch om die grondbezitters in het noorden van het gebied uit te kopen om natuur te ontwikkelen als zij zelf ideeën hebben om natuur-inclusiever te boeren en het landschap te beheren? Was er niet meer voor hen mogelijk met ruilverkaveling* of pacht onder voorwaarden*? Daarnaast voelde die beslissing ietwat voorbarig, het is op veel andere vlakken helemaal nog niet duidelijk wat de toekomst van het gebied gaat zijn.

Een ander geluid vertolken

De toekomst, dat is nog iets wat haar niet helemaal lekker zit. Toen ze begon als deelgebiedsmanager had ze de intentie om met alle gebiedspartijen aan tafel te zitten en een toekomstvisie, of een aantal toekomstvisies te maken voor 2040 of 2050. Het was misschien een beetje naïef om te denken dat dat met enkele gesprekken zou lukken. Uiteindelijk zaten er vooral boeren met veel grond aan tafel. Niet zo gek dat zij het over een toekomst wilden hebben waarin hun bedrijf kon voortbestaan met enkele verduurzamingmaatregelen. Maar wat was er gebeurd als die kleine Community Supported Agriculture (CSA)-tuinder* meer stem had gehad in die sessies of in het burgerinitiatief aan de stadsrand? Of als we als overheid in de gebiedsprocessen op een creatieve manier de stem van toekomstige generaties hadden kunnen vertolken? Of de stem van de tapuit, de kleine grondvogel die hier de afgelopen decennia steeds minder te zien is? Is het wel genoeg?

HADDEN ZE GEDURFDER EN CREATIEVER MOETEN ZIJN VOOR ECHTE VERNIEUWING?

De toekomstvisie die het afgelopen jaar uit de gesprekken is gekomen, heeft eigenlijk weinig weg van wat ze bij aanvang voor ogen had. Haar idee was dat maatschappelijke en ecologische waarden in het maken van de visie centraal zouden staan, maar de methoden die ze samen met de ingehuurd procesbegeleider hadden gekozen, leenden zich eigenlijk niet voor gesprekken over waarden. Ze hadden gedurfder en creatiever moeten zijn om echt tot vernieuwende gesprekken te komen. In plaats daarvan hebben ze nu vooral de enigszins droge beleidsdoelen van de landelijke en provinciale overheid en enkele wensen van de boeren en natuurorganisaties bij elkaar in een verslag gezet. Met als

meest innovatieve idee strokenteelt en grotere overgangszones tussen akkers en het natuurgebied in het noorden. Dat zijn allemaal haalbare veranderingen waar betrokkenen achterstaan. Maar is het op de lange termijn echt genoeg?

Goede voornemens

Manon merkt dat ze in haar reflectie op twee gedachten hinkt. Enerzijds is ze heel tevreden over de relaties die ze in het gebied heeft opgebouwd. Maar anderzijds is ze naar haar gevoel tekortgeschoten in een ambitieuze toekomstvisie en het erkennen van belangen die zichzelf niet zo goed laten horen.

Het laatste wat haar dwars zit, lijkt buiten haar macht te liggen. Dat wat zij in het gebied kan doen, is zo afhankelijk van de landelijke politiek, de EU, en de internationale markt. Ze neemt zich voor om volgend jaar realistischer te kijken naar wat er wel en niet binnen de verantwoordelijkheid van het gebied kan liggen. Niet om de rest te negeren, maar om te weten voor welke veranderingen andere kanalen en middelen nodig zijn. Zo hoopt ze zowel binnen als buiten het gebied effectiever te zijn. En met dat goede voornemen sluit ze het eerste deel van haar jaarreflectie af.

11.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Ckees van Oijen en Daphne Aangenendt met een projectleider bij een waterschap, in oktober 2024. Dit verhaal is geschreven door Ckees.

● **WIE:** Soet Huijbregts, projectleider waterschap

● **WAT:** kadeverbetering Commandeurspolder, waterplan glastuinbouwgebied

● **WAAR:** rond Delft en het Westland

Geen droge voeten zonder samenwerking

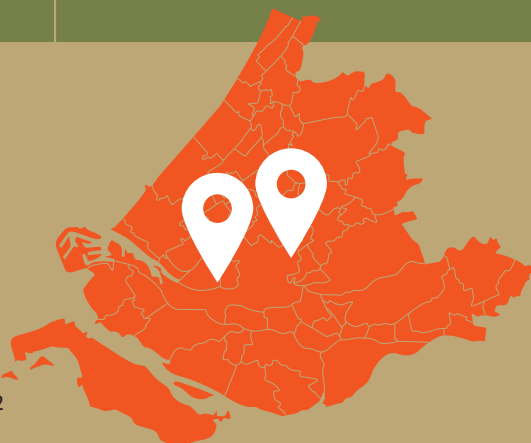
Gebiedsgericht werken in een complex gebied met verschillende partijen. Hoe begin je dan? Waar en hoe richt je dat proces in? Projectleider Soet Huijbregts vertelt over twee projecten vanuit een waterschap.

‘Het waterschap heeft beheerstaken: droge voeten, schoon water en het voorkomen van wateroverlast. Waterschappen gaan niet over de ruimtelijke inrichting, maar hebben er wel invloed op en belang bij. Een waterschap kijkt bij gebiedsgericht werken al snel naar de rol van de gemeente, want gemeenten gaan over de ruimtelijke ontwikkelingen.

Rond 2000 was er veel wateroverlast; tunnels en kassen in de gemeente Delft en Westland stonden onder water. Er is toen landelijk afgesproken dat elke gemeente een waterplan maakt in samenwerking met het regionale waterschap. De gemeente gaat namelijk over de ruimtelijke ordening en het waterschap over het water. Ook is toen de norm vastgesteld met betrekking tot kadeveiligheid en waterbergingen. Beide projecten die hieronder worden beschreven gaan daarover.

Project 1: Kadeverbetering in de Commandeurspolder

Dit project ligt in een heel mooi landschappelijk gebied dat dateert uit de middeleeuwen. Het landschap is mede door waterschappen gemaakt. Het kadeverbeteringsproject begon in 2005 toen het waterschap bij een bewonersavond met een schetsontwerp van het ingenieursbureau langskwam. Daarbij gaf het waterschap aan dat de vier kades van de Commandeurspolder niet meer aan de actuele norm voldeden. Ze waren te laag

en moesten daarom worden opgehoogd. De kades kregen een kruinbreedte (het bovenstedeel van een dijk) van 3 meter en een talud van 1 op 4 (hoe stijl de daling van de dijk is), dan voldeden ze aan de normen. De bewoners schrokken; deze aanpassingen hadden grote impact op de huizen, tuinen en op de vele bomen die verwijderd zouden moeten worden. Het historische karakter van de kade zou verdwijnen. Daar is veel weerstand op gekomen. Het college heeft toen besloten om dit proces opnieuw in te richten. In 2008 kwam de vraag om het participatiemodel vorm te geven, oftewel hoe de omgeving erbij te betrekken.

Als een project veel invloed heeft op de omgeving, heeft de omgeving veel invloed op je project. Dit project kreeg daarom de naam Kade verbetering Commandeurspolder Veilig en Mooi. Vervolgens werd een klankbordgroep opgericht waarin de belangrijkste stakeholders zaten: de gemeente, de belangenorganisatie van de polder en de bewoners van de vier kades, en werd een onafhankelijke voorzitter aangesteld. Aan hen is gevraagd: "Wat zou het eindbeeld moeten zijn? Wat vinden jullie mooi en wat is belangrijk voor jullie?" Landschapsarchitecten hebben afbeeldingen van die kades gemaakt, om dat begrip "mooi" te duiden, naar aanleiding van opmerkingen zoals: "Deze kade is mooi, want hij is recht met een stijl talud en bermsloot, maar die kade is mooi door die bomen en het slingerde fietspad."

'ALS MEN AAN DE URGENTIE TWIJFELT, HEEFT EEN GEBIEDSPROCES STARTEN GEEN ZIN'

Door ontwerpend naar het gebied te kijken in plaats vanuit alleen de veiligheidsopgave (wat per se moet), werd het mogelijk om meer maatwerkoplossingen te vinden. Daardoor is dit project

uiteindelijk goedkoper geworden dan begroot. Er waren veel minder damwandconstructies nodig, doordat het mogelijk werd om veel meer in de grond te werken. Als het hele robuuste model uitgevoerd had moeten worden, waren er veel meer damwanden bij huizen in de buurt gezet. De kracht van dit project is dat het waterschap het participatieve werken meenam en verder keek dan veiligheid alleen.

Dit gebiedsproces startte met een brede bijeenkomst, waarbij de dijkgraaf de urgentie van het kadeverbeteringsproject toelichtte. Want als aan de urgentie getwijfeld wordt, bestaat het risico dat dit steeds ter discussie wordt gesteld. Dan heeft het geen zin om een gebiedsproces te starten. Ter voorbereiding van deze bijeenkomst zijn de belangrijkste stakeholders geïnterviewd met de vraag hoe ze naar dit project kijken, wat voor hen belangrijk is en wanneer het project wel of niet een succes is. De stakeholders werd ook gevraagd om beeldmateriaal mee te nemen. De startbijeenkomst begon met een filmpje Belang in beeld, een samenvatting van de opgehaalde informatie. Daardoor hadden mensen direct het gevoel: er is naar ons geluisterd.

'HET STARTDOCUMENT IS EEN KADERSTELLEND DOCUMENT'

Er kwam een startdocument, een variantenstudie*, en tot slot een definitief ontwerp. Het is belangrijk dat elk document met de klankbordgroep is besproken en dat hun advies vervolgens wordt aangeboden voor vaststelling door het college Dijkgraaf & Heemraden. Het startdocument is een kaderstellend document. Hierin staat bijvoorbeeld beschreven wat een veilige kade is, maar ook de landschapskenmerken (wat er mooi is) staan erin. Door dat

document op te stellen en terug te koppelen aan de klankbordgroep, kader je weer wat af. Dan weet men om welke reden iets nu wel of niet wordt meegenomen, dan kun je dat steeds motiveren.

Vervolgens is het startdocument uitgewerkt in een variantenstudie: de landschapontwerper heeft de ideeën van de technuten, ecologen en bewoners integraal verwerkt in schetsontwerpen, waarin iedereen zich kan herkennen. De technut van het waterschap gaf een mini-college over kadeversterking en droeg daarmee heel veel kennis over. Vervolgens is de variantenstudie uitgewerkt in een definitief ontwerp. Uiteindelijk is er vier jaar over gedaan. Al deze documenten zijn bestuurlijk vastgesteld door waterschap en gemeente.

'HET PROJECT MOET UITVOERBAAR, BETAALBAAR EN VERGUNBAAR ZIJN, MÉT DRAAGVLAK'

Door in het gebiedsproces bij zorgen, vragen en suggesties van stakeholders stil te staan, kan veel weerstand worden weggenomen. Waar je niet samen uitkomt, benoem je en leg je met advies voor aan de besluitvormers. Ook leg je duidelijk de inspraakprocedures uit, zodat stakeholders met andere meningen of inzichten hiervan op de hoogte zijn. Per fase is ook een Q&A-document bijgehouden, zodat altijd duidelijk is wanneer welk thema aan de orde is gekomen. Deze documenten zijn ook belangrijk voor als bezwaren worden gemaakt en voor eventuele WOB-verzoeken (Wet openbaarheid van bestuur).

De expertise van de projectleider bij dit proces zit vooral in het betrekken van de omgeving hierbij en hoe je dat organiseert. Het startdocument is fase één en je hebt de consultatie en besluitvorming. Dan ga je naar de volgende fase en eigenlijk moet je steeds zo'n fase afsluiten. Omdat

je dan steeds weet, hier zijn we het over eens en in elke fase leer je weer wat, dan kun je weer bijsturen. Het is heel erg belangrijk om dat zo op te splitsen: Hebben we deze stap gezet? Wat betekent dat voor de volgende fase? In hoofdlijnen schets je het proces en daarin heb je voldoende flexibiliteit om het aan te passen met nieuwe kennis en informatie. Het project moet uiteindelijk uitvoerbaar zijn, betaalbaar, vergunbaar en er moet draagvlak voor zijn. Daarna was de rol als projectleider klaar.

In 2012 zijn plan en budget bestuurlijk vastgesteld, heeft een ingenieursbureau het definitief ontwerp gemaakt en de schattingen van de kosten. Het project moet zonder (of met minimale) schade worden uitgevoerd. Dat moet allemaal worden geregeld met de bewoners. Zodat je als projectleider weet: zorgvuldiger hebben we het niet kunnen doen.

Project 2: Maatregelen tegen wateroverlast in glastuinbouwgebied Westland

In het glastuinbouwgebied Westland was het vertrekpunt rond 2000 ook een waterplan, na wateroverlast en veel schade. Hier gaat het over wateroverlast in diverse polders in het hele glastuinbouwgebied, die zijn opgenomen in het waterplan. En over de samenwerking met de gemeente, want het gaat over water én over ruimtelijke ordening. Een tuinder zei: "We kunnen naar de maan vliegen, maar niet gewoon droge voeten houden!" Hiertegenover stonden bestuurders van het waterschap die zeiden: "We hebben vierkante meters nodig voor waterbergingen* om water op te vangen. Geldmiddelen zijn beschikbaar, gemeente, kunnen jullie voor de ruimte zorgen?"

Het is economisch een waardevol gebied en er kan door wateroverlast snel schade ontstaan, dus werd die urgentie bij de tuinders en de gemeente gevoeld. Het waterschap wilde ruimte opkopen om

waterbergingen te realiseren, maar die vierkante meters waren te waardevol om kassen te verplaatsen of op te kopen. Daarom was er geen draagvlak om waterbergingen te realiseren en ontstond er een impasse tussen beide organisaties.

‘DE PROVINCIE ZEI DAT WE ER SAMEN UIT MOESTEN KOMEN’

Rond 2009 is vanwege de urgentie bestuurlijk weer de samenwerking gezocht. De projectleider van de gemeente kreeg de opdracht om samen met gemeente en het waterschap hier uitwerking aan te geven. We hebben de belangrijkste stakeholders laten interviewen, de provincie, tuinders, de gemeente en het waterschap zelf. Iedereen onderschreef de urgentie en ze gaven allemaal hun belang mee. De LTO (Land- en tuinbouworganisatie) glastuinbouw vroeg of het innovatief kon. De gemeente vroeg of het betaalbaar kon. De provincie zei: “Jullie moeten er als gemeenten en waterschappen samen uitkomen.” Toen hebben we besloten om te zoeken naar (innovatieve) oplossingen “in de weg van het water”: eerst water vasthouden (eventueel hergebruiken), dan het water bergen en dan pas afvoeren. Terwijl de eerste oplossingen heel erg op bergen en afvoeren zaten en veel minder op vasthouden.

Het waterschap kan wettelijk alleen maatregelen financieren die met bergen en afvoer te maken hebben. Perceeleigenaren zijn verantwoordelijk voor maatregelen die met vasthouden te maken hebben. Als je hiervoor een oplossing hebt, kan je mogelijk op het onderdeel waterbergingen besparen. Daarom is een van de uitgangspunten: we hebben allemaal een gezamenlijk belang. Dus als er een oplossing is die met vasthouden te maken heeft

en ook iets bespaart aan de andere kant, kunnen wij als waterschap daaraan bijdragen. Op basis van die interviews hebben we deze redeneerlijn besproken en bestuurlijk vastgesteld.

‘IN HET “KLAPPERTJE” IS VASTGELEGD HOE WE WILLEN SAMENWERKEN’

Om uitwerking te geven aan deze redeneerlijn organiseerden we een aantal workshops met betrokken ambtenaren van de gemeente en het waterschap. In gebiedsprocessen praat het management veel minder met elkaar. Daarom organiseerden we ook een bijeenkomst voor iedereen waarvan we dachten: die hebben een rol bij de besluitvorming, die moeten elkaar leren kennen en over de doelen en strategieën praten. We hebben dit gecombineerd met een fietstocht om mensen te laten inzien waar we het over hebben.

Resultaat van de bijeenkomsten is het “klappertje”. Hierin is vastgelegd hoe we willen samenwerken: beginnen met een voorverkenning, dan de verkenning, de analyse, oplossingsrichtingen bedenken, de afweging, de keuze en de besluitvorming. En er zit steeds weer een check bij. Het klappertje is het startdocument en het resultaat van de eerste fase. Ondertussen zijn de stakeholders ook volgens deze structuur gaan werken. Dat kost wel anderhalf jaar, maar dan ligt er een basis waarmee iedereen verder kan.

‘WIE HEEFT BELANG, WIE HEEFT INVLOED, WAT IS HET BELANG EN HOE GROOT IS DAT?’

Als bewoners dit klappertje eenmaal hadden, kon je zeggen: "We zitten nu in deze fase en dat vinden wij een spannende fase." Je kan het eigenlijk direct een duiding meegeven, zoals: we zitten nu in de verkennende fase, we mogen nu los, je bent nergens verantwoordelijk voor. Gooi op tafel wat mogelijk is of wat kan of wat je zou willen, dan gaan we daarna wel weer afpellen of het wel of niet kan. Dat zijn altijd de leukste fases; dan mag je gewoon hardop nadenken, mensen vinden deze fase heel spannend.

Je hebt altijd stakeholders die belang hebben en stakeholders die invloed hebben. Dat is een belangrijk onderscheid. In beide projecten kreeg ik echt een hele duidelijke opdracht om het proces los te trekken, dat is als projectleider fijn. Er is urgentie en je krijgt budgetten. Vervolgens is het in de stakeholderanalyse goed om door te hebben wie een belang heeft, wie invloed heeft, wat is het belang en hoe groot is dat? Een voorbeeld. De provincie heeft vaak heel veel invloed vanwege de vergunningen. Hun belangen zijn soms niet zo heel groot, dan willen ze niet aan de voorkant meedenken. Dan zien we doordat ze die vergunning geven, dat ze er later toch iets heel groots van maken. Het waterschap had heel lang een heel groot belang en heel veel invloed. Maar doordat dat zo groot was, is er soms onvoldoende geluisterd naar de belangen van anderen. Beginnen met een goede stakeholderanalyse en -consultatie is dus belangrijk voor de strategiebepaling.'

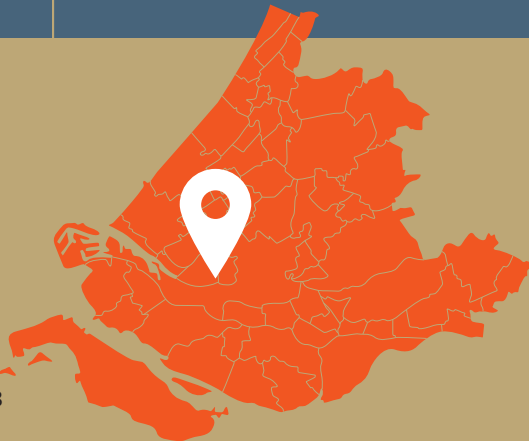
12.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Rianne van Zandbrink en Marleen Buizer met melkveehouder Jan Vonk in oktober 2024. Dit verhaal is geschreven door Rianne.

● **WIE:** Jan Vonk, melkveehouder en eigenaar bed en breakfast

● **WAT:** gebiedsproces om vanuit landbouw/veeteelt te komen tot cultuurlandschap met groene verbindingzone waarin agrarische sector, wonen en natuur samengaan

● **WAAR:** Alblasserwaard

Van uitdagingen voor het gebied maak ik kansen

Melkveehouder Jan Vonk kijkt terug op de ontstaansgeschiedenis van de Alblasserwaard en op de ontwikkelingen van zijn bedrijf, boerderij De Verwondering. Veranderingen waren niet altijd makkelijk, maar bieden ook kansen én een toekomst voor de boeren in dit veenweidegebied.

'In mijn keuken hangt een foto uit 1976 uit het vakblad De Boerderij, met daarop boeren die allemaal met paarden werkten. Zij waren daar heel trots op. Ik sta er ook op als klein mannetje. Het werken met paarden nam steeds meer af. Daarvoor waren meerdere redenen. Een aantal van de boeren op de foto, zoals wij, verhuisde vanwege de ruilverkaveling*. Daarnaast kozen steeds meer gezinnen voor een trekker, waardoor paarden niet langer nodig waren. Ook ik ging als zestienjarige zeuren om een trekker en uiteindelijk kwam die er. De paarden hebben we gehouden. Ik wilde ze ook echt niet missen. Op deze foto staan ook boeren die zijn gestopt als boer. Zij molken toentertijd ieder zo'n 15 tot 20 koeien. En zo lang ze daar de bakker van konden betalen en een paar keer per week een pakje Drum, was het goed. Meer eisen hadden ze niet. Dus dat hebben ze al die tijd volgehouden tot ze de laatste koe verkochten en dan ging het paard ook weg.

De Alblasserwaard: laagste punt van Nederland

Het gebied waar ik me bevind, de Alblasserwaard, ligt op een rug van klei en zand tussen de Lek en de Merwede. Het gebied is aan alle kanten omringd door water, ik denk dat we daardoor een behoorlijk besloten gebied zijn. Tegenwoordig merk je het nauwelijks als je een rivier oversteekt, maar vroeger was dat nogal wat. Wij zijn hier best streng kerkelijk.

De zondagsrust is hier heel erg belangrijk. De loonwerker werkt dan ook echt niet op zondag. Hij weet dat hij anders zijn klanten kwijtraakt. Vroeger liep het hele gebied eens in de zoveel tijd onder water, waardoor de mensen hier natuurlijk ook heel veel dingen verloren. In het slechtste geval stond alles tot en met juni onder en dan had je in de zomer ook geen eten. Dus armoede lag op de loer. De laatste overstroming was in 1953, toen in Papendrecht de dijken braken. Dat is dus wel even geleden. Op ons bedrijf hadden wij nog net droge voeten, maar tot een kilometer hier vandaan is het gebied ondergelopen.

‘NEDERLAND ZAKT LANGZAAM HET WATER IN EN DIT IS HET LAAGSTE PUNT’

Ook het veen kenmerkt dit gebied, met in vroeger tijden graan en hennep. Van de hennep werd touw gemaakt en daar werd geld mee verdiend. Hennep werd verbouwd op lange smalle akkers van veertig meter breed. Dat is het slagenlandschap. De modder uit de sloten werd op het land gegooid en daarop groeide de hennep. Daaromheen stonden de knotwilgen. De boeren hadden een paar koeien nodig voor de mest. Maar pas later is hier meer veeteelt gekomen. Graan en hennep gaan niet meer omdat we hier langzaam wegzakken, maar de akkertjes kan ik nog aanwijzen. Nederland zakt langzaam het water in en dit is het laagste punt: we zitten in een kuil, een put. Veen heeft veel uitdagingen, maar is ook enorm vruchtbaar. Veen kan eigenlijk alleen gras hebben en daarom telen wij hier voornamelijk gras. Het gebied ligt ook middenin de randstad. Dat brengt een behoorlijke ruimteclaim met zich mee: Sliedrecht en Papendrecht willen graag uitbreiden de polder in.

Hoe het begon op De Verwondering

Toen ik 17 jaar was, ging ik naar de hogere landbouwschool in Dronten. Daar zat ik 4 jaar en daarna ging ik in dienst. Ik was 22 of 23 jaar toen ik weer thuiskwam op de boerderij en ging werken. We molken zo’n 27 koeien.

Twee jaar later, in 1995, zijn we hier komen wonen, midden in de tijd dat het gebiedsproces begon. Ik wilde boer worden. Dus mijn vader zei: “Dat is goed, maar de boerderij is honderd jaar oud.” Hijzelf vond dat prima, maar hij zei: “Voor jou is dat niks.” Daar had die man gelijk in. Dus we hebben de boerderij, met zijn ouderlijk huis, verkocht en zijn we op deze plek terechtgekomen. Dat deed hij gewoon voor mij. We zetten met zijn allen onze schouders eronder. Mijn vrouw en ik trouwden en we bouwden hier ons huis. Toen wij op deze melkveehouderij kwamen wonen, is mijn moeder hier in dit woonhuis met een bed en breakfast begonnen, gewoon boven twee kamers. Een bed bij IKEA gehaald en een bord in de tuin, klaar. Ondernemen is echt niet moeilijk.

Het eerste gebiedsproces waarmee ik te maken kreeg

Er is hier een behoorlijke natuurclaim. Dat is een van de eerste dingen die ik heb meegemaakt in een gebiedsproces. Ik kwam toen net van de hogere landbouwschool in Dronten. Het plan was dat een mol of muis van de Veluwe naar Rotterdam moest kunnen lopen zonder daar iets tegen te komen wat hem dood kon rijden. Er moest een hele brede groene zone – een verbindingszone – komen. Die werd dwars door ons gebied getekend. Nou dat was niet helemaal wat wij als boeren graag wilden. De voortrekker in dit proces zei: “We gaan dit niet doen, zo’n strook door ons gebied, maar als jullie groen willen, zullen wij daar als boeren voor zorgen. Maar dan wel met alle boeren mee en niet met alle boeren tegen. En met hetzelfde natuureresultaat.” De organisatie Den Haneker – vernoemd naar de mannetjes-grutto – werd opgericht.

Den Haneker heeft in eerste instantie agrarisch natuurbeheer* opgezet en in tweede instantie agrotourisme, met een tak onderwijs voor scholen.

'ZOMAAR EEN STROOK DOOR HET GEBIED WAS NIET GEWENST, EN WIE GING DAT ONDERHOUDEN?'

De plaatselijke politiek ging behoorlijk mee in deze plannen. Het bestuur was bereid hun plannen aan te passen als het natuurdoel maar gehaald werd. Dat praatte natuurlijk makkelijk. Iedereen begreep ook wel dat het niet zo heel gewenst was om zomaar een strook door het gebied te tekenen. En wie zou dat gaan onderhouden? Staatsbosbeheer onderhoudt hier van oudsher best veel gebieden, maar had vooral de naam veel koffie te drinken en weinig te doen. Die samenwerking is een stuk beter nu. Maar ja, er werd zowel positief op de plannen van Den Haneker gereageerd als gewoon gezegd: "Oké, bewijs het maar." Agrarisch natuurbeheer was toen in opkomst, dus wij gingen op die flow mee.

Van melkveehouderij tot bed en breakfast

Later besloten mijn vrouw en ik om een echt professionele bed en breakfast te beginnen en nu hebben we 2000 overnachtingen per jaar. Dus dan praat je wel over iets anders dan twee kamertjes in je woonhuis. Om het op de kaart te zetten en bepaalde subsidies van overheden te verkrijgen, heeft mijn lidmaatschap van Den Haneker enorm geholpen.

Mijn vader van 84 jaar werkt nog elke dag mee op de boerderij. Dat is de beste manier om oud te worden. Mijn opa is er 90 mee geworden. Mijn vader werkt elk jaar wel een beetje minder. Hij drinkt eerst thuis

koffie, en dan komt hij deze kant op. Rond half twaalf gaat hij weer, een poosje slapen 's middags en daarna komt hij weer. We vroegen hem: "Wil je een elektrische fiets? Want je woont in het dorp – dat is tweeënhalve kilometer." Hij zegt: "Ben jij gek!"

Samenwerking begint met gunnen

Ik zie volop kansen in het gebied. Die moet je pakken. En ik hou heel erg van samenwerken. Samenwerking begint altijd met gunnen. Als ik jou je winst gun, en jij gunt dat mij, dan komen we ontzettend ver. Maar als een van beiden er net iets beter van wil worden, dan is het gedoemd te mislukken. Wij waren destijds ook bereid om offers te brengen, zoals sloten afzetten en daar niet maaien. Waarop mijn vader tegen mij riep: "Ben je niet wat vergeten?! Wat een bende!" Maar ja, pa is groot geworden na de oorlog, toen gold: bij de slootkanten groeit ook gras en dat moest ook productief gemaakt worden.

Grondhonger en toekomstvisie

De inzet van het gebiedsproces dat startte in de jaren 90, was om een verbindingzone te maken die voorkwam dat industrie, huizen of grote stukken mais de natuur versnipperden. Maar of dit op de lange duur blijft, ik hou mijn hart vast. Je ziet een enorme honger op grond. Van de club boeren op die foto, zijn er nog twee boer. Dat is in één generatie. Mijn vader ging op een regenachtige dag nog weleens naar het dorp. Dan kwam hij 32 boeren tegen, nou, dat zijn er nu nog maar 5. Ik denk dat wij boeren in de loop van de komende honderd jaar veel meer terreinbeheerders* zullen worden. Als dat de manier van overleven is, is dat ook goed.

Ik zie toekomst voor boeren in veenweidegebieden. We willen hier een cultuurlandschap in stand houden met zijn allen, met zijn wilgen, heggen, weggetjes en water. Daartussen heb je graslanden. Die kun je

het beste in stand houden en beheren door ze te laten begrazen. Dat is de voordeligste én de beste manier, ook voor de planten zelf. Je moet natuurlijk niet van de een op de andere dag een heel andere rol gaan spelen als boer, maar als dat in de loop der jaren verandert, dan zorg je voor een heel ander verdienmodel. En dat heeft hier wel toekomst.

‘DIT GEBIED HEEFT NATUURLIJKE BEPERKINGEN EN HET VEEN ZAKT NOG STEEDS WEG’

Over de ‘echte’ agrarische sector maak ik me dan wel zorgen in dit gebied. Met de echte agrarische sector bedoel ik dat je hoofdkomen uit de productie van melk komt. Ik zie eerder terreinbeheerders dan gespecialiseerde melkveebedrijven hier. Het is een totale verandering als je hoofdkomen uit terreinbeheer komt in plaats van uit melk. Je moet je ook afvragen of je hier dat soort gespecialiseerde bedrijven wil hebben. Het gebied heeft hier gewoon natuurlijke beperkingen en het veen zakt natuurlijk nog steeds weg. Een halve millimeter per jaar lijkt weinig, maar dat is elke 10 jaar wel vijf centimeter.

De omslag naar een nieuwe rol voor boeren

Kijk, iedere grotere verandering heeft zo zijn weerstand. Zeker bij boeren. Dat herken ik ook van mijn opa als die vertelde hoe vroeger de ruilverkaveling aan alle boeren werd gepresenteerd in een vergadering. Er werd een grote tent gebouwd, alle boeren werden uitgenodigd. Het was verschrikkelijk, echt verschrikkelijk. En dat zie je nog steeds terug. De boeren in het westen van de Alblasserwaard, dat waren de rijke boeren en die vonden de ruilverkaveling niet nodig, want ze hadden het altijd zo gedaan en ze verdienden zat. Die boeren zijn er niet meer. Er waren ook boeren hier in de binnenwateren. Daar was een boer met 18 hectare land. Maar je had 19 hectare nodig om te kunnen

verplaatsen. Dus die kocht er met geld van weet ik wie allemaal een hectare bij. Toen kon hij verplaatsen, en hij is er nog.

In het gebied zie je nog steeds verschillen. Natuurlijk zijn er verschillen in boeren, maar dat is natuurlijk van alle tijden en beroepen. Maar in dit gebied zag je dat ook toen Den Haneker kwam. Mensen waren kritisch op Den Haneker. Totdat ze zagen dat het wel werkte en dat opkoop ermee voorkomen werd. Dan komt de groep volgers wel achter de koplopers aan. Ik loop ook nooit voorop, maar ik weet wel altijd precies wat de koplopers doen. Ik bekijk het en op een gegeven moment denk ik, oké nu stap ik in.

‘EEN ONDERNEMER IS IEMAND DIE BLIJFT: KEUZES MAAK JE NIET OMDAT JE HET ALTIJD ZO DEED, MAAR OMDAT JE DAN KAN BLIJVEN BESTAAN’

Dit gebied heeft zijn beperkingen, maar ik wil graag mijn geld blijven verdienen door koeien te melken. Dat stukje terreinbeheer is natuurlijk allemaal prima, maar ik ben er nog niet aan toe om te zeggen dat we hier terreinbeheer gaan doen voor een overheid. Werken als terreinbeheerder is maar voor een paar mensen weggelegd. Tussen de oren van veel van mijn collega's en ook nog wel die van mijzelf, zit de gedachte: een goede boer melkt gewoon zijn koeien. Die goede boer melkt 8000 à 9000 liter per jaar per koe. Je doet dat op een efficiënte manier. Zo zijn we geschoold. Je hebt je voerkosten, maar ook je melk-opbrengsten en daar haal je je marge vandaan. Klaar. Dus ja, het vraagt een hele omslag, om terreinbeheerder te worden. Daar kan makkelijk een generatie overheen gaan. Je merkt nu al dat de volgende generatie er al anders over denkt dan wij.

Toekomst van De Verwondering

We zijn nu een samenwerking begonnen met een jonge meid. Zij woont hier in het dorp en mag van mij de boel zo overnemen. Ze wil dolgraag. Haar ouders werken hier allebei op onze boerderij. De band bestaat al heel lang en is erg warm. Zij kent intussen de koeien beter dan ik. Zij wil wel door met het bedrijf zoals het nu is. Ze wil absoluut nog geen melkrobot. Het weiden staat hier centraal. Weiden doen we voor de omgeving, maar financieel is het ook gewoon aantrekkelijk. In de omgeving zie ik wel: hoe vaker er Lely op de deur staat, hoe minder de koeien buiten komen. Ja sorry, die robots die werken gewoon het beste als de koeien binnen staan. Bovendien, het zijn nogal kosten. Alles vraagt om onderhoud en abonnementen en dat zijn allemaal vaste kosten. Er komt een moment dat de melkprijs gaat dalen. Daar kunnen we lang of kort over zijn, maar dat gaat weer gebeuren. En die daling, die moet je kunnen hebben.

Ik ben eindig, dit bedrijf hopelijk niet. Ik hoop dat het nog wel wat generaties doorgaat. Hier, of ergens anders. Voor het gebied heb ik een wens, met de kennis van nu. Ik hoop dat in dit gebied iets van voedselproductie kan blijven bestaan. Dus dat landbouw, wonen en natuur naast elkaar kunnen blijven bestaan. Het zal in samenwerking en samspraak met elkaar moeten blijven gaan.

Terug naar de foto. Toen de meeste mensen op de foto jong waren, draaide het hele dorp om de agrarische sector. Mensen waren of smid of timmerman, maar ook heel veel mensen werkten bij de boer als knecht. Nou, dat is allemaal veranderd. We hebben nog een klein beetje personeel, maar niet zoals vroeger. Mensen kijken wel mee en hebben een mening, daar moet je mee om kunnen gaan.'

Achteraf

'In december kwam ik op een hardhandige manier tot het besef dat de arbeid die we nu moeten verrichten om alles op een dag af te krijgen, te veel is. Deze zomer heeft mijn vrouw bewust afstand genomen van haar werk op de boerderij. Haar eigen bedrijf vroeg meer tijd en ze wilde niet te veel hooi op haar vork nemen. Ik nam die taken over, en ging daardoor nog harder lopen. Te hard. Dat bleek zes weken geleden. We hebben elkaar heel veel lastige vragen gesteld. De belangrijkste vragen:

- Waarom doe je de dingen die je doet?
- Haal je daar plezier uit?
- Of doe je het alleen voor de omgeving?

Dat was confronterend. Maar ook dit is ondernemen. We hebben de bedrijfsopvolger hierin betrokken. De uitkomst van dit alles is dat we echt een andere dagindeling willen en een beter sociaal leven. Om dit te bereiken hebben we besloten om met twee robots te gaan melken. Ondanks wat ik al vertelde over hoe ik denk over robots. Vanaf de herfst zal er veel gaan veranderen. Het weiden en het melken blijft, maar wordt anders. De koeien blijven, maar we gaan er anders mee om. Wij hopen ook boer te blijven, maar dan wel anders, en dat is niet voor het eerst.'

13.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview dat Renee ten Dam in 2023 hield met de omgevingsmanager Marieke Desmense en projectleider van het toenmalige NPLG, van het Hoogheemraadschap van Rijnland.

● **WIE:** Marieke Desmense en projectleider NPLG van het Hoogheemraadschap van Rijnland

● **WAT:** maatregelen NPLG op het gebied van o.a. bodemdaling CO₂-uitstoot, vernatten

● **WAAR:** provincie Zuid-Holland

Hoe bouw je aan relaties die mee veranderen?

Langetermijnsenario's uitwerken, dat is echt iets van het waterschap, en zou de inbreng moeten zijn in gebiedsprocessen. Om daarna, samen met de andere partijen, keuzes te maken. Marieke Desmense, omgevingsmanager en projectleider van het Hoogheemraadschap van Rijnland over leerpunten.

'Ik merk dat we altijd goed worden ontvangen als we een gebiedsproces starten. Ik denk dat dit te maken heeft met onze werkwijze om scenario's in beeld te brengen. Daarmee kunnen we dan een afweging maken waarin we alle belangen betrekken. Dat werkt goed. Als die afweging uitvalt in het nadeel van een grondeigenaar, hoeft dat niet per se nadelig te zijn voor de relatie. Mijn streven is dat ik altijd kan laten zien dat het een bewust besluit is. De uitkomst kan dan vervelend zijn, maar als iemands belang niet wordt gezien en meegewogen, is het geen goed besluit.

Als waterschap staan we ook dicht bij het gebied. Ik ben natuurlijk heel iemand anders dan de beheerder van het waterpeil die in het veld loopt, maar ik ben wel van het Hoogheemraadschap van Rijnland en mensen merken ook dat ik met de peilbeheerder praat. In mijn projecten moet ik zorgen dat ik die dagelijkse relatie goed behoud. Anders zadel ik mijn collega's op met een verstoorde relatie, en mogen ze straks misschien niet meer over het land lopen zonder dat van tevoren formeel aan te kondigen.

Keuze en reden goed uitleggen

Tegenwoordig zitten we ook best veel aan keukentafels, als het gaat om grotere wijzigingen in een peilbesluit. Zo kennen de mensen ons. Ze zien dat we naar het gebied toekomen en geen plannen zitten te maken vanuit een kantoor ergens in Leiden, zonder enig besef hoe dat uitpakt voor een bedrijf. De beeldvorming over de provincie is wat dat betreft denk ik wat minder positief dan over de gemeente of het waterschap. Het klopt dat wij soms ook juist een pijnlijke keuze op tafel leggen, bijvoorbeeld wanneer het gaat over peilverhoging. Toch merk ik dat we ook dan op deze relatie kunnen bouwen. Ik hoop dat dat komt doordat we onze keuzes en de reden dat we zoiets doen, goed kunnen uitleggen. Of ze die reden ook geloven, en net zo belangrijk vinden als wij, is natuurlijk een tweede.

‘PROVINCIE ZUID-HOLLAND ZETTE HAAR GEBIEDSGERICHTE PROCESSEN NA 2024 DOOR’

Toen de minister voor Natuur en Stikstof het NPLG* presenteerde, dachten agrariërs dat dit grote gevolgen zou hebben voor hun bedrijfsvoering. Toch lukte het eind 2022 om in samenwerking tussen provincie, waterschap, grondeigenaren en andere gebiedspartijen afspraken te maken om bodemdaling* te vertragen en CO₂-uitstoot te reduceren. Omdat bodemdaling sinds de presentatie van het NPLG niet meer los kan worden gezien van andere opgaven in het landelijk gebied, nam de provincie vanaf 2023 de rol van trekker van het gebiedsproces over van het waterschap. Het landelijke programma en het bijbehorende transitiefonds werden in 2024 door het nieuwe kabinet afgeschaft, maar veel provincies, waaronder Zuid-Holland, zetten hun gebiedsgerichte processen door.

Voor verandering hebben overheden elkaar nodig

Dit gebiedsproces begon als een pilot van het waterschap, waarin we wilden kijken naar de vraag hoe je kan vernatten*, en wat er dan nog meer mogelijk is in zo'n gebied. Wat is er nodig om vernatting samen te laten gaan met het behoud van verdienmodellen? We deden dit samen met de grondeigenaren. Dan kom je al snel op een minder extreem scenario uit, omdat je redeneert vanuit het behoud van de huidige functies.

In extremere scenario's veranderen deze functies juist vaak. Dan heb je vanaf het begin ook andere overheden nodig. In dit proces ging het bijvoorbeeld over het realiseren van een recreatiewoning op een bestaand boerenbedrijf. Maar de hoofdactiviteit is dan nog steeds landbouw, terwijl deze boer misschien wel helemaal over zou willen stappen op recreatie. Zo'n gesprek kan je echter alleen voeren als je ook een vertegenwoordiger van de gemeente aan tafel hebt, omdat zij hierover gaan.

Met een concreet plan naar de gemeente

Toch bleek dat nog heel lastig. De procesbegeleider moest echt veel moeite doen om iedereen aan tafel te krijgen. Hoe vaak we niet samen zaten en hij zei: "Ik heb wéér de gemeente gebeld." Ondertussen moesten wij wel door. We konden zo nog geen echte keuzes maken, maar bekeken wel: als we dit willen, dan ziet de grondeigenaar dat wel zitten, mits die van de gemeente ook de ruimte krijgt om die recreatiewoning te realiseren. Met een concreet plan zijn we toen opnieuw naar de gemeente gegaan, en uiteindelijk zag de vierde persoon bij wie we aanklopten: hé, hier moeten we iets mee.

‘WE GAAN EEN GEBIEDSPROCES DOEN, EEN PILOT BODEMDALING, DOEN JULLIE MEE?’

Het heeft, denk ik, geholpen dat we toen al een concept-intentie-verklaring hadden. Daar hadden we ook alvast de naam van de wethouder onder gezet, om te laten zien dat het echt een brede samenwerking is. We stelden toen ook niet meer zo’n spannende vraag, maar begonnen heel open met: “We gaan een gebiedsproces doen, een pilot bodemdaling, doen jullie mee?”

Gemist leiderschap: wie brengt de ambitie?

Naast de gemeente wilden we ook de provincie betrekken. Tijdens het proces kwamen we tot het inzicht dat we hen in verschillende rollen nodig hadden. De rol van subsidieverstrekker en coördinator van het Interbestuurlijk Programma (IBP) hebben ze naar mijn idee heel goed vervuld. We hadden ze echter ook nodig voor hun wettelijke taken: de CO₂-uitstoot verminderen en keuzes maken over het tegengaan van bodemdaling en de toekomst van het veenweidegebied.

Provincie Zuid-Holland koos ervoor om veel in de gebieden te beleggen, maar is zelf verantwoordelijk voor de eindkeuzes. Dan moet je eerder in het proces al aansluiten om te kijken of je alle informatie hebt om die keuzes te kunnen maken, en aansturen op ontbrekende informatie of invalshoeken. En als je de geldschierter bent, moet je ook aangegeven onder welke voorwaarden dat geld beschikbaar komt. Dat kaderstellende hebben we gemist. Ik weet niet of de provincie herkende dat we dat nodig hadden. Ze hebben er wel stapjes in gezet, maar ik miste toch een soort leiderschap om, binnen de onzekerheden die zij natuurlijk ook hebben, te helpen om richting te bepalen.

Mogelijkheden voor vernatting

Als waterschap wilden we een gebiedsproces om te kijken wat er mogelijk was qua vernatting. Als dit niet mogelijk was, konden wij die uitkomst ook accepteren. Volgens mij zou dat voor de provincie echter niet zo moeten zijn. Hadden ze daar niet steviger op moeten inzetten? Als je toestaat dat er in de ene polder niet wordt vernat, betekent dat namelijk een verzwaring van de opgave in de andere polder. Dat verhaal hebben ze niet uitgedragen in het gebiedsproces.

‘DE PROVINCIE HAD VEEL AMBITIEUZER KUNNEN ZIJN’

Uiteindelijk hebben we een verkennend maatregelenpakket opgesteld, waarin staat beschreven met welke mate van vernatting je precies voldoet aan de voorwaarden voor de subsidie van de provincie. Dat is een soort optimalisatie geworden om de vernatting te minimaliseren en toch tot minimaal 25 procent CO₂-reductie te komen. Daar had de provincie natuurlijk veel ambitieuzer in kunnen zijn. Ze hadden bijvoorbeeld ook kunnen zeggen dat ze voor 50 procent reductie wilden gaan, met daarbij veel grootschaligere compensatiemaatregelen voor de agrariërs.

Werken in scenario’s

Als ik nu in diezelfde polder vanuit het beleid voor het landelijk gebied blanco aan een gebiedsproces zou beginnen, zou ik er aandacht voor vragen om ook een extremer langetermijnsscenario uit te werken. Dan kan je namelijk zien of we ook op de langere termijn de goede dingen doen. Neem bijvoorbeeld de aanvoer van zoetwater. Door de aanleg van waterinfiltratiesystemen* gaat er meer verdampen. Dus moeten we ook meer water aanvoeren om het juiste peil te houden. In droge

periodes is dat water er op een gegeven moment misschien niet meer. In de zomer van 2022 zaten we heel dicht tegen die grens aan. Het ging tenslotte net goed, maar het hing echt in de lucht dat we zilt water zouden moeten inlaten. Zoiets wordt soms makkelijk weggezet als: “Ja, maar dat zijn extremen” of: “Dat is de lange termijn”, maar dit is ook een realiteit waarmee we rekening moeten houden.

Inbreng van het waterschap

Ik had eigenlijk verwacht dat de provincie erop aan zou sturen dat er ook zo’n extreem scenario wordt meegenomen, al is het maar voor het inzicht. Misschien is dat wat we geleerd hebben, dat deze manier van kijken echt van het waterschap is en het onze inbreng is om de lange termijn mee te nemen in een gebiedsproces. Daar denken we bij het waterschap nu over na: wat is onze input in het beleid voor het landelijk gebied? We zitten daarbij op het spoor dat je scenario’s moet uitwerken, en dan vervolgens keuzes kan gaan maken. De klimaatdoelen zijn bijvoorbeeld opgebouwd als 2030 en 2050 doelen. Dan maak je dus ook een 2050 scenario, om terug te kunnen redeneren of je nu aan geen-spijt-maatregelen werkt

‘VOOR MIJ EEN INZICHT DAT SCENARIO’S UITWERKEN NIET VOOR IEDEREEN LOGISCH IS’

Die benadering is voor mij heel logisch. Het nemen van peilbesluiten is onze corebusiness, dat doen we al honderden jaren. Die keuzes neem je voor tien jaar en zijn altijd een belangenafweging, die we maken door scenario’s uit te werken. Ik had eerder niet door dat dat voor anderen niet altijd zo logisch is. Dat was wel een realisatie. In het gebiedsproces gaat het al snel over maatregelen, in plaats van over de toekomst van

een gebied en voor welke functies er dan nog plaats is. Welke doelen je daar realiseert, en welke misschien tegenstrijdig zijn en je dus niet kan realiseren. Die afwegingen zie ik nog weinig in beeld gebracht worden.

Door op één spoor?

In dit proces hebben we concreet gemaakt wat vernatting zou betekenen, en wat dat zou doen met de CO₂-uitstoot. Daardoor ging dit echt leven voor de grondeigenaren: “Wat jullie willen, wat betekent dat voor mij, voor mijn percelen en voor mijn bedrijf? Hoeveel zou het peil precies omhoog moeten?” Met de antwoorden daarop konden ze verder.

De maatregelen waar we op uitkwamen, zouden een investering vragen van de grondeigenaren, zowel qua tijd als financieel. Ik vond het niet eerlijk om op dat ene thema door te gaan, wetende dat er in het beleid voor het landelijk gebied weer andere thema’s zouden komen die effect hebben op de bedrijfsvoering van boeren. Want die ene investering is misschien prima, maar als er een tweede bij komt, en later een derde, bereik je op een gegeven moment een punt dat je bedrijfsvoering ineens níet meer uitkan.

‘ÓF KIEZEN VOOR DAT ENE THEMA, ÓF INTEGRAAL BEKIJKEN WAT HET HARDST NODIG IS’

Daarom moet je bewust kiezen of je het acceptabel vindt om met dat ene thema verder te gaan, en het volgende dat zich aandient misschien niet meer mee kunt nemen, óf je moet ervoor kiezen om integraal te bekijken wat het hardst nodig is. Dan is het aan de provincie om die keuzes te maken en de regie te voeren. Daarom is

deze pilot nu officieel gebiedsproces. Sindsdien is de provincie in de lead en draaien wij actief mee.

Vertalen naar bedrijfsniveau

In dit proces zag ik dat het maken van de vertaling naar wat iets uiteindelijk betekent op bedrijfsniveau bepaalt of je een grondeigenaar meekrijgt of niet. Toen wij concreet zeiden: “Als je het hebt over vernatting, dan denken wij eraan om op deze percelen waterinfiltratiesystemen aan te leggen en alleen in dit stukje peil te verhogen”, ja, toen werd het veel duidelijker en kwamen we echt met mensen in gesprek. Bij de grondeigenaren heerste bijna een soort opluchting, een gevoel van: “Nou oké dan, wanneer gaan we het uitvoeren?” Dat kwam misschien voort uit de hoop dat het daarna dan klaar is, maar daar kunnen wij als waterschap geen uitspraken over doen. Dat maakte voor ons duidelijk: dit moet een breder gebiedsproces worden.’

Achteraf

Dit verhaal is verteld in de zomer van 2023. Het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) was een jaar daarvoor gepresenteerd. De provincie had dus ook ongeveer een jaar de rol om de regie te voeren over de gebiedsgerichte aanpak. Maar sinds 2020 werkte de provincie, samen met de waterschappen, al aan het opstellen van een Regionale Veenweidestrategie als uitwerking van het Klimaatakkoord. In 2020 is het waterschap het gebiedsproces gestart waar in dit verhaal naar wordt verwezen. Tijdens dit gebiedsproces werden de kaarten opnieuw geschud toen de minister voor Natuur en Stikstof het NPLG presenteerde en agrariërs het beeld kregen dat dat een grote impact zou gaan hebben op hun bedrijfsvoering. Toch lukte het om eind 2022 de intentie uit te spreken om in samenwerking tussen provincie, waterschap, grondeigenaren en andere gebiedspartijen te komen tot het vertragen van bodemdaling en het reduceren van de CO₂-emissie in het gebied. Omdat het thema bodemdaling sinds de presentatie van het NPLG niet meer los opgepakt kan worden van de andere opgaven die in het landelijk gebied moeten worden opgelost, nam de provincie vanaf 2023 de rol van trekker van het gebiedsproces over van het waterschap, ook nadat het NPLG werd gestopt.

14.

Deze korte schets is geïnspireerd op een focusgroep met drie boeren in Zuid-Holland in november 2024, georganiseerd door Marleen Buizer en Mara de Pater. De impressie werd op 12 december 2024 gedeeld tijdens een evaluatiesessie met provinciale ambtenaren. De namen in het verhaal zijn verzonden. Dit verhaal is geschreven door Marleen.

● **WIE:** drie veehouders

● **WAT:** gesprek focusgroep gebiedsproces, bedrijfsvoering, regelgeving en kringloop

● **WAAR:** provincie Zuid-Holland

Waarom boeren blijven meedoen in gebiedsprocessen

Het valt niet mee om je bedrijf staande te houden als je op duurzaamheid gerichte maatregelen worden ingehaald door regelgeving. Maar meepraten in gebiedsprocessen is beter dan dat er over je wordt gepraat.

We zitten met z'n vijven aan tafel bij Marco thuis. Boer Oscar praat snel. Hij lijkt onrustig. Deze week heeft hij gehoord dat bedrijfsopvolging door een van zijn kinderen niet gaat gebeuren. Die deur, zegt Oscar, is nu gesloten. Toch is hij positief. De andere boeren in het gesprek zien dat ook. Ze zeggen: 'Eigenlijk zouden wij ook zo moeten zijn.' De ene boer is de andere niet, hoor je vaak. En dat is ook zo. Maar de waardering tussen deze boeren is best groot. En ze stellen elkaar veel vragen, zoals we dat vaker gezien hebben in gesprekken. Er is een nieuwsgierigheid naar elkaar. De vragen gaan over van alles: over hoe het dan bij de ander ging, over agroforestry* of over vergoedingen voor vergaderingen. Om maar wat te noemen.

Een mes in je rug

Oscar is op dreef. 'Ik heb kringloop*', zegt hij, 'ik heb alles gedaan wat de overheid wilde. Geen mest afvoeren, geen voer aankopen. Perfect rond. Nu moet ik door de afschaffing van de derogatie* weer mijn eigen mest afvoeren en kunstmest aanvoeren.' Hij zucht. 'Ja,' zegt Pieter, 'en er komen allemaal transportbewegingen.' Marco voegt toe: 'en daar zien wij geen euro van terug.' Later in het gesprek blijkt dat het erg onzeker is wat er nu verder gaat gebeuren. Dat het af en toe voelt alsof er een mes in je rug gestoken wordt. Toch zijn ze vastbesloten actief te blijven in gebiedsprocessen. 'Je kunt maar beter meepraten, dan dat er over je gepraat wordt. En die opgaven, die gaan er hoe dan ook komen. Uitstel is geen afstel. Dus dan gaan we toch door'.

15.

Dit verhaal is gebaseerd op een gesprek van Isis de Wit in mei 2024 met Yris Boonstra, deelgebiedsmanager in Voorne-Putten bij de provincie Zuid-Holland.

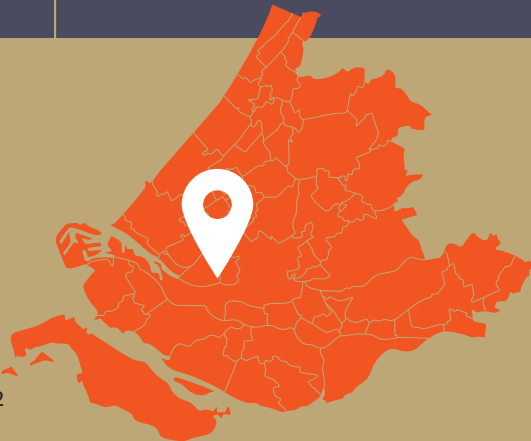
- **WIE:** Yris Boonstra, deelgebiedsmanager vanuit provincie Zuid-Holland
- **WAT:** beleidsopgave natuur, water en klimaat
- **WAAR:** Voorne-Putten

Creatief samenwerken om doelen te halen

Een gedegen voorbereiding als basis voor je strategie, geeft nog geen garantie dat het gebiedsproces verloopt zoals verwacht. Wat doe je dan als deelgebiedsmanager?

'Al langer liep ik met het gevoel rond dat er iets moet veranderen in onze maatschappij; ons systeem is niet langer houdbaar. Een cruciaal onderdeel van deze grotere maatschappelijke hervorming ligt in het landelijke gebied. Als gebiedsmanager in het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG)* geloof ik dat ik daaraan kan bijdragen. Daarom ben ik in december 2023 begonnen als deelgebiedsmanager ZH-PLG in Voorne-Putten.

Tijdens eerdere ervaringen binnen de provincie Zuid-Holland ontdekte ik mijn fascinatie voor gebiedsprocessen. Hiermee kan ik een positieve bijdrage leveren aan de toekomst en mensen stimuleren om nieuwe ruimtelijke mogelijkheden te creëren. Wat ik bijzonder vind, is dat je beleidsmatig veel mooie ideeën op papier kunt zetten, maar dat de praktijk vaak anders blijkt. Het is een leerzaam proces om beleid in de praktijk te brengen en te zien hoe mensen erop reageren. Daarbij merk je vaak dat het anders werkt dan verwacht en dat er waardevolle ideeën uit het gebied komen waar je zelf niet aan gedacht had. Een gebiedsproces zie ik echt als een samenwerking met het gebied. Via die samenwerking kan beleid gevormd worden.

Mijn eerste maanden: van overzicht naar actie

Toen ik begon als deelgebiedsmanager, sprak ik met veel andere gebiedsmanagers om een goed beeld te krijgen van het gebied Voorne-Putten. Zo bleek dat het een complex gebied is, zowel door de verschillende stakeholders als door de opgaven die er spelen. Op het eiland zijn meer dan 235 agrariërs, twee gemeenten en partijen die natuur of recreatie beheren. Voor mij fantastisch: veel verschillende elementen om aan elkaar te knopen en waarin ik mijn creativiteit kwijt kan om problemen samen met alle verschillende stakeholders op te lossen.

Mijn tijd als deelgebiedsmanager – op moment van schrijven nog geen jaar – is tot nu toe een enorm hectische periode geweest. Er was veel onduidelijkheid over wat het Rijk ging doen omtrent het NPLG, maar tegelijkertijd was iedereen keihard aan het werk en werd er veel op de rails gezet. Ik weet nog dat ik dacht: wauw, waar ben ik beland? Tegelijkertijd wilde ik voor mezelf duidelijk krijgen hoe alles zich tot elkaar verhoudt. Zo moest ik uitzoeken wat precies de invloedssfeer van de provincie is, maar ook die van mij als deelgebiedsmanager. Ondertussen liepen er gebiedsprocessen, waren agrariërs niet blij vanwege de beperkende maatregelen van het Rijk, en hadden de natuurpartijen het gevoel dat we alleen maar aan het praten waren en niet vooruitkwamen.

Informatie verzamelen

Ik vond het belangrijk om overzicht te krijgen over het gebied, zowel intern als extern. Allereerst wilde ik intern, vanuit de provincie, weten wie betrokken was bij het gebied en hoe wij er als provincie in staan. Ik wilde goed voorbereid zijn en niet bij elke vraag het antwoord schuldig blijven omdat ik nog van alles moest uitzoeken. Daarom ging ik met

iedereen die vanuit de provincie bezig is met natuur, water en klimaat in Voorne-Putten om de tafel. We bespraken hoe wij als provincie tegen de opgaven aankeken en wat er nog moest gebeuren. Zo kreeg ik ook een goede band met de interne collega's waarmee ik samenwerk. Zij zijn verantwoordelijk voor de beleidsopgave van het gebied, en ik moet die vertalen naar de praktijk. Zo waren veel collega's druk met de stikstofopgave*, maar was nog niemand daar actief in het gebied mee bezig. Hier moest ik dus mee aan de slag.

'DEZE AANPAK VORMT MIJN BASIS VOOR HET BEDENKEN VAN EEN STRATEGIE'

Daarna ben ik het gebied ingegaan. Allereerst ging ik in gesprek met de twee gemeenten en de waterschappen. Ook zij zijn beleidsmatig bezig met de beleidsopgave en ik wilde graag weten hoe zij daartegenaan kijken, hoe het de afgelopen tijd in het gebied ging en waar de pijnpunten lagen. Voor elk gesprek plande ik een hele ochtend in, zodat we echt de tijd hadden. Daarnaast huurde ik een externe procesbegeleider in die al langer in het gebied werkte. Van hem leerde ik veel over de pijnpunten die hij had opgemerkt. Vervolgens maakten we samen een ronde langs alle stakeholders, zoals agrariërs en de natuur- en recreatiepartijen. Bij deze gesprekken lag de focus op hun drijfveren en hun positie in het proces, daarnaast was dit ook een manier om de mentaliteit in het gebied te begrijpen, waarbij ik echt luisterde en doorvroeg.

Deze aanpak, waarbij ik intern en extern zoveel mogelijk informatie verzamelde over het gebied, vormt mijn basis voor het bedenken van een strategie voor het gebied.

Van crisis naar hernieuwd vertrouwen

Gebiedsprocessen zijn uitdagend. Niet alles is concreet, er kunnen onverwachte dingen gebeuren waarop je geen grip hebt, en het vertrouwen is snel weer weg. Zo word je soms onaangenaam verrast door het Rijk. Volgens het Rijk was de waterkwaliteit in Voorne-Putten dermate slecht, dat per direct de derogatie* werd ingetrokken. Dit betekende dat agrariërs van de ene op de andere dag niet langer gebruik mochten maken van de derogatie, zonder tijd om zich hierop voor te bereiden.

Je kunt je voorstellen dat dit insloeg als een bom. Het zorgde voor enorme onrust in het gebiedsproces en veel mensen waren boos. Wat het moeilijker maakte, is dat een maand eerder de gedeputeerde het gebied bezocht en dit toen niet bekend was, dus niet ter tafel is gekomen. Maar de betrokkenen dachten: jullie zijn toch van de overheid, ga mij niet vertellen dat de gedeputeerde het toen niet wist. Hierdoor raakten zowel de agrariërs als ikzelf veel vertrouwen kwijt in de provincie. Maar omdat er vanuit het gebied geen onderscheid werd gemaakt tussen de verschillende overheidsinstanties, keek men mij hier ook op aan.

Hoe kom je weer samen vooruit?

Om het vertrouwen weer terug te winnen, ben ik het gesprek aangegaan. Ik heb heel zorgvuldig geluisterd naar wat ze te zeggen hadden. En begreep heel goed dat ze boos waren; ik zou hetzelfde voelen als ik in hun schoenen stond. Na het gesprek ging ik bedenken waar mijn invloedssfeer ligt en hoe ik ervoor kon zorgen dat we weer samen vooruit konden gaan. Ik ben altijd eerlijk geweest. Ik heb aangegeven wat ik wel en niet kon doen en heb duidelijk gemaakt dat ik de problemen niet volledig voor hen kon oplossen. Het enige dat ik hen kon beloven, was dat ik mij 100 procent zou inzetten.

'EEN BRIEF AAN DE GEDEPUTEERDE OVER ALLES WAARMEE ZE HET NIET EENS WAREN'

Ook heb ik de agrariërs aangeraden om een brief te schrijven aan de gedeputeerde met daarin alles waarmee ze het niet eens waren. Zo'n brief bood mij een kans om zaken intern weer in beweging te brengen. De gedeputeerde ging vervolgens om de tafel met een aantal agrariërs en ook ik was daarbij aanwezig. Hierna keerde de rust in het gebied terug en de agrariërs haakten weer aan bij het gebiedsproces. Ik merkte dat ze wisten dat ik er voor hen was vanuit de provincie doordat ze weer naar mij toe kwamen met hun vragen, dat was heel fijn. Vanuit dit herwonnen vertrouwen konden we weer constructieve gesprekken voeren, waarin we het niet altijd met elkaar eens hoefden te zijn, maar elkaar wel begrepen.

Plezier in chaos

Ik voel dat ik als gebiedsmanager echt het verschil kan maken, maar dit proces verloopt niet zonder uitdagingen. Vaak komen er spanningen naar voren omdat mijn beslissingen beperkingen of nieuwe onzekerheden kunnen brengen voor bepaalde partners in het gebied. Daarom is het cruciaal om goed te blijven luisteren, bijvoorbeeld naar een agrariër die stikstof moet reduceren. Ik zoek altijd naar manieren om zo soepel mogelijk gestelde doelen te halen en het beleid uiteindelijk acceptabel te maken voor iedereen.

Als gebiedsmanager is het de kunst plezier te vinden in deze complexe gebiedsprocessen en om met tegenslagen te kunnen omgaan. Ik omarm de chaos en ben creatief in het vinden van oplossingen.'

16.

Deze tekst werd geschreven door Mara de Pater en is onderdeel van een meer-dan-mens rollenspel dat o.a. gespeeld werd bij de Provincie Zuid-Holland in december 2025.

● **WIE:** watersnip, cranberry, zwarte els

● **WAT:** belang vogel, gewas, boom voor veenweidegebied

● **WAAR:** provincie Zuid-Holland

Gebieden als meer-dan-menselijk samenspel

Een gewas en een boom vertellen over zichzelf, hun rol in natuur en ecosysteem en hun betekenis voor het gebiedsproces in veenweidegebied.

Boeren, beleidsmakers, natuurbeschermers, gebiedsmanagers en bewoners zijn niet de enigen met invloed op het gebied en met een belang in de gebiedsprocessen. De gebieden kun je zien als een samenspel van relaties tussen mensen, tussen mens en natuur en binnen het ecosysteem. Hoe de gebieden over de eeuwen gevormd en veranderd zijn, hangt van afhankelijkheden aan elkaar. Dat in veel veenweidegebieden nu (melk)vee loopt, komt omdat menselijke activiteit en veranderingen in het ecosysteem eeuwenlang zijn samen gegaan. Zou het dan niet logisch zijn om ook een aantal niet-menselijk actoren te horen? Zoals de watersnip die de lente en zomer in de natte veenweides doorbrengt, de cranberry waarmee boeren experimenteren als alternatief gewas in veenweidegebieden of de zwarte els, die een belangrijke functie in het ecosysteem van de veenweidegebieden heeft.

Watersnip

‘Skrètsj ... skrètsj ... Als watersnip is dit veenweidegebied een aantal maanden per jaar mijn thuis. Na een lange reis vanuit Zuid-Spanje land ik in maart in de graslanden, waar ik het liefst mijn poten volledig in het water of de modder heb. In die natte, slappe grond kan ik insecten, wormen en andere bodemdieren vinden. En dan is het wachten op een vrouwtje om het broedseizoen mee door te brengen. Elk jaar wordt het rustiger, want er zijn steeds minder andere watersnippen. Eerst vond ik dat niet zo erg; ik leef het liefst alleen. Maar de lol was er snel af toen ik merkte dat het steeds moeilijker werd een vrouwtje te vinden. De graslanden waar ik het liefst vertoef, worden steeds minder

geschikt voor ons. Het ontwateren en bemesten maakt het voor mij moeilijker om goed te foerageren en een plek te vinden om te broeden. Als ik en mijn mede weidevogels met veel zijn betekent dat het bodemleven goed is. En een goed bodemleven zorgt weer voor een gezond ecosysteem.

Cranberry

‘Als cranberry is dit veenweidegebied een interessante plek om te groeien. Nadat ik in het vroege voorjaar werd geplant, raakte ik langzaam gewend aan de modderige, vochtige grond van dit gebied. Mijn wortels vinden hun weg door de veengrond, waar ik het water goed kan vasthouden en de zuurgraad ideale omstandigheden biedt voor mijn groei. De laatste jaren wordt mijn teelt steeds meer gewaardeerd in Nederland. Ik ben een gewas dat zich goed leent voor het herstel van veenland, en door een hoog waterpeil kan ik bijdragen aan het verminderen van CO₂-uitstoot. Toch is mijn aanwezigheid niet zonder uitdagingen. De boeren die mij verbouwen, moeten zorgen voor een constante vochtigheid. Maar te veel bemesting, zoals in traditionele melkveehouderijen, kan mijn groei verstoren.’

Zwarte els

‘In een bos zou ik misschien niet de grootste boom zijn, dat geef ik eerlijk toe, maar in de graslanden toren ik boven iedereen uit. Al bijna een eeuw heb ik het overzicht over deze uitgestrekte velden. Samen met mijn partner in crime, de bacterie *Frankia alni*, zorg ik voor de binding van stikstof uit de lucht. Hierdoor kan ik overleven op arme grond en verrijk ik de bodem – wat andere plant- en diersoorten weer ten goede komt. Ik sta graag in de buurt van sloten, waar ik vaak werd geplant omdat mijn wortels zorgen voor stevigheid van de oever. Bovendien bied ik schaduw en beschutting, waardoor ik een toevluchtsoord ben voor allerlei dieren, van insecten en vogels tot zelfs koeien. Mijn bloemen trekken bijen en andere bestuivers aan, en mijn vruchten vormen een belangrijke voedselbron voor vogels in de winter.’

17.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Isis de Wit met Maarten Prins, programmamanager van Greenport Duin- en Bollenstreek, in mei 2024.

WIE: Maarten Prins, programmamanager van Greenport Duin- en Bollenstreek

WAT: transitie bloembollenteelt

WAAR: Duin- en Bollenstreek

Meegaan in de transitie of een openluchtmuseum met bloembollen?

Telers met kleine percelen, op korte afstand van wonen, natuur en recreëren, dat vraagt om bewust bezig zijn met maatschappelijke ontwikkelingen en transitie. Voor het behoud van landelijk gebied en een ecosysteem waarin essentiële elementen met elkaar verbonden zijn.

'Ik zie de Duin- en Bollenstreek als de groene longen van omliggende grote steden zoals Haarlem, Leiden en Den Haag. Het gebied is van oudsher een iconisch agrarisch gebied, waar veel partijen rondom de bloembollenteelt zijn geclusterd. Tegelijkertijd is het ook een toeristische trekpleister, met de Keukenhof die jaarlijks meer dan een miljoen bezoekers trekt. Zonder de bloembollenteelt zou de Keukenhof niet bestaan. Daarnaast is de samenwerking tussen de gemeenten in het gebied sterk. Er is veel begrip en ruimte voor zowel natuurbehoud als ondernemerschap. De gemeenten stellen zich verbindend op, waardoor ze elkaar en de provincie goed weten te vinden. Toch verandert het gebied. Het is niet langer het grootste productiegebied van bloembollen in Nederland. Dit roept veel dilemma's op over wat nu en in de toekomst de identiteit van de Duin- en Bollenstreek zal zijn.

Strijd om ruimte

Vergeleken met andere gebieden is de ruimte in de Duin- en Bollenstreek schaars. Van iedere vierkante meter in dit gebied vinden we iets: moet het worden gebruikt voor bollenteelt, natuur, of misschien een combinatie van beide? Daarnaast zijn er ook projectontwikkelaars die handenwrijvend denken: "Hier kan ik een hoop huizen bouwen." Uiteindelijk kun je het maar één keer vol bouwen. Daarom merk ik dat steeds weer dezelfde discussie naar voren komt: is deze schaarse grond nog wel nodig voor bloembollenteelt? Telers zeggen terecht tegen mij: "Als dit volgebouwd wordt, dan wordt onze bedrijvigheid te klein."

'ZODRA MEERDERE TELERS VERTREKKEN, KAN HET ECOSYSTEEM INSTORTEN'

Ik zie dit gebied als een ecosysteem waarin verschillende elementen met elkaar verbonden zijn en samenleven. Je hebt grond, arbeid, geld, kennis en infrastructuur. Als één teler weggaat, verandert er niet veel binnen het ecosysteem. Maar zodra er meerdere telers vertrekken, verdwijnt ook de rest van de bedrijvigheid. Hierdoor verdwijnen essentiële elementen zoals kennis en geld, waardoor het ecosysteem kan instorten. Klimaatverandering maakt het systeem ook kwetsbaar, de hoeveelheid water die beschikbaar is en de verzilting hebben direct invloed op de teelt.

Bewustwording en verantwoordelijkheid

Als je een teler bent in Flevoland, dan beschik je vaak over grote stukken land waar je – extreem gezegd – kan doen en laten wat je wilt. In de Duin- en Bollenstreek daarentegen is dat anders.

Hier zijn percelen gemiddeld kleiner en op korte(re) afstand van wonen, natuur en recreëren. Iedereen ziet wat er gebeurt en overlast kan eerder ontstaan. Daardoor zijn met name jonge telers zich sterk bewust van hun omgeving. Een jonge teler zei eens tegen mij: "Als ik niet communiceer dat er biologisch afbreekbare middelen in mijn spuittank zitten, hoe zal de omgeving dit dan weten?" Ik zie het als een positieve ontwikkeling dat telers hier bewust over nadenken en goed beseffen dat ze deel uitmaken van de samenleving.

Telers en transitie

De afgelopen jaren zijn er duidelijke signalen geweest dat mensen zich zorgen maken. Dat is een nieuwe ontwikkeling. Denk aan de rechtszaak die omwonenden hebben aangespannen tegen leliekwekers in Drenthe, of de protesten van Extinction Rebellion bij de opening van de Keukenhof en het Bloemencorso in 2024. Daarbij draait het om het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Nu is de vraag of de telers in staat zijn om deze maatschappelijke veranderingen op tijd te zien. En zijn ze bereid om deze veranderingen te omarmen en erover in gesprek te gaan? Voor de Greenport is duurzaamheid een belangrijke pijler waar we geld en energie in stoppen.

'IK MAAK ME OPRECHT ZORGEN OVER WAT IK SIGNALEER'

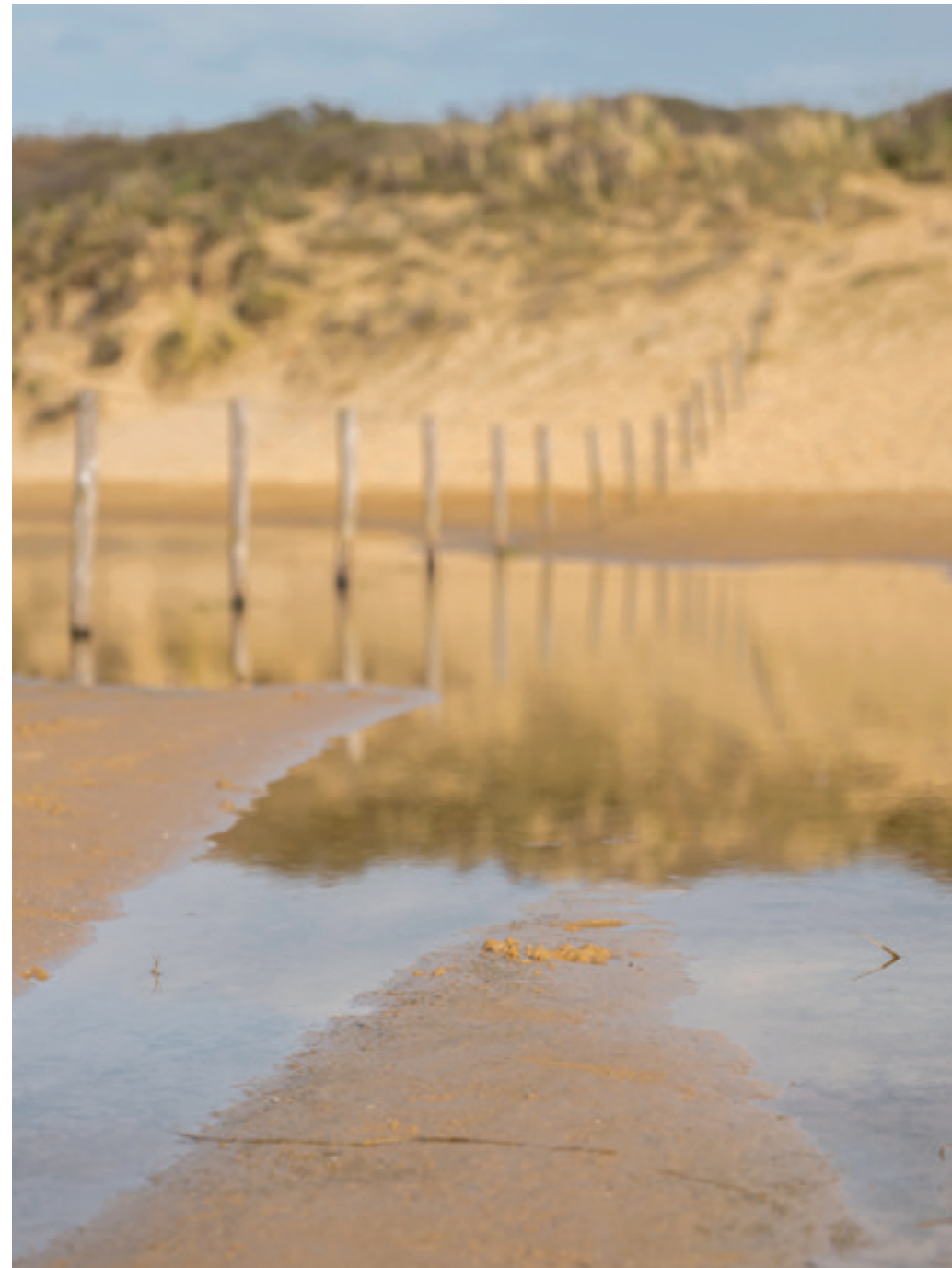
In mijn rol binnen de Greenport trek ik aan de bel bij mensen. Waarbij ik maatschappelijke ontwikkelingen benoem die ik signaleer, en zeg: "Jongens, hier zullen jullie echt iets mee moeten doen." Natuurlijk vind ik dit spannend, want misschien zeggen ze wel dat ik me er niet mee moet bemoeien, of dat het heel makkelijk praten is vanaf de zijlijn. Maar ik doe dit, omdat ik me oprecht zorgen maak.

Toekomstperspectieven

Ik merk dat we toe zijn aan de volgende stap, waarbij we kijken naar welke waarden er nog meer mogelijk zijn voor telers. Voor deze transitie zijn nieuwe verdienmodellen en maatschappelijk draagvlak cruciaal. Denk aan telers die ook landschapsbeheerders worden; de jonge generatie staat hiervoor open. Bij de Greenport werken we samen met de KAVB (Koninklijke Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur) om de transitie en de waarden echt bottom-up te ontdekken. Zo hebben we demovelden waar we met de jonge ondernemers natuurinclusief telen. We willen niet alleen zelf experimenteren, maar ook andere telers inspireren.

Een andere mogelijke route is de precisielandbouw*: om in plaats van steeds zwaardere machines en trekkers juist meer te gaan werken met de natuur. Deze projecten zijn meerjarig, omdat je tijd nodig hebt om dingen uit te vinden. Ik merk dat de sector het spannend vindt om duidelijke doelen af te spreken. Want ja, dan kun je er ook op worden afgerekend. Tegelijkertijd, als je dat niet doet, ben je hard aan het trainen, maar waarvoor? Dan blijft de transitie een illusie.

Een ding is zeker, als we de transities niet omarmen en niets veranderen, vrees ik dat de streek een openluchtmuseum wordt. Dan telen we bollen voor de toeristen, maar is de echte agrarische economie, met de bijbehorende cultuur, verdwenen. En als het landelijke gebied verdwijnt, zullen er veel meer huizen worden bijgebouwd en zal er een nieuwe dynamiek ontstaan.'

18.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Rianne van Zandbrink en Marleen Buizer met Teunis Jacob Slob, in oktober 2024. Dit verhaal is geschreven door Marleen.

● **WIE:** Teunis Jacob Slob, biologische melkveehouder, lid coöperatie biologische winkel en bestuurder VIC (Veenweide Innovatiecentrum)

● **WAT:** biologische boer, agrarisch natuurbeheer, gebiedscollectief

● **WAAR:** Noordeloos

Als collectief de leiding nemen

Het gebied verandert, net als het boerenbedrijf, de boer zelf en de inzichten. Als collectief kun je vanuit bewustwording aan het roer gaan staan en door integrale samenwerking doelen halen in agrarisch natuurbeheer.

'Jullie zijn hier bij mij in de Alblasserwaard, een behoorlijk besloten gebied. Ieder dorp heeft zijn eigenaardigheden. Het is hier kerkelijk. Op zondag doet niemand praktisch werk, ook niet als je niet-gelovig bent. Het gebied liep vroeger om de zoveel jaar onder water, dan was er armoede en weinig te eten. Dat is nu natuurlijk niet meer zo. Maar je ziet hier wel heel concreet dat Nederland langzaam onder water zakt. Er is ook veel veranderd. Eerst verbouwden we hier graan en hennep waarvan touw werd gemaakt, dat gaat nu niet meer door het hoge water. De percelen zijn lang en smal gebleven zoals vroeger, maar door de ruilverkaveling zijn de percelen nu beter rond het bedrijf gepositioneerd en hebben we veel meer land. Toen we hier begonnen hadden we 14 hectare en ruim 1,5 hectare pachtgrond. We hebben nu 90 hectare grond in eigendom en daarbij huren we hieromheen nog 50 hectare. Daarnaast hebben we nog ongeveer 95 hectare beheergrond.

Gedrild door standaard onderwijs

Net als het bedrijf, ben ik zelf ook veranderd. Ik ben in het verleden gedrild om grond, arbeid en kapitaal uit te buiten. Dat kwam uit het standaard onderwijs, en voor een deel is dat niet veranderd. Het draait om produceren, de kostprijs in de hand houden en maximaliseren. Daar heb ik vol vuur en vlam aan meegedaan. Als gezien wordt dat

TEUNIS JACOB (RECHTS) EN NELIE SLOB

natuurwaarden teruglopen, is de logica, ook nu nog vaak: oh, dan kopen we een stuk grond van die boer en dan geven we dat aan een terreinbeheerder, met een zak geld, en dan hebben we het natuurprobleem opgelost. Maar het probleem van de intensieve productielandbouw is daarmee natuurlijk niet opgelost. De integrale visie ontbreekt. Ik vind het veel interessanter als het zo gestuurd kan worden dat als een boer stopt, de grond weer gebruikt kan worden voor landbouw, maar dan op een manier die goed is voor mens, dier en omgeving.

Buitenlands bezoek

In het kader van de wereldvoedseldag kregen we hier in de jaren tachtig bezoek van mensen uit Midden- en Zuid-Amerika en het Caribisch gebied. We bespraken de gevolgen van de Nederlandse vormen van landbouw – en de overproductie die daarmee gepaard ging – op boeren elders. Mijn belangstelling voor alternatieve combinaties van landbouw en natuur is toen enorm gegroeid. We waren op ons bedrijf al een beetje bezig met weidevogels en slootkantbeheer. Dat hebben we toen verder op de rit gezet. Mijn gezin is daar ook bij betrokken.

Omschakelen naar biologisch

Inmiddels is ons bedrijf al heel lang biologisch. We nemen allerlei initiatieven die erop gericht zijn anders te boeren. Mijn grootste enthousiasme gaat uit naar de mogelijkheden van ruilverkaveling. En dan niet een vorm van ruilverkaveling om gewone bedrijven alleen maar te laten groeien, maar om initiatieven te ondersteunen die erop gericht zijn natuur en landbouw te combineren. Ons eigen bedrijf heeft destijds enorm geprofiteerd van de ruilverkaveling. De Rijkslandbouw voorlichtingsdienst zei: “Jij moet melken en de minister zorgt er wel

voor dat de melk afgezet wordt.” Maar er kwam bij ons wel een nieuw inzicht: we wilden natuur en landbouw beter combineren.

‘IK DRAAG GRAAG BIJ AAN DE EHS, ALS BOER EN ALS BESTUURDER’

Die omschakeling was niet eenvoudig. Maar het hielp dat de overheid inging op ons voorstel om in plaats van grond aan te kopen voor de Ecologische Hoofdstructuur* (EHS), grond aan te wijzen waar wij aan natuur en landschap konden gaan doen. Ons initiatief werd de eerste pilot particulier natuurbeheer onder Jozias van Aartsen. We konden omschakelen naar biologisch door het extra voer dat we van dat land hadden voor de koeien. Tegelijkertijd deden we aan natuurbeheer. Dus dat was fantastisch. Daar draag ik graag aan bij: als boer, en door mee te besturen.

Ruilverkaveling

De ruilverkaveling, gekoppeld aan een boerengrondbank zie ik nu echt als een manier om er weer schwing in te brengen. Toen we op vakantie waren in Drenthe, probeerde ik dat idee eens uit door het te delen met een andere boer. Er was een open dag van de LTO en we waren er eigenlijk al voorbij gefietst. Maar we bedachten ons en zijn toen toch op bezoek gegaan bij een vader en een zoon die net een nieuw bedrijf hadden gebouwd, dat ze graag lieten zien. Ik zei: “Stel dat ik 20 hectare grond ter beschikking heb, kunnen we dan zakendoen, zouden jullie dat willen? Dan mag je niet uitbreiden in aantal koeien, hè, want dan is het niet spannend.” De vader zei: “We hebben eigenlijk de stal nog niet vol.” Maar de zoon wilde het toch wel proberen, omdat hij de belangstelling voor maatschappelijke diensten

zag groeien. Daarmee kun je een license to produce opbouwen. En eigenlijk ben ik nog niemand tegengekomen die het niet zou willen, ook omdat met zo'n grondbank een langetermijnperspectief geboden wordt. We zijn nu volop bezig met het uitwerken van een boerengrondbank in de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden. We hopen binnenkort te beginnen met proefdraaien.

'MET MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN KUN JE EEN LICENSE TO PRODUCE OPBOUWEN'

Je moet dan wel goede afspraken voor verduurzaming maken. Er was hier in de buurt een boer die zou stoppen. Ik was er voorstander van dat dit zou gebeuren via een soort ruilverkaveling met voorwaarden aan het toekomstig grondgebruik. Maar het kwam niet rond in mijn tijd als wethouder omdat het ingewikkeld lag bij de provincie. En daarna is precies gebeurd wat ik vreesde: het land is tegen marktwaarde verkocht aan verschillende boeren die de gemaakte kosten nu weer terug proberen te verdienen door meer koeien te melken. Een gemiste kans.

Den Haneker

Plannen maken voor natuurbeheer doe ik niet alleen. Onze vereniging Den Haneker speelt daar ook een rol in. Er was destijds ook een plan van de provincie, een nieuw voorontwerp Streekplan Zuid-Holland Oost zoals dat heette, met een nieuwe planologische indeling van het gebied. Ze bedachten dat er 600 hectare reservaatgrond voor de weidevogels moest komen. Er zat een soort wassen-neus-democratie-aspect aan vast met een bezwaarschriftenprocedure. Toen hebben wij met de boerengroep uit Wageningen uitgewerkt hoe we met een aantal boeren via agrarisch natuurbeheer dezelfde doelen konden halen als de provincie voor ogen had via het reservaat. Het voorontwerp werd in

de ijskast gezet en wij gingen in het gebied aan slag. Dat is nu dertig jaar geleden. Het is een mooi voorbeeld van wat je als gebied kunt organiseren en bewerkstellingen vanuit een stukje bewustwording en betrokkenheid.

Al heel wat stappen gezet

Voor een deel bestaat dat gevoel hier nog steeds. We willen ook meedenken in de discussies die door de provincie worden georganiseerd over het Provinciaal Programma Landelijk Gebied. Wij maken een plan en de gebiedsmanager kan dan faciliteren daarin. Er zijn intensief keukentafelgesprekken gevoerd, ook over het beschikbaar hebben van mensen voor deelname aan gesprekken en de vergoedingen daarvoor. We willen dat de PAS-problematiek eerst wordt opgelost. De vijf jaar is binnenkort voorbij, en als de PAS-melders in dit gebied geen natuurbeschermingsvergunning voor beheer krijgen, dan zijn ze vogelvrij verklaard. Daar zitten we middenin.

'DE PAS-PROBLEMATIEK MOET OPGELOST, ANDERS ZIJN PAS-MELDERS STRAKS VOGELVRIJ'

Ondertussen is er een groep van zo'n twintig mensen toch met de plannen bezig zijn. We hebben een beetje gekeken naar een stikstofbank en hoe we daarmee kunnen omgaan, en ook naar groenblauwe dooradering. Het gebiedscollectief agrarisch natuurbeheer heeft daar een soort aanbiedingsplan voor gemaakt. Dus er zijn wel al wat stappen gezet. In de tussentijd, nu het NPLG gestopt is, moeten we alleen geduld hebben, en een beetje blijven roeren en aan het roer blijven. Want als overheden geen goed idee hebben, dan moeten we er zelf mee komen.

Gebiedscollectief Alblasserwaard Vijfheerenlanden

Ook Den Haneker is veranderd. De overheid dwong een reorganisatie af die leidde tot grotere collectieven, waardoor er een overgang was naar veertig collectieven, verspreid over heel Nederland. Den Haneker werd onderdeel van één van die collectieven, het Gebiedscollectief Alblasserwaard Vijfheerenlanden. We waren best positief met inhoudelijke discussie bezig, terwijl ernaast ook een groep ontstond die zich afvroeg wat het opleverde. Die zijn bij elkaar gekomen. Het kostte Den Haneker moeite zich daarin te blijven manifesteren. Den Haneker had ook meer burgers erin. Die anderen zitten natuurlijk dichter op de boer qua regelgeving, uitvoeringsorganisatie en vergoedingensystematiek. Als wij iets afspreken, doen we dat nu met het collectief en niet met Den Haneker. Dat is wel een klein beetje jammer, maar zulke dingen gebeuren.

‘WE MOETEN ONS PAD BLIJVEN VOLGEN: WIJ KUNNEN OOK NATUURBEHEER DOEN’

Het agrarisch natuurbeheer kreeg ook tegengas. Er werd gezegd dat je een gevaar voor jezelf en je omgeving was als je voor agrarisch natuurbeheer koos. Maar aan de andere kant was het aan ons om het idee te doorbreken dat wij als boeren geen natuur zouden kunnen beheren. Nou, en dat is ook gelukt. We moeten ons pad blijven volgen – laten zien dat wij ook natuurbeheer kunnen doen. Ik heb nog een nieuw plan – een stuk land gebruiken voor agroforestry. Laten we even buiten gaan kijken!’

19.

Dit verhaal, geschreven door Marleen Buizer, is geïnspireerd op gesprekken en sessies met verschillende boeren in de provincie Zuid-Holland. Het werd op 8 januari 2025 gepresenteerd aan ambtenaren van de provincie als voeding voor verder gesprek.

● **WIE:** biologische melkveehouder

● **WAT:** agrarisch natuurbehoud, biologisch boeren

● **WAAR:** provincie Zuid-Holland

Tussen gebied en grotere krachten

Doorgaan met intensieve productie is geen optie, maar lijkt soms een vanzelfsprekendheid, net als het zoeken naar technische oplossingen. Die vanzelfsprekendheden mogen vaker bevraagd worden.

Soms had Johan het gevoel dat zijn hoofd explodeerde. Het zat zo vol met ideeën. In het verleden hadden hij en zijn gezin veel baat gehad bij die ideeënrijkdom. Aangemoedigd door het traditionele onderwijs was hun bedrijf eerst gericht geweest op schaalvergroting en intensivering* van de productie. Zoveel mogelijk melk moest er door die koe. Maar gaandeweg hadden ze de overstap gemaakt naar biologisch, een agrarische natuurvereniging opgericht, en zelfs samen land gekocht om meer te kunnen met natuur. Ze waren ook gaan werken met 'hulpboeren': mensen met afstand tot de arbeidsmarkt die een nuttige rol konden spelen op de boerderij en zo ervaring op konden doen.

Het was gewoon niet logisch geweest, om in hun gebied – waar het water van overal kwam – door te gaan op de oude voet van intensieve productie. Het was goed, vond Johan, dat meerdere mensen zich via de vereniging aansloten bij hun ideeën, ook burgers, om nieuwe paden te zoeken voor de landbouw. Hij had er lol in om die nieuwe aanpakken ook echt in de wereld te zetten. Althans, dat te proberen. Want het was niet eenvoudig, maar wel mooi om te zien als het lukte.

Niet vanzelfsprekend

Wat voor Johan als een paal boven water staat, is dat komen tot verandering niet alleen een kwestie is van 'meten is weten', maar wezenlijk van politieke aard is. Er liggen politieke keuzes aan de verandering ten grondslag. Zelf is hij ook politiek actief, en hij volgt wat er in en rond het Malieveld gebeurt op de voet. Het boeren in dit gebied ziet hij in veel breder, 'politiek', opzicht. Daarmee bedoelt Johan, dat heel veel van wat nu als vanzelfsprekend wordt gepresenteerd, dat eigenlijk helemaal niet is. Zoals de intensivering van de landbouw, die vindt hij geen noodzakelijkheid. Of de vanzelfsprekendheid waarmee vaak gekozen wordt voor technische oplossingen. Of dat men per se uitgaat van de noodzaak van groei, of van de opvatting dat het beter zou zijn om grond van boeren op te kopen als er natuur gerealiseerd moet worden.

TRANSITIES BEWERKSTELLIGEN DOOR DE KEUZES HELDER OP TAFEL TE LEGGEN

Eigenlijk vindt Johan dat al die vanzelfsprekendheden maar eens goed besproken moeten worden. Dát bedoelt hij, met politiek. Haha, met de natuurvereniging hadden ze mooi laten zien dat je wel degelijk andere keuzes kon maken, dat niet alles zo vanzelfsprekend was, dat zij ook aan natuur konden werken! De keuzes helder op tafel leggen, schijnbare vanzelfsprekendheden verkennen en bevragen, dat zou volgens Johan vaker moeten gebeuren om transitie te bewerkstelligen.

Boer en bedrijf in ontwikkeling

Johan leefde al zijn hele leven in dat mooie gebied met overal water. Het was belangrijk voor hem en zijn gezin. Ze hadden er zo hun eigen

manier van doen, met gewoontes en tradities. Toch stelde hij weleens vragen bij dat zo centraal zetten van 'gebieden', zoals je zag in het beleid voor het landelijk gebied. Als hij erover nadacht, dan waren zijn inzichten het meest gekanteld toen hij naar aanleiding van een debat op televisie ging nadenken over de effecten elders van de Nederlandse manier van voedsel produceren. Samen met een aantal andere gebeurtenissen werd dat debat voor Johan de aanjager om zijn bedrijf anders in te richten. Johan las veel, en leerde veel van anderen, hij ging naar open dagen op andere bedrijven, besprak er denkbeelden, en ontwikkelde weer nieuwe ideeën, bijvoorbeeld over agroforestry*. Hij voelde zich ook afhankelijk van anderen, buiten zijn gebied. De boeren in zijn gebied hadden zich lokaal wel georganiseerd, maar als een goed idee geen steun ondervond vanuit instellingen, dan werd het vechten tegen de bierkaai.

De hele keten betrekken

Wat hem feitelijk belangrijker leek dan het gebiedsproces, was wat er plaatsvond in de keten. Gebeurde daar wel genoeg om te verduurzamen? En heel soms vroeg hij zich af of de gebiedsprocessen geen afleidingsmanoeuvre waren voor het aankaarten van veranderingen die groter waren. Hij bleef meedoen in het gebiedsproces, want als je dat niet deed werd er straks misschien óver je beslist. Initiatiefrijk als hij was, besloot hij daar eens over te beginnen bij de provinciale gebiedsmanager, hoe heet ze ook alweer, de opvolger van Manon. Die gebiedsmanager zat tussen hete vuren met aan de ene kant de onzekerheden en politieke wispelturigheden vanuit de organisatie, en aan de andere kant de mensen zoals hij, met zijn hoofd bomvol ideeën, ervaringen en zorgen over de toekomst. Misschien konden ze een plan maken dat niet alleen veranderaars in het gebied betrok, maar ook de grotere krachten.

20.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Renee ten Dam met Martine Leewis, procesbegeleider in het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland Veenweide. De namen in dit verhaal zijn gefingeerd.

● **WIE:** Martine Leewis, procesbegeleider in het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland Veenweide

● **WAT:** Natura-2000, bodemdaling, stikstof, toekomstvisie

● **WAAR:** polders in het Veenweidegebied

Vanuit emotie de oversteeek maken in de taal van het gebied

In gesprek gaan vanuit Theorie U betekent transformatie bereiken op onderliggende gevoelens en betekenis. Een procesbegeleider over fundamentele waardering voor de ander in gebiedsprocessen.

'Ik ben ooit begonnen met een studie geschiedenis. Voor mijn afstudeerscriptie over de kolonisatie van Egypte door de Engelsen, besloot ik Arabisch te leren. Niet het Hoog-Arabisch van de Koran, maar het alledaags gesproken Egyptisch Arabisch. Met behulp van zowel Britse als Egyptische kranten probeerde ik te begrijpen hoe het besluit om een ander land binnen te vallen tot stand komt: op welke aannames is zoiets gebaseerd? Vijfendertig jaar later en allerlei zijwegen verder kan ik in mijn rol als procesbegeleider nog steeds heel veel met de vragen van toen. Hoe werkt betekenis geven? Hoe werken vooroordelen? En hoe werkt dat door in besluitvorming? Wat moet een wethouder snappen van de boeren in zijn gebied om verkiezingsverlies te kunnen begrijpen? Die vragen interesseren mij nog steeds enorm.

Boeren nemen initiatief

Ik kan je verzekeren dat ik een hele leuke baan heb. Zo ben ik nu betrokken bij verschillende gebiedsprocessen. Eén daarvan ligt onder de rook van Amsterdam. Het is een bekend fietsrondje voor actieve Amsterdammers. Je kan deze polder eigenlijk alleen in met

laarzen of een trekker. De enige weg ligt aan de buitenkant. In het hart ervan vind je een natuurreservaat. De landschapsarchitecten van de provincie die toekomstvisies ontwikkelden voor deze polder, zagen een gebied met een belangrijke recreatieve en natuurfunctie, vlak bij het nabijgelegen Natura 2000-gebied. Ze wisten dat het slecht gaat met deze natuur en stelden voor om er gewoon een moeras van te maken.

Qua watersysteem zou dat prima werken. Als je kijkt naar de kaart, de beleidsdoelen waar ze mee bezig waren en inmiddels ook de stikstofdepositie, dan is het in de logica van het provinciehuis heel verstandig om van deze grond een overgangsgebied tussen natuur en agrarisch land te maken. Voor de boeren in het gebied kwamen deze plannen echter als een schok. Dat was een belangrijke drijfveer om in beweging te komen. De boeren zijn zelf een gebiedsproces gestart, en hebben ons uitgenodigd om mee te doen.

‘ER WONEN MEER MENSEN IN DEZE POLDER, DIE MOETEN WE OOK BETREKKEN’

Een ander proces is juist geïnitieerd door de provincie. De houding is daardoor afwachtender. Boeren komen wel naar de avonden, maar ook gewoon om erbij te zijn en eens te horen wat de provincie heeft bedacht. Het is voor mij makkelijker als ik echt de spreekbuis van de boeren ben. Daarbij denk ik vanuit mijn vak als mediator en procesbegeleider soms wel: wacht even, er wonen nog veel meer mensen in de polder. Wordt het niet eens tijd hen hier ook bij te betrekken?

De taal van het gebied leren

Net zoals ik tijdens mijn studie aanvoelde dat ik Arabisch moest gaan studeren, wist ik dat ik ook hier eerst de taal zou moeten leren. De mensen leren kennen, familierelaties begrijpen, weten wie er ruzie hebben. Dat is je wereld waarmee je vertrouwd moet raken. Dat kost heel veel tijd. Je moet het ook echt leuk vinden. Gewoon praten aan de keukentafel, vertrouwen winnen en hopen dat je uiteindelijk wordt toegelaten tot de appgroepen. Dat je welkom bent in hun wereld. Dat is ook iets belangrijks voor partijen die een gebiedsproces willen initiëren. Als je denkt dat dat wel kan met vier uur per week, vergeet het maar. Zonder de bereidheid je onder te dompelen, kom je er niet tussen. Maar zodra je dat wel doet, ga je stappen zetten.

‘BOEREN ZIJN ZOWEL FAMILIE VAN ELKAAR EN BEKENDEN, ALS ELKAARS CONCURRENTEN’

Vervolgens denk je misschien: ik ga dat even netjes systematisch aanpakken. Er zitten een twintigtal veehouders in deze polder. Dan ga ik bij allemaal langs en heb ik weer een belangrijke stap gezet. Dat klopt ook, maar tegelijkertijd komen die veehouders bij elkaar het erf niet op. Ze zijn familie en kennen elkaar, maar zijn ook elkaars concurrenten en hebben vaak heftige oordelen over elkaar. Melkveehouders gaan daar mee om door zich niet zo met elkaar te bemoeien.

Community building is dus ook een belangrijk onderdeel van het proces. Dat ga ik natuurlijk nooit zo tegen die mannen zeggen, maar het is wel wat je doet.

Melkrobot

Een mooi voorbeeld daarvan viel mij op tijdens een van de gebiedsprocessen waarin we als polder kijken naar wat we kunnen doen aan het stikstofprobleem. We komen altijd bij elkaar op de boerderij van Gerard, een wat klassieke boer die veel met recreatie doet. Wilco en zijn neef Arjan zijn twee jongere boeren. Ze hebben een stevige agrarische opleiding en zijn dol op techniek. Tijdens een van de vergaderingen wordt Gerard steeds stiller.

Ik zeg: "Gerard, volgens mij zit jij niet lekker in de wedstrijd, wat is er?"

"Ja ... nou ..." hij bromt en wijst uit het raam. "Ze zijn die stal aan het verbouwen. Ik ben er nu gewoon helemaal klaar mee."

Er staan buiten inderdaad van die grote heimachines. Ik zeg: "Laten we even gaan lopen, wat is er?"

"Nou, ik loop hier mijn stinkende best te doen, vee op te geven om stikstofruimte te creëren, en hij pikt 'm gewoon in. Dus hoezo zijn we hier samen in een proces? Hij heeft zo meteen meer koeien dan ik en verdient meer, omdat ik hier maatregelen aan het treffen ben!"

"Maar joh, heb je het gevraagd?"

"Nee", zegt hij mokkend.

"Zullen we gewoon even bij Arjan langsgaan? Hé jongens, gaan jullie lekker verder met de vergadering, wij gaan even bij Arjan kijken."

Aangekomen bij Arjan laat die ons réte-trots zijn nieuwe melkrobot zien. Beide boeren slaan gelijk samen aan het sleutelen. Uiteindelijk vraag ik zelf maar: "Maar ga jij zo dan meer koeien houden?"

"Welnee, maar ik heb zo meteen wel minder stikstof!"

"Dus jij bent helemaal niet bezig om Gerards stikstofruimte in te pikken?"

"Nee, natuurlijk niet", antwoordt Arjan. "Hallo, we zitten toch in een gebiedsproces?"

Maar zo nauw luistert het dus. En dat snap ik, je zal het zelf maar zijn. Dit is de werkelijkheid van die boeren. En dat is een fundamenteel andere werkelijkheid dan die van het provincie- of gemeentehuis.

Werelden verbinden

Zo zat ik gister bij een wethouder om uit te leggen hoe de wereld er bij melkveehouder Roelof uitziet. Het is drie minuten lopen, maar hij was er nog nooit geweest. Hij had mij gebeld met de vraag wat hij met die gebiedsprocessen aan moest in zijn omgevingsvisie. Tja, je kan het ook gewoon gaan vragen. Je merkt dat ik daar wat van vind, maar wat me vooral fascineert, is wat is ervoor nodig is om even dat tunneltje onder de snelweg door te lopen en je voor te gaan stellen. Tegelijkertijd doen Gerard, Wilco en Arjan het ook niet. Vanuit mijn vak als mediator weet ik dat het ook heel ingewikkeld kan zijn je oordeel even uit te stellen om te kijken wat er aan de hand is. Vaak lijkt het te gaan om de vraag: hé, interessant, jij hebt een nieuwe melkrobot, hoe werkt die? Of: wat heb ik nodig voor een omgevingsvisie? Als dat inderdaad zo is, heb je gelijk één op één het juiste gesprek. Maar als de onderliggende emotie is: jij bent mij aan het besodemieteren, dan helpt de gebruiksaanwijzing van de melkrobot niet. Dan moet je het hebben over de vraag: ben jij nu mijn stikstofruimte aan het innemen?

Waarheden en gevoelens

Ik werk zelf vaak met Theorie U. Daarin maak je niet op inhoud de oversteek, maar ga je eerst naar de onderliggende emotie en betekenis. Net als bij de meeste mensen, zit bij Gerard, Wilco en Arjan onder de emotie de behoefte om gezien en gewaardeerd te worden. Zij dreigen nu zo'n beetje het pisaaltje van Nederland te worden en de schuld te krijgen van alles wat er hier zoal misgaat aan klimaat en ecologie. Hier speelt de fundamenteel menselijke behoefte om gehoord te worden,

samen met eigengereidheid en de lol om op je eigen erf je eigen werk te kunnen doen. Dit soort waarden en gevoelens zitten daar allemaal onder. En dat is waar je elkaar weer kan vinden.

Daarom maken we met de boeren een plan dat die U raakt. De eerste vraag is: Zijn we in verbinding met wat dit gebied een gebied maakt? Voelen jullie je gezien? Dat zijn geen vragen die ik zo stel, maar die ik wel moet borgen. Dat kan al in iets heel kleins zitten. In een presentatie zit een foto van het jongste zoontje en het neefje van Roelof. Twee van die blonde gastjes, met laarsjes en overalletjes tussen de koeien. Dat is de toekomst van het gebied. En de boeren herkennen zich daarin: há! Dat is er eentje van ...

Door openheid elkaar vinden

Ik heb gemerkt dat je in de gebiedsprocessen een fundamentele waardering voor de ander nodig hebt, en de bereidheid om gewoon maar eens in het moment te zijn en het even niet te snappen. Ik denk dat mijn beredeneerde onbevangenheid daarin helpt. "Zullen we gewoon eens gaan kijken? Laat mij die melkrobot maar zien, hoe wérkt dat eigenlijk? Kijk eens, kalfjes, leuk!" Als je die openheid opzoekt, vind je elkaar. Dan is er vervolgens ook best weer ruimte om afspraken te maken over kritische depositiewaardes, de waterkwaliteit, natuurdoeltype analyses enzovoorts. Daarbij moet je wel blijven checken of mensen nog op dezelfde lijn zitten: hebben we het nu over hetzelfde? Begrijpen we het allemaal nog? Want toen het vastliep draaide dat in beide processen toch weer om beeldvorming.

Als werelden botsen

Rond de zomer werd het namelijk heel spannend in de polder. En niet alleen hier, maar in alle gebiedsprocessen. Want na de publicatie van de stikstofreductiekaart* was ik mijn mannen opeens kwijt.

Ze waren te laat bij de bijeenkomst en belden mij op: "Sorry we halen het niet, we staan vast op de snelweg." Ik zei: "Hoezo vast op de snelweg? Oh ... god ... op de trekker, haha." Dat hebben we dus even uitgesteld. Het was bijzonder om ondertussen mee te kunnen lezen in de appgroepen. Daar vlogen dingen echt uit de bocht. Ze wisten zeker dat ze onteigend zouden worden en waren bang dat ze bij wijze van spreken nog voor het weekend hun boerderij kwijt zouden zijn.

'SLAPELOZE NACHTEN OMDAT EEN VERGUNNING ER WEL IS, MAAR NIET TE VINDEN'

Deze situatie deed me denken aan de PAS-melders*. Mensen zijn daar echt in keukenlaatjes en nachtkastjes aan het zoeken naar vergunningen uit 1997. Die vergunning hebben ze vaak wel, maar waar is die dan? "En als ik die niet heb, kan ik dan nog wel door met mijn bedrijf?" Mensen hebben daar echt slapeloze nachten van. Dat is de werkelijkheid van de boerderij op dit moment. Vanuit de werkelijkheid van het provinciehuis constateerden ambtenaren na publicatie van de stikstofkaart ondertussen: "We zijn nu wel zo ver dat als we een cirkel om de Nieuwkoopse plassen heen trekken en zien dat daar nog maximaal 10 procent depositie mogelijk is, dat einde oefening is voor een bedrijf." Maar als je dat zegt tegen mensen die al een half jaar wakker liggen omdat ze simpelweg vergunningen niet meer kunnen vinden, en je geen enkel antwoord hebt op de vraag: hoe moet dat dan verder? Ja, dan botsen werelden.

Kloof tussen politiek en behoeften

Ik heb vanuit mijn perspectief ook zitten kijken naar de Statenvergadering in Utrecht. Een aantal vertegenwoordigers van de boeren uit de Meijegraslanden, pal tegen Nieuwkoop aan, hadden daar

spreektijd aangevraagd. Ze hielden een uiterst emotioneel verhaal, vanuit het gevoel “onze toekomst wordt verwoest.” De spreektijd in de Provinciale Staten is echter hele geprotocolleerde communicatie. Je krijgt drie minuten de tijd en wordt daarna afgekap. Er mogen geen vragen gesteld worden en je mag niet reageren op de sprekers. Dat is allemaal bedoeld om de vergadering een beetje onder controle te houden. Het is natuurlijk ook geen goed idee voor deze boeren om te gaan inspreken, maar hier zie je wel echt werelden botsen. Er zit dan zó een kloof tussen de werkelijkheid van de politiek en wat deze mensen op dit moment nodig hebben, dat is echt tenenkrommend om te zien.

‘BESTUURDERS ZITTEN ALLEMAAL OP X. BOEREN NOOIT, DIE HEBBEN APPGROEPEN’

Dit speelde zich natuurlijk af in een ander gebied, maar het gebied doet er hier eigenlijk niet zoveel toe. Letterlijk niet, want op het moment dat de boeren uit de Meijegraslanden hoogst geëmotioneerd het provinciehuis uitlopen, staat het allemaal in de appgroepen. Het hele veenweidegebied leest mee. Meteen worden er afspraken afgezegd en willen mensen niet meer deelnemen aan bijeenkomsten. Bestuurders zitten allemaal op X. Boeren nooit, die hebben appgroepen. Dat netwerk via sociale media is heel sterk. Ze zijn het provinciehuis nog niet uit, of het veenweidegebied staat al in brand.

Waar kom je weer samen?

Beide gebiedsprocessen bereikten hierna een dieptepunt. Vervolgens mocht Martin namens de gedeputeerde komen vertellen hoever we zijn met het stikstofbeleid in Zuid-Holland en wat we wel en niet weten. Martin gaat als ambtenaar over stikstof en weet daar ook alles van.

Hij had een prachtige presentatie meegenomen, waarin een aantal dingen duidelijk werden, maar ook heel veel nog niet. Martin en ik kennen elkaar goed. Hij vroeg mij waar behoefte aan is. Ik zei: “Ga alsjeblieft niet die presentatie houden. Neem die wel mee, maar laten we eerst eens inventariseren wat de vragen zijn. Wat willen ze weten?”

Dat hebben we ze toen één voor één gevraagd. Anders staat er gelijk een woordvoerder op en blijft de rest stil. Het zijn vaak niet zulke praters en een vergadersetting vinden ze überhaupt ongemakkelijk. Daarnaast geeft zo’n presentatie een gevoel van “De Overheid komt langs”. Wat helpt is om een van de boeren voorzitter te maken en dan rondjes te doen. Ik heb een beetje meegeholpen, gewoon door de vragen op een flip-over te schrijven. Gelukkig kan Martin dit goed. Hij liet de presentatie voor wat het is en ging ter plekke vragen beantwoorden. Zo kregen we een vrij aardig beeld. Niet alleen van wat er nog onbekend is, maar ook van wat boeren zelf al kunnen doen.

Hands-on

Er zijn namelijk best een aantal dingen die ze bij wijze van spreken morgen al kunnen doen, zoals het verdunnen van mest of aanpassen van voer. Dat gaat niet het grote verschil maken, maar kan wel alvast helpen en het is lekker hands-on. Eigenlijk was de voornaamste vraag richting Martin dan ook: “Als wij dat gaan doen, wat ga jij daar dan mee doen? Wanneer zijn we dan klaar? Wordt dit dan het officiële maatregelenpakket voor het ZH-PLG?” Daarop heeft Martin gezegd: “Zolang we vanuit het Rijk nog niet precies weten wat we moeten doen voor de benodigde reductie, ga ik datgene honoreren dat jullie wel alvast aan het doen zijn.” Want tot het onmogelijke is niemand gehouden.

'AAN DE GANG MET HET GEBIEDSPROCES, IN PLAATS VAN WEER NAAR DEN HAAG'

In het tweede gebiedsproces bereikten we eigenlijk op dezelfde manier een doorbraak. Toen een aantal jonge boeren na de publicatie van de stikstofkaart niet meer bij elkaar wilden komen, hebben we namens het gebied een brief aan de gedeputeerde geschreven. Zij is vervolgens zelf langsgekomen, dat heeft enorm geholpen. Zij zei: "Voor een goed plan ga ik lopen." Waarna de boeren tot een inzicht kwamen en een beetje geinend tegen elkaar zeiden: "We zijn nu vier keer naar Den Haag geweest. We kunnen wel een vijfde keer op de trekker gaan zitten, maar misschien moeten we toch maar weer eens aan de gang met het gebiedsproces." Dus hebben ze samen besloten om door te gaan.

Vertrouwen om het echte gesprek te openen

Dat is allemaal een leerproces en moet een beetje bottom-up tot stand mogen komen. Zo hebben boeren vaak een vergunning voor meer koeien dan er daadwerkelijk in de stal staan. Die vergunningsruimte gaan ze niet zomaar prijsgeven. Er is natuurlijk veel meer aan de hand, maar daar is al wel oplossingsruimte aanwezig. Dus moet je bouwen aan vertrouwen. Als jullie ons toegang geven tot de stal, kunnen we samen verder kijken: wat is hier nu eigenlijk écht aan de hand? En wat kunnen we écht tot stand brengen? Wat doet een nieuwe melkrobot daarin? Wat gebeurt er als je je vergunning terug waardeert van 90 naar 35 koeien? En kunnen we daarmee tot een geheel komen waardoor we hier wel kunnen blijven boeren?

'TELKENS BLIJKT HOE BELANGRIJK HET IS OM MENSEN ÉCHT GOED TE LEREN KENNEN'

We hebben samen gekeken wat voor gesprek hierover mogelijk is. Dat ging eigenlijk best goed, ook doordat we steeds rondjes deden. Ik ben er als mediator echt voor gaan staan dat de boeren zich uitgenodigd voelden om mee te denken en zich gehoord voelden in hun zorgen. Dan blijkt weer hoe belangrijk het is dat je veel tijd met mensen doorbrengt en ze écht goed leert kennen. Zo wist ik dat de vader van Wilco met zijn gezag in de polder het verschil kon maken. Dus toen ik vroeg: "Hé jongens, gaan we nu samen wat doen?" en hij zei: "Ik vind dat we samen wat moeten doen", was het proces weer open. En dan kan je de volgende stap gaan zetten.

Hoe goed kennen we de omgeving eigenlijk?

Op dit moment is het weer heel spannend nu de ecologische autoriteit zijn oordeel over de natuurdoelanalyses heeft gepubliceerd. Ik heb gister even zitten kijken en dacht: jonge jonge, we weten ook wel heel erg veel niet. Dat heb ik ook bij mijn Wageningse collega's geagendeerd: "Jongens wat moeten we hier nou mee?" We moeten toch gewoon basaal weten hoe dit gebied systemisch werkt? Waar de stikstof precies vandaan komt, waar de waterkwaliteit door beïnvloed wordt? Want hoe ga je anders aan de bewoners van het gebied vragen er iets aan te doen?

'HET BLIJVEN MODELLEN, DE REALITEIT IS VAAK ANDERS'

Ik zie ook echt de verbijstering van boeren over de kennis van hun leefwereld: ze hebben gewoon echt geen idee hoe een stal werkt, of waar hier de bodemdaling zit. Op sommige kaarten staan bodemdalingsproblemen waar gewoon klei zit. Het zijn natuurlijk allemaal modellen. Weliswaar de beste modellen die we hebben, maar het blijven modellen. Zo gingen wij met onze boeren op excursie naar het nabijgelegen natuurgebied om te kijken wat daar nu precies het probleem is met de natuur. Is dat stikstof? “Nou nee,” zeiden de boswachters, het is vooral waterkwaliteit.” Waarop de boeren vroegen: “Hebben jullie dan last van onze koeien?” Het antwoord was: “Nou nee, niet aantoonbaar ...” Als actief GroenLinkser ken ik ook de andere kant van de discussie, maar ik begrijp wel wat een verbijstering het oplevert als van je wordt verwacht dingen te gaan doen terwijl je niet weet wat, anders dan “we moeten de veestapel halveren”.

Nieuwe vragen

Wie had ooit gedacht dat ik als arabist en historicus nog eens bij boeren in de stal zou praten over stikstof? Maar ook van deze ervaring leer ik weer veel. Het zijn ingewikkelde processen. Als mij nu wordt gevraagd om een gebiedsproces te starten, is mijn eerste vraag: “Vind het gebied zelf ook dat ze een gebied zijn? Hebben ze al wat met elkaar? En waar zit de urgentie, waar zit de pijn? Is de lijdensdruk groot genoeg om iets te willen doen?” Want ik ga mensen niet aanpraten dat ze een probleem hebben als ze dat zelf niet zo ervaren, of wanneer ze gewoon niks met elkaar hebben. Voor overheden die vinden dat ze gebiedsprocessen moeten opstarten is dat natuurlijk best een ingewikkeld antwoord van mij.’

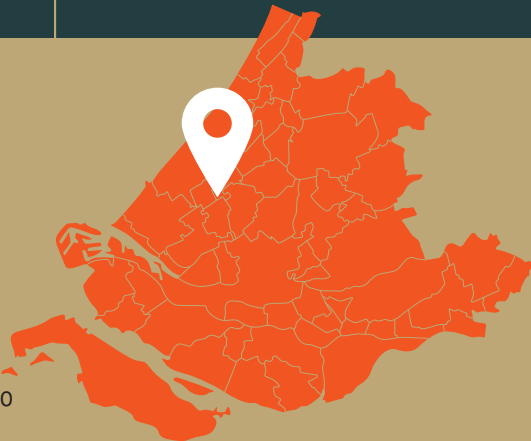
21.

Dit verhaal is gebaseerd op een interview van Marleen Buizer en Tobias Hofland in januari 2024 met Marius Schwartz, gebiedsmanager van provincie Zuid-Holland. Dit verhaal is geschreven door Marleen.

● **WIE:** Marius Schwartz, gebiedsmanager van provincie Zuid-Holland, inmiddels is zijn rol op het Eiland van Dordt overgenomen door een andere gebiedsmanager

● **WAT:** duurzame landbouw, groenblauwe dooradering, gezonde bodem

● **WAAR:** Eiland van Dordrecht

Eiland van Dordt: soms kun je maar beter meebewegen

Ondanks goede wil en een onbevangen houding, kan gebrek aan kennis van het gebied en teveel druk vanuit de overheid het gebiedsproces frustreren. Inhoudelijk voldoende back-up en helder zijn over beleid is belangrijk, aldus een gebiedsmanager.

‘Ik ben van nature nieuwsgierig, op een positieve manier. Ik vind heel veel interessant, stel graag vragen en knoop makkelijk een gesprek aan. Dat voorkomt natuurlijk ook wel dat jij vragen aan mij gaat stellen. Misschien is het mijn reactie op mijn opvoeding, waar iets normatief in zat. Dat heb ik wel een beetje achter me gelaten. Wat veel beter werkt, is je oordeel uitstellen en je openstellen voor wat de ander beweegt. Dat bleek goed van pas te komen bij het gebiedsgericht werken. Een andere kant van mijn opvoeding is verantwoordelijkheid nemen. Mijn ouders waren allebei heel actief, in de kerk, op de tennisclub of bij andere activiteiten voor het algemeen nut. Dat actieve zit ook in mij, maar kan soms wel ontaarden – dan doe ik dingen omdat “iemand ze moet doen”, niet per se omdat ik ze leuk vind.

Eiland van Dordt

Het eiland van Dordrecht is bijzonder – aanvankelijk was onduidelijk waar het nou precies bij hoort. Het eiland is grotendeels stad, en er is een heel groot stuk natuur, maar er is ook landbouw, vooral akkerbouw, waardoor de stikstofkwestie minder speelt in dit gebied.

Ook verzilting van de bodem leeft minder dan in andere gebieden: de zee is ver weg en de grote rivieren voeren zoet water aan. Bij de aanpak van de landbouw in de delta ging het eigenlijk altijd over Voorne-Putten en Goeree. En over de Hoeksche Waard, maar niet over het eiland van Dordrecht. Uiteindelijk is besloten dat het eiland gewoon bij de Delta hoort, want qua morfologie past het daarbij. Met het verschil dat dit relatief kleine gebied veel meer tegen de stad aan ligt, al is het daar ook van geïsoleerd; de oude zeedijk vormt een harde grens. Het is moeilijk bereikbaar. Je moet altijd via de snelweg, en toch zijn er veel stedelingen en toeristen te vinden. Stadse fratsen zijn nooit ver weg.

Het is een beetje een gek hoekje, doordat de Dordtse Kil ertussen ligt. Met bovendien veel verschillende boeren; het is zeker geen homogene groep. Er zitten nogal wat zorgondernemers bij, die bijvoorbeeld iets met kinderen doen of met mensen die veel zorg nodig hebben. Dat zijn echt andere boeren dan de anderen. De voorzitter van LTO en zijn kompaan zitten er ook – zij zijn behoorlijk grote boeren die voor de wereldmarkt produceren. Negentig procent is er lid van LTO. Er is verbinding tussen de mensen. Een enkeling heeft nog wat vee voor landschapsonderhoud rondlopen of doet wat groenbeheer voor de gemeente, vaak in loonwerk. Die boeren hebben het moeilijk, omdat ze steeds weer stukjes grond kwijtraken en de mest van het vee niet kwijt kunnen op hun land.

‘ER IS DE AFGELOPEN JAREN VEEL LANDBOUW-GROND OVERGEGAAN NAAR NATUUR’

Er zijn ook nog een soort van innovatieve duurzaamheidsboeren, ik geef ze even bewust geen label van circulair of biologisch. De

voorzitter van LTO zoekt niches – hij maakt walnotenolie. Een ander is meer bezig met het verkopen van pakketten vollegrondsgroente. Weer een ander is heel erg bezig met de bodem en de rol van groenbemesters*. Maar ze willen eigenlijk collectief niet op de biologische toer. Ze zijn bang dat als één iemand dat gaat doen, anderen er last van kunnen hebben. Er is de afgelopen jaren veel landbouwgrond overgegaan naar natuur. Veel boeren vinden dat ze daarmee genoeg hebben afgegeven.

Hoe ik hier verzeild ben geraakt

Mijn verhaal als gebiedsregisseur begint bij toen ik nog volledig werkte bij Strategie, Advies en Bestuur van de provincie Zuid-Holland. Daar miste ik de buitenwereld. Toen ben ik eerst gebiedsregisseur van Drechtsteden geworden. Dat klinkt misschien wat groot en gewichtig, maar ik vul dat zo smal mogelijk in, zodat het past in mijn takenpakket. Ik zit met een paar collega's een half uur per week bij elkaar voor overzicht en afstemmen als dat nodig is. In 2019 begon de gebiedsgerichte aanpak van stikstof rond de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden*. Ik werd vanuit mijn rol gevraagd als regisseur voor het Natura 2000-gebied Biesbosch.

‘DE PROVINCIE WIST WEINIG VAN HET EILAND VAN DORDT, DE GEMEENTE EVENMIN’

Er gebeurde van alles, er was veel onderzoek naar stikstof en we realiseerden ons toen ook dat we als provincie weinig wisten van het eiland van Dordt, en de gemeente evenmin. We vroegen ons af wat voor landbouw daar eigenlijk was, en wie de boeren waren. Een collega van mij had al wel een pilot duurzame landbouw lopen bij een boer op het eiland, dus ik heb hem opgezocht en om hulp

gevraagd, blij met iemand die al wat kennis en een netwerk had. We begonnen meteen met opdrachtformulering aan een bureau, voor een verkenning van de landbouw.

Open benadering versus politieke druk

Daarna zijn we lang bezig geweest met de opdrachtverlening. Vooral omdat we startten tijdens de Gebiedsgerichte Stikstof-aanpak, die daarna overging in de aanpak ZH-PLG *. We gaven een vrij open opdracht, maar hebben daar vervolgens lang last van gehad. Het bureau vroeg bewust om die openheid, om de mensen goed te leren kennen en te zien wat er speelde. Maar gedurende dat jaar kwam het ZH-PLG ook van de grond, waardoor er veel druk kwam te staan op resultaat. Er moest iets gebeuren, we moesten gaan leveren, terwijl de aanvankelijke opdracht meer als een “verkenning” was ingestoken. Bij het bureau leefde de dringende vraag of we dit nou bottom-up gingen doen, en in hoeverre we zouden gaan sturen. Ik moet zeggen dat we daar als provincie ambivalent in waren. We gaven aan dat we gingen kijken hoever we zouden komen. Die openheid geeft wel de suggestie van bottom-up. Tegelijkertijd was er de stoere taal van onteigenen* om stikstofdoelen te realiseren. Daar zat tegenstrijdigheid in.

Modelkennis versus boerenkennis

We wisten eigenlijk onvoldoende wat de stikstofbronnen waren. Er was alleen generieke kennis uit een model, maar niet gebieds-specifiek genoeg om te kunnen zeggen dat de stikstofuitstoot relevant genoeg was om te onteigenen. We moesten vooral ook weten wat voor boerenbedrijven daar nou eigenlijk zaten. De relatie tussen opdrachtgever en opdrachtnemer is de hele tijd moeizaam gebleven. Enerzijds door de spanning tussen vrije ruimte zoeken voor ideeën vanuit het gebied en doelen moeten realiseren. Anderzijds door het gebrek aan kennis van het gebied. Dat vind ik jammer, omdat er een

grote hoeveelheid goed werk werd gedaan door het ingehuurd bureau dat het proces begeleidde. Ik zoek ook steeds naar mijn rol in het geheel. Mijn collega had de directe lijnen met het bureau en wilde concreter zijn, eigenlijk vragen om een landbouwagenda en zelfs een aanzet tot programmering. Dat kon in mijn ogen ook wel. Maar die programmering is er helemaal niet gekomen. Dat had alles te maken met de zwaar beladen maatschappelijke discussie over stikstof en boeren. En dan komt er een moment dat je met meerdere boeren wilt praten over eiland van Dordt.

Eerste brede gebiedsbijeenkomst

Die eerste bijeenkomst was nog tijdens coronatijd, maar we zaten gewoon in een zaaltje in een hotel. Bijna alle boeren van het eiland waren er, zo’n 30 tot 35, sommigen ook met partners of oudere zoons. We hadden een leuk programma bedacht. De directeur landbouw van de Rabobank was gestrikt voor een inleiding over duurzame landbouw. Met het bureau was van tevoren op basis van een aantal voorgesprekken een drietal thema’s bedacht: innovatie, korte ketens en precisielandbouw*. Het idee was dat we daar vervolgens mee aan de slag zouden gaan om concretere stappen te zetten. In een ander gebied was net een bijeenkomst van de provincie Zuid-Holland geweest met boeren, waarbij de spanningen hoog opliepen, daardoor zaten de boeren er hier ook geharnast in. In die context moest ik als man van de provincie vertellen wat we wilden. Helaas wisten we dat niet goed en dus kwam er een vaag verhaal. Dat voelde niet goed. De boeren hadden best respect voor mij als persoon, maar die dachten natuurlijk ook: wat is die man nou aan het zeggen? En wat moet ik daarmee? En inderdaad kunnen ze er natuurlijk helemaal niets mee. Wie zijn wij, na zo’n abstract verhaal, om hen te vragen wel heel concreet invulling te geven aan de duurzaamheidsambities?

'DRUK OP DE KETEL ZETTEN OM STAPPEN TE FORMULEREN ZOU ECHT NIET WERKEN'

Door de stemming in de zaal was wel duidelijk dat dit geen succes ging worden. Mijn collega dacht daar anders over – hij wilde doorgaan en vasthouden aan het programma. Maar dat lukte inderdaad niet. Tijdens een pauze hebben we met het bureau bedacht dat we een ander soort agenda moesten kiezen: wel met de drie thema's, maar op een veel lossere manier. We dachten bij wijze van spreken: laat ze maar roepen, en dan zien we daarna wel hoe we verdergaan. Druk op de ketel zetten om stappen te formuleren zou echt niet werken. De avond kreeg een open einde. Maar wel met een gezellige borrel na afloop. Daar loop ik dan wel rond, ik wil zeker niet weggaan of vluchten, maar laten zien dat ik er sta, er ben, om aan te spreken. En natuurlijk zelf hier en daar wat mensen aanspreken.

Van biertje tot keukentafel

Ik moest tijdens die bijeenkomst en daarna mijn rol bepalen. Meegaan met de dynamiek, of enorme ruzie krijgen, dat leek de keuze. Ik durf dan op zo'n moment ook echt niet gewoon door te gaan alsof er niets aan de hand is, want dan sta je helemaal buiten de werkelijkheid. Als ik daar nu op terugkijk, denk ik dat het heel verstandig is geweest dat we meegingen met de energie en de sfeer van die eerste gebiedsbijeenkomst. Wat hielp, was dat het bureau daarna keukentafelgesprekken voorstelde. Daardoor kon ik het wat loslaten. Mijn collega wilde alles wat strakker doen en met meer regie, maar ik wilde liever het bureau hun werk laten doen. We konden op dat moment als provincie ook niet meer richting geven dan abstract vermelden dat het duurzamer of natuurvriendelijker moest. Dat is uiteindelijk misschien zelfs wel goed geweest, want daardoor konden

we bij de boeren zelf vragen stellen als hoe ziet jouw bedrijf eruit, hoe hangt je vlag erbij, heb je een opvolger, wat zijn je ambities? Dat zijn best intieme vragen – je vraagt de boeren zich bloot te geven. Uit die gesprekken is de landbouwagonde van het gebied ontstaan. Het blijft natuurlijk spannend hoe goed die agenda gaat matchen met de opgaven waarmee we straks het gebied in moeten.

Interne dynamiek

In de tussentijd was en is er op het provinciehuis intern een enorme dynamiek gaande, met planningen, de inhoud oplijnen en organiseren, instructies en formats maken. Alleen al dat volgen is een dagtaak. Ik werd ook achter mijn broek aangezet om te leveren op de input vanuit het gebied. Maar het heeft volgens mij echt geen zin om heel veel druk op de gebieden te leggen. Voor het eiland van Dordrecht, met vooral akkerbouwers, was ook niet alles relevant. Er waren zoveel onzekerheden, ook politiek. Ik dacht: ik laat me niet gek maken. Ik was daarin zelf ook wel tactisch bezig. Want hoewel ik altijd eerlijk ben geweest over wat we aan het doen waren, geloofde ik ook niet dat het zo'n vaart zou gaan lopen.

Nieuwe opdracht, nieuwe taakverdeling

Inmiddels hebben we een nieuw extern bureau ingeschakeld met een hoofdaannemer en een onderaannemer. Die onderaannemer is veel in het gebied. Ze zijn met een veel specifiekere opdracht op pad gestuurd. Er wordt nu voortgeborduurd op de landbouwagonde die in het voorgaande traject tot stand is gekomen. De belangrijkste vraag aan de boeren is wat voor projecten zij nu willen gaan doen om de landbouwagonde concreet in te vullen. Het zit nog wel behoorlijk op optimalisatie van de bestaande landbouw, in plaats van een transitie. Tegelijkertijd zijn er projecten voor groenblauwe dooradering* en is, denk ik, het centraal stellen van een "gezonde bodem" hoopgevend.

Het nieuwe proces is helemaal in handen van het nieuwe bureau. Ik ben nog steeds “het gezicht van de provincie”. Dat is ook met het oog op de continuïteit van het proces, als de bureaus weer vertrokken zijn. Dat betekent dat ik goed moet opletten en schakelen met de ingehuurde procesbegeleider. Dat was eerst in de taakverdeling met het bureau niet duidelijk, waardoor de hoofdaannemer een presentatie ging doen in het college over het proces richting het eiland van Dordt. Ik wilde helder zijn over wat ik daarvan vond, en heb hem gebeld om te laten weten dat ik het gezicht moest zijn van de provincie. Dus er was nog wel wat te doen in die nieuwe relatie.

Riskante verwachtingen

Wat wil ik vanuit deze ervaringen meegeven aan anderen? In de eerste plaats dat we eerlijk moeten zijn over wat er nog in de lucht hangt, qua nieuw beleid. We zijn als provincie namelijk wel kaderstellend. Ten tweede denk ik dat je dingen niet moet doordrukken als de situatie er niet naar staat. We moeten roeien met de riemen die we hebben, tegelijkertijd zijn we in dat opzicht veel te lichtzinnig met de processen omgegaan. We hadden de inhoudelijke back-up onvoldoende op orde. En ik denk dat ik naar het bestuur veel duidelijker hadden moeten zijn over wat we als gebiedsmanagers aan het doen waren. Het is riskant om verwachtingen te wekken in gebieden, terwijl je het qua menskracht of inhoudelijke ondersteuning eigenlijk niet aankunt. Dat lijkt me iets voor het programmaniveau – het is niet mijn rol als gebiedsmanager.

‘MISSCHIEN BEN IK ER TE LICHTZINNIG INGESTAPT, TEGENGAS GEVEN IS OOK BELANGRIJK’

Ik vraag me weleens af of het op dat niveau wel voldoende helder was wat voor risico we namen. De bestuurders en programmamensen dachten misschien dat het allemaal wel werd geregeld. Maar als je de back-up niet hebt, wordt dat moeilijk. Dan ben je buiten alleen maar je eigen weerstand aan het organiseren. Vanuit mijzelf bezien, ben ik er misschien ook te lichtzinnig ingestapt. Ik wilde vooral leren over gebiedsprocessen, het voordeel daarvan is dat de drive echt vanuit mijzelf kwam en ik er onbevangen in kon gaan. Maar het risico van je te veel richten naar het gebied is dat je het interne proces binnen de provincie een beetje op de achtergrond zet. Dus om daarin meer collegiaal te zijn is het geven van tegengas soms ook heel belangrijk.

Waar het verhaal eindigt

We weten niet waar dit verhaal eindigt. Soms denk ik ook weleens richting de boeren: ga nou v rder in je duurzaamheidsambities. Maar de boeren vinden dat ze met het inleveren van 600 hectare voor natuur eigenlijk al heel veel hebben gedaan. Er zit nog steeds uitdaging in hoe het natuur- en diervriendelijker kan, met akkerranden kan meer gedaan worden en natuurlijk met minder pesticiden. Biologisch staat helaas niet in de landbouwagonde. De boeren zijn te bang dat ze dan bij een plaag geen kant op kunnen. Hoeveel zou de voortrekker kunnen komen met bijvoorbeeld groenbemesters* op zware klei? En krijgt hij andere boeren mee? Dat zijn allemaal open vragen.’

Conclusie in vijf thema's

Tekst: Marleen Buizer en Mara de Pater

Gebiedsgericht werken is geen wondermiddel. Het speelt zich af in een complexe context waarin de belofte van het samenwerken aan duurzaamheid kan overkomen als een afleidingsmanoeuvre van grote beslissingen die elders (niet) worden genomen.

Te hoge verwachtingen van gebiedsgericht werken zonder aandacht voor de complexe context ervan, legt een zware druk op de schouders van de betrokkenen: boeren, ambtenaren en natuurorganisaties. Dat blijkt ook uit de verhalen in deze bundel: de relatie tussen enerzijds onzekere landelijke politiek en anderzijds vragen en wensen in de gebieden speelt een grote rol.

Tegelijkertijd laten de verhalen zien met hoeveel energie er in gebieden aan verandering wordt gewerkt. En tonen ze aan wat er nodig is om richting een duurzaam landelijk gebied te komen. Daarin kun je vijf thema's onderscheiden: relaties en vertrouwen, visie en speelruimte, aandacht voor wie een stem heeft of krijgt, een andere rol van kennis en het dichterbij elkaar brengen van natuur en landbouw.

1. Relaties en vertrouwen

Het belang van relaties en de invloed daarvan op vertrouwen tussen partijen is evident. Of het nu gaat om de aanleg van een fietspad, het beginnen met agroforestry, of een nieuwe manier om natuur te beheren. Nabijheid, goede netwerken, gedeelde betrokkenheid en het lef om te bewegen buiten gebaande paden blijken doorslaggevend te zijn om plannen voor elkaar te krijgen. Het is niet allemaal pais en vree, er zijn ook conflicten. Daarmee kunnen omgaan is een voorwaarde voor effectief gebiedsgericht werken: het conflict niet wegpoetsen, maar oppakken, bespreken en onderzoeken waar weerstand vandaan komt.

Samenwerken, persoonlijke relaties en langdurige inzet, ver voorbij de tijdshorizon van een beleidsprogramma, bleek effectiever dan gebiedswerken zonder deze factoren. Goede samenwerking in vertrouwen bleek standvastig en kon stormen weerstaan, zoals het wegvallen van nationale programma's en fondsen. Ook wisselingen van de wacht in het provinciale gebiedsmanagement spelen in verschillende verhalen een rol. Nieuwe gebiedsmanagers en nieuwe bureaus moeten opnieuw relaties aangaan en vertrouwen winnen. Soms pakt dat goed uit, soms niet.

Relaties en vertrouwen staan onder druk als economische structuren of machtsverhoudingen niet veranderen. Blijft gebiedsgericht werken steken in symptoombestrijding als die grotere structuren en verhoudingen blijven bestaan? Daarin vooruitgang boeken vergt fundamentele keuzes en visie, en dat komt veelvuldig terug in de verhalen. Relaties en vertrouwen zijn de kern, ook als deze onder druk staan. Boeren zitten lang niet altijd op één lijn, we spraken verschillende voorlopers op het gebied van duurzaamheid die het moeilijk hadden in hun communicatie met andere boeren. Zij kunnen wat steun in de rug goed gebruiken.

2. Visie en speelruimte

Je komt alleen tot verandering als je echt durft te kiezen. Dat spreekt sterk uit deze bundel en geldt voor iedereen: overheid, boeren en burgers. Binnen de landbouw leven volop ideeën over een andere manier van boeren: ecologischer, maatschappelijker, toekomstgerichter. Boeren zoeken naar speelruimte, niet zozeer door regels opzij te zetten, maar door steun te vragen voor experimenteren met nieuwe meer natuurgerichte vormen van landbouw. Maar uiteindelijk willen ambtelijk leidinggevenden graag zekerheid hebben over uitkomsten. En dat staat op gespannen voet met het structureel opnemen in het beleid van experimenteren en leren, terwijl transities daar juist om vragen. Overheden werken wel aan participatieprocessen, wat speelruimte veronderstelt. Ook in het gebiedsgericht werken is participatie een essentieel onderdeel – maar te vaak is die participatie niet wederkerig.

Participatiekaders zijn vaak onduidelijk, waardoor participanten niet weten waar ze aan toe zijn. Accepteren overheden hun initiatief? Uit sommige verhalen blijkt pijnlijk duidelijk dat veel boeren regie proberen te houden en op hun manier bij willen dragen, maar hun speelruimte beperkt zien door beslissingen van buitenaf. Regelmatig wordt duidelijk dat pilots blijven steken doordat visie en beslissingen vanuit politiek en beleid achterwege blijven. Terwijl boeren soms heel graag willen. Nemen we gebiedsgericht werken serieus, dan laten we gebiedsinitiatieven in beleid en beleidsinstrumentarium doorwerken, zodat die de goede initiatieven verder kunnen brengen.

3. Wie heeft of krijgt een stem?

Een derde terugkerend thema is de vraag wie een stem heeft of krijgt in het gebiedsgericht werken. In gebiedsprocessen worden structureel de stemmen van betrokken partijen niet volledig meegenomen. Dat geldt ook voor stemmen van niet-menselijke actoren, van toekomstige generaties en van mensen die afwijken van het dominante denken. Transitie kennen een veelheid aan waarden, belangen en kennisvormen, als deze diversiteit niet actief wordt erkend en georganiseerd, verwordt participatie tot selectieve representatie.

Gebiedsgericht werken wordt zo te vaak een arena voor de gevestigde belangen. Als je een duidelijk aanwijsbaar en verdedigbaar belang hebt, zit je vaker aan tafel dan als je belangen hebt in andere, vaak duurzamere toekomst van een gebied. Hierdoor zijn de gebiedsprocessen eerder bevestigend en behoudend dan transformerend, en worden gevestigde belangen en dominante probleemdefinities gereproduceerd. Gebiedsgericht werken fungeert dan vooral als podium voor belangenafstemming, eerder bevestigend dan transformerend. Juist de stemmen die andere vragen stellen of alternatieve toekomst verbeelden, blijven buiten beeld of worden als onrealistisch terzijde geschoven.

De verhalen in deze bundel laten zien waar het potentieel ligt. De kracht van gebiedsgericht werken zou moeten zitten in het samenbrengen van uiteenlopende perspectieven en het creëren van ruimte voor collectieve verbeelding. Daarvoor is meer nodig dan overlegtafels en procesbegeleiding: het vraagt bestuurlijke moed, institutionele ruimte en de bereidheid om te investeren in vertrouwen en eigenaarschap. In die zin is de vraag 'Wie krijgt een stem?' niet

slechts een procesmatige kwestie, maar een fundamenteel politieke keuze over wiens perspectief legitiem is en welke toekomst denkbaar en mogelijk worden geacht.

4. Een andere rol voor kennis

Kennis speelt in alle verhalen een belangrijke rol. Terwijl we in de landelijke politiek en discussies veel vertrouwen zien in technische oplossingen, benadrukt geen van de verhalen de mogelijkheden van techniek als belangrijkste pad naar grotere duurzaamheid. Toch vereist gebiedsgericht werken wel technische kennis over onderwerpen zoals bodemgesteldheid, waterstanden en -peilbeheer, en emissies. Maar het vergt juist ook kennis die sociaal, experimenteel en holistisch van aard is. Kennis die niet goed te kwantificeren is en vaak minder aandacht krijgt. De meer technische gebiedsstudies geven maar in beperkte mate inzicht in onderwerpen als cultuur en religie, sociale en ecologische waarden en relaties, conflict en vertrouwen en de sociale geschiedenis in gebieden. 'Data' doet vaak geen recht aan deze aspecten. Zintuiglijke kennis en ervaring en het plezier van het ontdekken dat uit verschillende verhalen blijkt, is minder gemakkelijk tastbaar te maken of te vatten in nummers.

Bij het vastleggen of voorspellen van ontwikkelingen, kan kennis goed van pas komen. Maar in het gebiedsgericht werken voor verduurzaming is veel onzekerheid. Daarom wordt er geëxperimenteerd. Experimenten en pilots spelen een rol bij het creëren van speelruimte en het ontwikkelen van visie op verandering, maar zijn ook een belangrijke bron van kennisontwikkeling. Door lokale kennis centraal te stellen, te experimenteren met natuurinclusief telen, anders te kijken naar ruilverkaveling, en eigen inzichten uit de samenwerking te gebruiken, leren boeren van elkaar en vullen elkaars kennis goed aan. Ook uit contact

tussen boer en natuurexperts uit de buurt ontstaan inzichten over de natuur op het land en op het bedrijf. Zo zijn veldobservaties belangrijk om te beseffen hoe menselijk handelen en natuur in elkaar grijpen.

In elk verhaal ontstaan er betekenisvolle relaties uit het delen van kennis, en andersom ontstaat kennis uit relaties. De verhalen over experimenteren hebben gemeen dat de kennisontwikkeling – die vooral plaatsvindt via uitproberen – gepaard gaat met vallen en opstaan. Je moet ervoor het veld in, in nauw contact staan met de details van ieder gebied. Kennis beschouwen als werkwoord en als iets meervoudigs, doet beter recht aan de kennis-co-creatie die nodig is om stappen te maken naar verduurzaming op het niveau van een gebied. Los van de concrete uitkomst is het gezamenlijke leerproces van grote waarde.

5. Het dichterbij elkaar brengen van natuur en landbouw

Het laatste thema dat steeds terugkomt, gaat over de scheiding tussen landbouw en natuur. Die zien we terug in veel beleid, het praten erover, en ook in de praktijk. Het 'stikstofkaartje van Van der Wal' is een goed voorbeeld. Het is duidelijk dat natuur onder druk staat door hoge stikstofemissies. Met die kaart werden gebieden aangewezen die niet meer geschikt zouden zijn voor de landbouw. De aanname achter het kaartje was dat alle boerenbedrijven negatieve effecten op natuur hebben. Maar niet alle boeren zijn hetzelfde, en extensieve landbouw en natuurinclusieve landbouw kunnen heel goed samengaan met natuurbeheer. In de publieke en politieke reactie op het stikstofkaartje werden natuur en stikstofmaatregelen aan elkaar gelijkgesteld. Dat schetste een zwart-wit beeld. Het werd natuur tegenover landbouw: óf het een óf het ander.

Het stikstofkaartje komt een paar keer terug als iets dat gebiedsprocessen bemoeilijkte, en werd op verschillende manieren ervaren. Voor de een verstoorde het de opgebouwde relaties en het vertrouwen binnen gebieden. Voor de ander betekende het dat pogingen om natuurbeheer en landbouw samen te brengen niet erkend werden. Het stikstofkaartje was daarmee onderdeel van een structureel beperkt beeld van wat natuurinclusieve landbouw kan zijn.

Toch vind je in deze bundel juist veel verhalen over samenwerking tussen natuur en landbouw, en ook tussen natuur en water, recreatie en stedelijke ontwikkeling. En wat ook blijkt: om natuur en landbouw dichterbij elkaar te brengen, is het van groot belang dat de communicatie tussen beleidssectoren goed verloopt. Dáár draait het juist om, in gebiedsgericht werken. Want, zoals we telkens weer hoorden: 'In de gebieden komt alles samen'.

Begrippenlijst

Agrarische belangenorganisaties: Agractie, Farmers Defence Force en LTO (Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland) zijn drie belangenorganisaties voor boeren. Agractie organiseert vooral protesten en acties tegen streng landbouwbeleid. Farmers Defence Force (FDF) is een actiegerichte organisatie die opkomt voor boerenrechten en vaak zichtbaar is in landelijke protesten. LTO Nederland is de grootste landelijke belangenvereniging die zich inzet voor de belangen van boeren, tuinders en natuurbeheerders via overleg en lobby.

Agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) is een vorm van natuurbeheer waarbij boeren maatregelen nemen om biodiversiteit en landschapskwaliteit te bevorderen. Ze beheren hun land op een manier die ruimte biedt aan weidevogels, bloemenrijke slootranden, houtwallen of poelen. Boeren ontvangen hiervoor een vergoeding via collectieven die het beheer per gebied coördineren, zodat landbouw en natuur beter met elkaar in balans komen. Het ANLb is ook een subsidieregeling om de bovenstaande activiteiten te financieren, de subsidie wordt gefinancierd vanuit de EU en de provincies.

Agroforestry is een landbouwsysteem waarbij bomen en struiken gecombineerd worden met akkerbouw of veeteelt op hetzelfde perceel. Deze combinatie versterkt biodiversiteit, verbetert de bodemkwaliteit en kan klimaatadaptatie ondersteunen. Het is een voorbeeld van natuurinclusieve landbouw.

Bodemdaling: In veenweidegebieden ontstaat bodemdaling doordat veenbodems droogvallen en inklinken. Wanneer sloten worden bemalen en het grondwater wordt verlaagd om landbouw mogelijk te maken, drogen de veenlagen uit. Dit leidt tot afbraak van organisch materiaal, waardoor de bodem daalt. Het gevolg is dat waterstanden stijgen in sloten, land en infrastructuur verzakken, en het gebied gevoeliger wordt voor overstromingen en CO₂-uitstoot.

Community Supported Agriculture (CSA) is een vorm van landbouw waarbij consumenten direct samenwerken met een lokale boer en vaak vooraf betalen voor een deel van de oogst. Dit creëert wederzijds vertrouwen, gedeelde verantwoordelijkheid en meer betrokkenheid bij voedselproductie.

Droge Koe is een koe die geen melk meer geeft, in de periode voor kalfjes geboren worden.

Dubbeldoelrassen zijn koerassen die zowel voor melkproductie als voor vlees worden gehouden. Ze zijn sterk, zelfredzaam en passen goed bij extensieve en natuurinclusieve landbouw. Blaarkoppen en MRIJ (Maas-Rijn-IJssel) zijn Nederlandse dubbeldoelrassen. Deze rassen dragen bij aan biodiversiteit en zijn cultuurhistorisch waardevol voor het boerenland.

Ecologische hoofdstructuur (EHS) was het Nederlandse netwerk van natuurgebieden, bedoeld om biodiversiteit te beschermen en te versterken. In 2010 is de EHS herzien en vervangen door het Natuurnetwerk Nederland (NNN), dat nog steeds bestaat en wordt beheerd door provincies, waterschappen en andere partijen. Het NNN richt zich op het verbinden en versterken van natuurgebieden om de natuur robuuster en veerkrachtiger te maken.

Groenbemesters zijn planten die niet voor de oogst worden geteeld, maar om de bodem te verbeteren. Ze worden bijvoorbeeld gezaaid om stikstof vast te leggen, bodemstructuur te verbeteren, erosie tegen te gaan of onkruid te onderdrukken. Na een groeiseizoen worden ze meestal ondergewerkt in de bodem, waardoor organisch materiaal en voedingsstoffen achterblijven voor het volgende gewas.

Groenblauwe dooradering is netwerk van groene (natuur, landbouw) en blauwe (water) elementen in het landschap die met elkaar verbonden zijn. Dit zorgt voor meer biodiversiteit, een betere waterhuishouding en een aantrekkelijkere leefomgeving. Het concept stimuleert het combineren van natuur, landbouw en waterbeheer in samenhang.

Intensivering van de landbouw is een ontwikkeling waarbij boeren de productie per hectare of per dier verhogen. Dit gebeurt vaak door schaalvergroting, het gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen, mechanisatie en efficiëntere rassen of staltechnieken. Het doel is om met minder grond en arbeid meer voedsel te produceren en economisch rendabel te blijven.

Deze ontwikkeling kwam vooral op gang na de Tweede Wereldoorlog, toen voedselzekerheid een belangrijke prioriteit was in Nederland en de rest van Europa. Overheden stimuleerden modernisering, specialisatie en productie-verhoging, onder andere via beleid, subsidies en technologische innovatie. Dit leidde tot een sterke groei van de landbouwproductie en een steeds efficiëntere sector. Tegelijkertijd leidt intensivering tot een hogere druk op milieu en natuur, bijvoorbeeld door uitputting van de bodem, verlies aan biodiversiteit en een toename van uitstoot en vervuiling.

Kringlooplandbouw is een landbouwwijze die gericht is op het zoveel mogelijk hergebruiken van grondstoffen binnen het eigen bedrijf of in de omgeving. Hierbij worden nutriënten, water en energie efficiënt gebruikt om verspilling en milieu-impact te verminderen. Het doel is een duurzaam en zelfvoorzienend landbouwsysteem met lage milieudruk.

Kruidenrijk grasland is weiland dat, naast gras, een grote variatie aan kruiden bevat, zoals klaver, boterbloem en pinksterbloem. Dit zorgt voor een betere bodemgezondheid, meer biodiversiteit en voedzamere voeding voor dieren. Het wordt vaak toegepast in natuurinclusieve en duurzame landbouw.

Mestcrisis en derogatie: De mestcrisis ontstond in 2015, toen bleek dat veel Nederlandse landbouwbedrijven te veel stikstof en fosfaat uitbrachten, waardoor de waterkwaliteit en natuur werden aangetast. De derogatie, een uitzondering op de Europese mestregels die sommige melkveehouders toestaat om meer dierlijke mest uit te rijden dan is toegestaan volgens EU-normen, bestond jarenlang als tijdelijke oplossing. In 2024 is deze derogatie afgeschaft, waardoor melkveehouders weer aan de strengere mestnormen moeten voldoen.

Het **Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG)** werd in 2022 geïntroduceerd als overheidsprogramma dat werkt aan een toekomstbestendig platteland in Nederland. Het richt zich op het verbeteren van natuur, waterkwaliteit en klimaat, in samenhang met een duurzame landbouw. Provincies maakten een provinciale vertaling, een Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG) om deze doelen lokaal in te vullen, met betrokkenheid van

boeren en andere partijen. Het programma en het eraan gekoppelde transitiefonds werden in 2024 door het toen nieuwe landelijk kabinet weer afgeschaft. Een groot aantal provincies ging wel door met hun gebiedsgerichte processen.

Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden met bijzondere planten, dieren en habitats. Het doel is om deze waardevolle ecosystemen duurzaam te behouden en te herstellen. In Nederland vallen veel natuurgebieden onder Natura 2000, waar speciale regels gelden voor activiteiten die de natuur kunnen beïnvloeden.

Omgevingsvisie is een strategisch document van een gemeente, provincie of waterschap waarin wordt beschreven hoe het gebied zich de komende jaren moet ontwikkelen. Het geeft richting aan ruimtelijke plannen, infrastructuur, natuur, waterbeheer en andere maatschappelijke opgaven. Met een omgevingsvisie willen overheden keuzes voor de toekomst samenhangend maken en draagvlak creëren bij bewoners, bedrijven en andere betrokkenen.

Onteigenen is het door de overheid gedwongen overnemen van iemands grond of eigendom, meestal voor een publiek doel zoals wegenbouw, woningbouw of natuurontwikkeling. Hierbij krijgt de eigenaar een vergoeding voor de onteigende grond. Het is een maatregel die volgens strikte procedures verloopt.

Ontwerpateliers zijn bijeenkomsten waarin verschillende betrokkenen – zoals bewoners, experts, ontwerpers en beleidsmakers – samen werken aan ruimtelijke oplossingen voor complexe vraagstukken. In zo'n atelier worden ideeën verkend, verbeeld en uitgetoetst om tot nieuwe inzichten en gedragen ontwerpen te komen. Het is een creatieve werkvorm waarin kennis en perspectieven worden samengebracht om samen te leren en richting te geven aan gebiedsontwikkeling.

Pacht onder voorwaarden is een vorm van landbouwgrondverhuur waarbij de verpachter specifieke eisen stelt aan het gebruik van de grond. Deze voorwaarden kunnen gaan over bijvoorbeeld duurzaam bodembeheer, landschapsbeheer of natuurinclusieve landbouw. Het biedt een manier om maatschappelijke doelen te koppelen aan het gebruik van agrarische grond.

PAS-melders zijn agrariërs of ondernemers die hun stikstofuitstoot hebben gemeld onder het oude Programma Aanpak Stikstof (PAS), zonder een formele natuurvergunning. Door een uitspraak van de Raad van State in 2019 is deze meldingsregeling ongeldig verklaard, waardoor veel PAS-melders nu zonder geldige vergunning zitten. De overheid zoekt naar oplossingen om hun situatie te legaliseren.

Plasdras is een agrarische maatregel waarbij weilanden tijdelijk onder water worden gezet, vooral in het broedseizoen. Dit trekt weidevogels aan, zoals grutto's en kieviten, omdat het voedselrijk en veilig terrein oplevert. Het is een vorm van natuurbeheer binnen agrarisch gebruik van het land.

Precisielandbouw is een manier van landbouw waarbij boeren technologie gebruiken om het beheer van hun percelen nauwkeurig af te stemmen op de behoeften van bodem, gewassen en dieren. Denk aan sensoren, drones, GPS en data-analyse om bijvoorbeeld mest, water of gewasbescherming precies daar en in de juiste hoeveelheid toe te passen. Het doel is efficiënter werken, kosten besparen, opbrengst verhogen en milieu-impact verminderen.

Ruilverkaveling is een proces waarbij landbouwgrond binnen een gebied herverdeeld wordt om percelen groter, beter bereikbaar en efficiënter te maken. Vaak werden ook waterlopen, wegen en infrastructuur aangepast. Het doel was om landbouwproductie te verbeteren en bodembeheer te vereenvoudigen. In Nederland vonden de grootste ruilverkavelingen plaats tussen de jaren 1950 en 1980, vooral in veen- en kleigebieden, om intensieve landbouw mogelijk te maken en de infrastructuur te moderniseren. Sommige ruilverkavelingsprojecten lopen door tot in de jaren 90, afhankelijk van het gebied.

Een **stikstofkraker** is een installatie die stikstof uit mest haalt om emissies te beperken. Hoewel de techniek op papier aantrekkelijk is, blijkt de werking in de praktijk vaak wisselend en kostbaar. Daardoor draagt een stikstofkraker vooral bij binnen het bestaande systeem, zonder de kern van het stikstofprobleem – de hoge veedichtheid – echt aan te pakken.

De **stikstofopgave** verwijst naar de noodzaak om de uitstoot van stikstof (zoals ammoniak en stikstofoxiden) in Nederland te verminderen om de natuur te beschermen. Door te veel stikstof verzuren bodems en wateren, waardoor kwetsbare natuurgebieden zoals heide, vennen en veengebieden achteruitgaan. De opgave wordt gezien als het vinden van een balans waarbij landbouw, industrie en verkeer hun stikstofuitstoot terugbrengen, terwijl economische en maatschappelijke functies zoveel mogelijk behouden blijven.

De **stikstofreductiekaart** van 2022 is een kaart van de Nederlandse overheid waarop per gebied is aangegeven hoeveel de stikstofuitstoot moet worden verminderd om natuurdoelen te halen. Ze maakte deel uit van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en gaf reductiedoelen tot 2030 aan. De kaart riep veel discussie op omdat de doelen regionaal sterk verschilden en grote gevolgen konden hebben voor boeren en andere sectoren.

Terreinbeheerders zijn personen of organisaties (TBO's) die verantwoordelijk zijn voor het beheer en onderhoud van een bepaald stuk land of terrein, zoals natuurgebieden, parken, bossen of watergebieden. Ze zorgen voor het onderhoud van flora, fauna, waterstanden en infrastructuur, en nemen beslissingen over gebruik, behoud en inrichting van het terrein. Typische terreinbeheerders zijn bijvoorbeeld waterschappen, provincies, Rijkswaterstaat of natuurorganisaties zoals Natuurmonumenten.

Variantenstudie is een onderzoek waarbij verschillende mogelijke oplossingen of ontwerpen voor een project naast elkaar worden onderzocht en vergeleken. Het doel is om inzicht te krijgen in de voor- en nadelen van elke variant op gebieden zoals kosten, effectiviteit, ruimtelijke impact en milieu. Op basis van de studie kan een weloverwogen keuze worden gemaakt voor de meest geschikte aanpak voordat een project definitief wordt uitgevoerd.

Vernatting betekent het verhogen van het grondwaterpeil om, in veenweidegebieden, de veenbodem vochtig te houden. Door sloten voller te houden of water vast te houden in het landschap, wordt uitdroging van veen voorkomen, waardoor bodemdaling en CO₂-uitstoot worden beperkt. Vernatting helpt

ook om de bodem veerkrachtiger te maken bij droogte en draagt bij aan natuurwaarden zoals weidevogelhabitats.

Voeder Eenheid Melk (VEM) is een maat voor de hoeveelheid energie in voer die melkkoeien kunnen gebruiken voor melkproductie. Het helpt boeren om het rantsoen af te stemmen op de energiebehoefte van hun koeien. Het VEM-systeem wordt regelmatig geactualiseerd om beter aan te sluiten bij de praktijk.

Waterbergingen zijn gebieden of voorzieningen waar overtollig water tijdelijk kan worden opgeslagen om wateroverlast te voorkomen. Dit kan natuurlijk, zoals een plasdrasgebied of polder, of kunstmatig, zoals een retentiebekken of ondergrondse opslag. Door water vast te houden tijdens hevige regenval, beschermen waterbergingen steden en landbouwgebieden tegen overstromingen en dragen ze bij aan een stabielere waterhuishouding.

Waterinfiltratiesysteem (WIS) is een techniek waarbij water via ondergrondse buizen of drains actief in de bodem wordt gebracht om het grondwaterpeil te sturen. In Spengen wordt dit systeem gebruikt om de veenbodem vochtig te houden en zo bodemdaling en CO₂-uitstoot te beperken. Boeren en het waterschap sturen samen het grondwaterniveau, zodat het land minder inklinkt en beter bestand is tegen droogte.

Zuid-Holland Provinciaal Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG) is de provinciale uitwerking van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) van Zuid-Holland. Het programma is gericht op het toekomstbestendig maken van het platteland in Zuid-Holland, met aandacht voor natuur, waterkwaliteit, klimaat en duurzame landbouw. In het ZH-PLG werken provinciale partijen samen met boeren en andere stakeholders om deze doelen lokaal vorm te geven. Hoewel het landelijke NPLG en het bijbehorende transitiefonds in 2024 werden afgeschaft, zette de provincie Zuid-Holland haar gebiedsgerichte processen voort via het ZH-PLG.

Colofon

Deze verhalenbundel is tot stand gekomen in het project 'Actieleren gebiedsgericht werken', een samenwerking tussen ACCEZ, de provincie Zuid-Holland en diverse kennisinstellingen.

Aanbevolen citeerwijze: Buizer, M., & de Pater, M. (red.) (2026).

Tussen stad en polder; Gebiedsgericht werken in Zuid-Holland in 21 verhalen.

ACCEZ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19108348>

Tussen stad en polder; Gebiedsgericht werken in Zuid-Holland in 21 verhalen
© 2026 by ACCEZ is licensed under CC BY-NC-ND 4.0. To view a copy of this license, visit creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0

Redactie: Marleen Buizer (Rurale Sociologie, WUR) en Mara de Pater (DRIFT, EUR)

Taalredactie: Megan Ladiges, meganredactie.nl

Opmaak: Monique Pouw

Fotografie: Martijn Beekman (behalve p21, 31, 33, 53, 55, 59, 67, 87, 89, 91, 93, 111)

Datum: 30 maart 2026

Verhalen geschreven door: Daphne Aangenendt (InHolland); Marleen Buizer (Rurale Sociologie, Wageningen University and Research); Renee ten Dam (student Wageningen University and Research/ACCEZ); Thomas Fransen (DRIFT, Erasmus University Rotterdam); Ckees van Oijen (InHolland); Mara de Pater (DRIFT, Erasmus University Rotterdam); Isis de Wit (student Wageningen University and Research/ACCEZ); Rianne van Zandbrink (Wageningen University and Research).

Met dank aan: Sien Beckers, PJ Beers, Yris Boonstra, Wilfred de Bruijn, Marieke Desmense, Joël Haasnoot, Chris Hellwig, Tobias Hofland, Soet Huijbregts, Gerry Kouwenhoven, Marrit Kyung Ok, Ingrid van Leeuwen, Martine Leewis, Jasper Meerkerk, Armand van Oostrom, Kees van Oorschot, Maarten Prins, Karen Raap, Saskia Ruijsink, Marius Schwartz, Richard Slagboom, Teunis Jacob en Nelie Slob, Caroline van de Veerdonk, Jan Vonk, Fernand de Willigen, Barbara de Wijn.

Digitale versie: <https://accez.nl/gebiedsgericht-werken-in-zuid-holland-in-21-verhalen>

